

Skolelevers drogvanor 2017

CAN rapport 170

Siri Thor (red.)

Centralförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning, CAN
Layout inlaga: Britta Grönlund, CAN
Layout omslag: Jimmie Hjærtström, CAN
Tryck: EO Grafiska, 2017
ISSN: 0283-1198
ISBN: 978-91-7278-279-2 (tryck)
URN:NBN:se:can-2017-9 (pdf)

Skolelevers drogvanor 2017

Siri Thor (red.)

C.A.N

Centralförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning

Rapport 170

Stockholm 2017

Innehåll

Sammanfattning	9
Rapporten.....	13
Alkohol.....	15
Alkoholkonsumenter	16
Mängden konsumerad alkohol	17
Intensivkonsumenter.....	20
Anskaffningskällor.....	21
Tidig alkoholdebut.....	22
Konsekvenser av alkoholbruk.....	25
Alkoholrelaterade problem 2017	25
Utvecklingen 2000–2017	27
Tobak	29
Metodförändringar.....	30
Rökning.....	31
Snusning	36
Total tobakskonsumtion	40
E-cigarettor	42
Vattenpipsrökning	46
Narkotika	48
Narkotikaerfarenhet	48
Erfarenhet av olika narkotiska preparat	51
Från vem kommer narkotikan?	53
Inställning till narkotikaanvändning	53
Nätdroger	55
Användning.....	56
Anskaffning	59
Läkemedel.....	60
Viktminskningspreparat.....	66
Dopning	68
Sniffning och boffning	72
Spel om pengar	76
Utvecklingen	77
Sammanfattande diskussion.....	80
Samvariation av substanser	81

Alkohol i uppväxtnmiljön	85
Andelen som växer upp i missbruksmiljö	86
Alkohol, narkotika och tobak	88
Diskussion	91
Undersökningen	93
Bortfall.....	94
Hantering och tvättning av data	97
Viktning	97
Svarens tillförlitlighet	98
Förändringar av formuläret	98
Referenser.....	100

Bilaga 1: Formulär

Diagram

1.	Andelen alkoholkonsumenter under de senaste 12 månaderna i årskurs 9 och gymnasiets år 2 efter kön. 1971–2017.....	16
2.	Den beräknade genomsnittliga årskonsumtionen mätt i liter ren alkohol (100 %) i årskurs 9 och gymnasiets år 2, efter kön. (1977–1989 avser skattade värden). 1977–2017.	18
3a.	Alkoholdryckers andel av den totala konsumtionen bland <i>pojkar</i> i gymnasiets år 2. 2004–2017.	18
3b.	Alkoholdryckers andel av den totala konsumtionen bland <i>flickor</i> i gymnasiets år 2. 2004–2017.	19
4.	Andelen elever i årskurs 9 och gymnasiets år 2 som intensivkonsumerar alkohol minst en gång i månaden. 1972–2017.....	20
5.	Andelen elever i årskurs 9 som varit berusade av alkohol respektive druckit ett glas alkohol vid 13 års ålder eller tidigare, 1989–2017.	23
6.	Problemindex bland samtliga elever samt bland alkoholkonsumenter i årskurs 9 och gymnasiets år 2. År 2000 är basår för årskurs 9 och 2004 för gymnasiets år 2. 2000–2017.	28
7a.	Andelen rökare i årskurs 9. Procentuell fördelning totalt och efter kön. 1974–2017.	32
7b.	Andelen rökare i gymnasiets år 2. Procentuell fördelning totalt och efter kön. 2004–2017.....	33
8.	Andelen elever i årskurs 9 som svarat att de rökt minst 1 cigarett vid 13 års ålder eller tidigare. 2000–2017.	34
9.	Andelen rökare i årskurs 9 och gymnasiets år 2. Frekvent (daglig/nästan daglig rökning) samt rökning totalt (frekvent eller mera sällan). 2000–2017.	35
10a.	Andelen snusare i årskurs 9. Procentuell fördelning totalt och efter kön. 1974–2017.....	36
10b.	Andelen snusare i gymnasiets år 2. Procentuell fördelning totalt och efter kön. 2004–2017.....	37
11.	Andelen snusare i årskurs 9 och gymnasiets år 2. Frekvent (daglig/nästan daglig snusning) samt snusning totalt (frekvent eller mera sällan). 2000–2017.	39
12.	Andelen tobakskonsumenter i årskurs 9 och gymnasiets år 2. Frekvent (daglig/nästan daglig tobaksanvändning) samt tobaksanvändning totalt (frekvent eller mera sällan). 2002–2017.....	41
13.	Andelen elever i årskurs 9 och gymnasiets år 2 som använt e-cigaretter någon gång. Procentuell fördelning efter kön. 2017.....	45

14.	Andelen elever i årskurs 9 och gymnasiets år 2 som rökt vattenpipa någon gång. Procentuell fördelning efter kön. 2017.	47
15.	Andelen elever i årskurs 9 och gymnasiets år 2 som använt narkotika. någon gång. Procentuell fördelning efter kön. 1971–2017.	49
16.	Andelen elever i årskurs 9 och gymnasiets år 2 som uppgett att de använt narkotika de senaste 30 dagarna respektive fler än 20 gånger. 1989–2017.	50
17.	Erfarenhet av olika narkotikasorter bland elever som använt narkotika i årskurs 9 och gymnasiets år 2. 2017.	52
18.	Andelen elever i årskurs 9 och gymnasiets år 2 som använt nätdroger någon gång, efter kön. 2012–2017.	57
19.	Andelen elever i årskurs 9 och gymnasiets år 2 som använt spice respektive andra nätdroger någon gång. 2017.	57
20.	Andelen elever i årskurs 9 och gymnasiets år 2 som någon gång använt receptbelagda sömnmedel eller lugnande medel utan recept. 2004–2017.	61
21.	Andelen elever i årskurs 9 och gymnasiets år 2 som någon gång använt läkemedel tillsammans med alkohol i berusningssyfte. 1989–2017.	64
22.	Andelen elever i årskurs 9 och gymnasiets år 2 som använt anabola steroider någon gång. 1993–2017.	69
23.	Andelen elever i årskurs 9 och gymnasiets år 2 som använt anabola steroider någon gång, senaste 12 månaderna respektive senaste 30 dagarna. 2017.	70
24.	Andelen elever i årskurs 9 och gymnasiets år 2 som sniffat/boffat någon gång. 1989–2017.	73
25.	Andelen elever i årskurs 9 och gymnasiets år 2 som sniffat/boffat någon gång, senaste 12 månaderna respektive senaste 30 dagarna. 2017.	74
26.	Andelen elever i årskurs 9 och gymnasiets år 2 som spelat om pengar de senaste 12 månaderna. 2012–2017.	78
27.	Andelen elever i årskurs 9 och gymnasiets år 2 som visat indikation på ett problematiskt spelande enligt Lie/Bet-frågorna. 2012–2017.	78

Tabeller

A.	Andelen elever som upplevt olika typer av problem i samband med alkoholkonsumtion de senaste 12 månaderna. Procentuell fördelning bland dem som druckit alkohol senaste 12 månaderna. Årskurs 9 och gymnasiets år 2. 2017.	26
B.	Andel intensivkonsumenter av alkohol, frekventa narkotikaanvändare och dagliga rökare fördelat på användare resp. icke-användare av icke-förskrivna receptbelagda läkemedel. Årskurs 9 och gymnasiets år 2. Procent. 2017.	63
C.	Andelen elever som spelat om pengar, uppvisat indikationer på problematiskt spelande enligt Lie/Bet. Procentuell fördelning efter kön och bland de som inte fyllt 18 år. 2013/14 och 2015/16.	80
D.	Erfarenhet senaste 12 månaderna av substans B förutsatt erfarenhet senaste 12 månaderna av substans A. Procent. Årskurs 9. 2017.	83
E.	Erfarenhet senaste 12 månaderna av substans B förutsatt erfarenhet senaste 12 månaderna av substans A. Procent. Gymnasiets år 2. 2017.	84
F.	Andelen elever som upplevt negativa konsekvenser av föräldrars alkoholkonsumtion samt andelen som växer upp i s.k. missbruksmiljöer. Årskurs 9 och gymnasiets år 2. Procent. 2017.	87
G.	Skillnader mellan elever som växer upp i s.k. missbruksmiljö jämfört med jämnåriga som inte växer upp i s.k. missbruksmiljö gällande användning av alkohol, narkotika och tobak. Årskurs 9 och gymnasiets år 2. Procent. 2017.	90
H.	Antal skolor i respektive län och årskurs. 2017.	93
I.	Antal elever, andel ej deltagande elever i de medverkande klasserna samt klassbortfallet i procent. 2017.	95
J.	Antal klasser i urvalet, antal klasser som ej deltagit samt tekniskt bortfall. Bortfall på klassnivå i procent. Årskurs 9 och gymnasiets år 2. 2017.	95
K.	Antal elever i urvalet, elever i deltagande klasser och elever som ligger till grund för redovisningen samt individbortfallet. 2017.	96
L.	Frånvarande elever, rapporterat av lärarna. Årskurs 9 och gymnasiets år 2. 2017.	96

Förord

Kunskap om ungdomars användning av alkohol och andra droger – och utvecklingen över tid – är en förutsättning för att kunna vidta rätt förebyggande åtgärder på nationell, regional och lokal nivå. I Sverige har vi följt konsumtionsutvecklingen årligen på nationell nivå i årskurs 9 sedan 1971 och i gymnasiets år 2 sedan 2004. Sedan 2001 genomförs undersökningen på uppdrag av Socialdepartementet.

Under 2000-talet har vi sett en positiv utveckling. Mängden alkohol som konsumeras, andelen unga som dricker och den relaterade problembördan – har minskat. Skolelevers användning av tobak har också minskat. När det gäller användningen av narkotika och spel om pengar så har det inte skett några stora förändringar under perioden.

I årets rapport har vi tittat närmare på hur elever uppfattar och påverkas av sina föräldrars alkoholkonsumtion. Sex självskattningsfrågor från Children of Alcoholics Screening Test (CAST-6) ingår i årets undersökning. Frågorna gäller negativa konsekvenser av föräldrarnas alkoholkonsumtion, exempelvis om de bett någon av föräldrarna att sluta dricka. Anledningen till att vi intresserar oss för de här frågorna är att vi vet från tidigare studier att barn som växer upp i familjer där någon vuxen dricker för mycket, själva riskerar att utveckla en problematisk alkoholkonsumtion. I vår undersökning kan vi slå fast att de elever som påverkas negativt av sina föräldrars alkoholkonsumtion också har en högre användning av både alkohol, narkotika och tobak än andra jämnåriga.

Avslutningsvis vill vi på CAN skänka ett stort tack till alla de elever och deras lärare som genom åren delat med sig av sin tid och sitt engagemang genom att besvara enkäten och därmed också möjliggjort den här rapporten.

Stockholm i november 2017

Anna Raninen
T.f. direktör CAN

Sammanfattning

I denna rapport redovisas resultat från de årliga drogvaneundersökningarna i årskurs 9 och gymnasiets år 2. Undersökningen i nian har genomförts sedan 1971, vilket gör den till en av de längst pågående undersökningsserierna i världen. Gymnasieundersökningen påbörjades 2004 och är därmed inne på sitt andra årtionde. Som en del i uppdraget att följa drogutvecklingen har CAN haft ansvaret för skolundersökningen sedan 1986. Från 2001 har undersökningarna genomförts på direkt uppdrag av Socialdepartementet. Syftet är i första hand att belysa utvecklingen av drogvanor och att studera skillnader mellan olika grupper. Årets datainsamling har, liksom tidigare år, genomförts under våren med hjälp av anonyma enkäter som besvarats i klassrummen i ett riksrepresentativt skolorval. Underlaget till redovisningarna 2017 består av 6 124 respondenter i årskurs 9 och 4 778 i gymnasiets år 2. Bortfallet på klassnivå uppgick till 13 % i årskurs 9 respektive 18 % i gymnasiets år 2, det individuella bortfallet var 17 respektive 18 %.

Under 2000-talet har inte bara alkoholkonsumtionen, andelen alkoholkonsumenter samt den relaterade problembördan minskat bland skoleleverna, även tobaksvanorna har visat på en positiv utveckling. Användning av narkotika och spel om pengar har under samma tid varit mer oförändrad. Det framgår också av årets rapport att den grupp elever som använt en substans, i högre utsträckning även har erfarenhet av andra substanser, jämfört med årskursen som helhet. En annan grupp med högre substansanvändning är de elever som rapporterat negativa upplevelser av sina föräldrars alkoholkonsumtion under uppväxten, det framgår av årets specialkapitel. Nedan följer kapitelspecifika sammanfattningar.

Alkohol

Andelen alkoholkonsumenter såväl som alkoholkonsumtionen bland svenska elever är år 2017 på fortsatt historiskt låga nivåer i både årskurs 9 och i gymnasiets år 2. Men den sjunkande trenden som iakttagits under senare år har möjligen bromsats upp. I årets undersökning svarade 40 % i årskurs 9 och 74 % i gymnasiets år 2 att de druckit alkohol under de senaste 12 månaderna, årets nivåer innebar därmed en stabilisering jämfört med förra årets undersökning. Årskonsumtionen mätt i liter ren alkohol (100 %) uppmättes till 1,2 liter i årskurs 9 och 3,1 liter i gymnasiets år 2, jämfört med 2016 innebar detta ingen förändring i årskurs 9 men en liten ökning i gymnasiet (från 3,0 liter år 2016).

Konsekvenser av alkoholbruk

Simultant med den minskande konsumtionen har, under 2000-talet, även den alkoholrelaterade självrapporterade problembördan minskat bland eleverna. Detta har mätts med hjälp av ett index av ett flertal frågor om alkoholrelaterade problem. En del problem av lindrigare karaktär genererar relativt höga svarsandelar, som att ha haft sönder saker eller kläder eller att ha grälat. Men även konsekvenser av mer allvarlig karaktär som att ha kört motorfordon, åkt med en berusad förare eller att ha råkat ut för olycka eller skadats uppgavs av runt en tiondel av eleverna som druckit alkohol.

Tobak

Tobaksanvändningen bland niondeklassare har minskat påtagligt under 2000-talet. I årets undersökning klassificerades 10 % som rökare och 6 % som snusare vilket är samma nivåer som förra året. Sedan 2012 syns en minskning av andelen rökare även i gymnasiet, 2017 uppgav 24 % att de var rökare. Andelen snusare i gymnasiet år 2 har legat runt 13 % de senaste sex åren (14 % 2017). Vidare uppgav 32 % i årskurs 9 och 39 % i gymnasiet år 2 att de någon gång använt e-cigarett. Det var omkring tre till fyra gånger så vanligt att rökande elever hade provat e-cigarett jämfört med de elever som inte rökte.

Narkotika

Under 2017 svarade 7 % av pojkarna och 5 % av flickorna i årskurs 9 att de någon gång använt narkotika, jämfört med niorna är det nästan tre gånger så vanligt att eleverna i gymnasiet år 2 har använt narkotika; 20 % av pojkarna och 14 % av flickorna. Sammantaget kan sägas att även om narkotikaerfarenheten varit relativt stabil de senaste tio åren, så visar konsumtionsutvecklingen bland dem som väl använt narkotika på en viss ökning. Vidare är det vanligare att få tag på narkotika via indirekta källor som vänner och bekanta jämfört med direkt av en ”langare” eller via internet. Uppfattningen att det medför stor fysisk eller psykisk risk att prova cannabis 1–2 gånger förefaller ha minskat bland eleverna, men detta återspeglas inte i de faktiska nivåerna av narkotikaerfarenheten.

Nätdroger

I årets undersökning uppgav 1 % i årskurs 9 och knappt 2 % i gymnasiet år 2 att de använt nätdroger vilket var en signifikant minskning jämfört med 2014. Vanligast var att ha använt ”spice eller liknande rökmixar”.

Sniffning och boffning

Att någon gång ha sniffat eller boffat ett preparat uppgavs av 4 % bland niondeklassare och 3 % bland gymnasieelever. En förklaring till de liknande

prevalenserna i årskurs 9 och gymnasiet är att få elever debuterar med sniffning eller boffning efter högstadiet.

Läkemedel

Att någon gång ha använt sömn-/lugnande läkemedel eller smärtstillande utan förskrivning uppgavs av 4 % i årskurs 9 och 5 % i gymnasiets år 2, för respektive preparat. Jämförs de som använt någon av läkemedelstyperna med dem som inte använt detta, framgår att det var en väsentligt högre andel intensivkonsumenter av alkohol, frekventa narkotikaanvändare samt elever som röker dagligen eller nästan dagligen i den läkemedelserfarna gruppen. Det är alltså en grupp där andra problembeteenden förekommer i högre utsträckning jämfört med bland icke-användarna. Även förekomsten av viktminskningspreparat samt läkemedel som tas i samband med alkohol i berusnings-syfte, beskrivs i kapitlet Läkemedel.

Dopning

Vad gäller dopning har erfarenheten av anabola androgena steroider (AAS) legat på en relativt konstant och låg nivå de senaste 20 åren i årskurs 9 och sedan 2004 i gymnasiets år 2 (1 % i årskurs 9 respektive gymnasiets år 2 som använt någon gång). Det har trots allt skett en signifikant säkerställd nedgång i livstidserfarenhet mellan åren 2007 och 2017 i båda årskurserna.

Spel om pengar

Elevernas spel om pengar under perioden 2012–2017 har i stort varit oförändrad. År 2017 hade 23 % av pojkarna och 7 % av flickorna i årskurs 9 spelat om pengar. I gymnasiet var motsvarande andelar 34 % pojkar och 8 % flickor. Detta visar inte enbart att det är könsstereotypiskt, utan också att skillnaderna mellan könen ökar ju äldre eleverna blir. Det finns indikationer på att mer problematiskt spelande har ökat (dock ej signifikant) i samtliga grupper förutom bland flickorna i årskurs 9.

Samvariation av substanser

I en analys över hur vanligt det är att de elever som uppgett erfarenhet av en substans även använder andra substanser, tittade vi närmare på erfarenhet av sju substanser plus användning av läkemedel tillsammans med alkohol i berusningssyfte. Sammanställningen visar att det finns en större risk för att andra problembeteenden förekommer i högre utsträckning i gruppen med substanserfarenhet jämfört med bland icke-användarna.

Alkohol i uppväxtmiljön

I årets rapport undersöks också hur många som upplevt negativa konsekvenser av föräldrarnas alkoholkonsumtion under uppväxten. 14 % av eleverna i årskurs 9 respektive 15 % i gymnasiets år 2 har rapporterat tre eller fler negativa konsekvenser av deras föräldrars alkoholkonsumtion. Ifall tre av sex

möjliga negativa konsekvenser är uppfyllda så bedöms någon av elevens föräldrar ha en problematisk alkoholanvändning. Eleverna i årskurs 9 och i gymnasiet år 2 som växer upp under sådana hemförhållanden inte bara använder alkohol i större utsträckning än jämnåriga elever, de använder också olika typer av narkotiska preparat och cigaretter i större utsträckning.

Rapporten

Rapporten är indelad i kapitel utifrån substans eller ämnesområde. Årets författare av Skolelevers drogvanor är Isabella Gripe (*Narkotika*), Ulf Guttormsson (*Dopning* samt *Sniffning och boffning*), Clara Henriksson (*Tobak* samt *Nätdroger*), Peter Larm (*Alkohol i uppväxtmiljön*), Tony Nilsson (*Alkohol*), Johan Svensson (*Spel om pengar*), Siri Thor (*Konsekvenser av alkoholbruk* samt *Samvariation av substanser*) och Martina Zetterqvist (*Läkemedel*).

Nedan beskrivs olika begrepp och facktermer som förekommer i rapporten. Två begrepp som används synonymt är drog(er) och substans(er). Båda används som samlingsnamn för de preparat/medel som tas upp, t.ex. alkohol, narkotika, tobak och sniffning. När det gäller flertalet övriga begrepp som används i rapporten förklaras dessa närmare i anslutning till de aktuella textavsnitten.

I de tabeller som redovisas i rapporten används följande beteckningar:

- Uppgift kan inte förekomma (pga. att årskursen inte ingått i undersökningen eller frågan inte ställts).
- .. Uppgiften är för osäker för att återges eller kan inte hittas.
- Ingen frekvens (dvs. ingen elev har angett svarsalternativet).
- 0,0 Procenttal avrundat till 0 (dvs. svarsalternativet har angetts av minst en elev men av mindre än 0,05 % i respektive grupp).

I urvalet till skolundersökningarna är det klass och inte elev som väljs ut. Det innebär att eleverna i studien är klustrade i skolklasser, detta gör att antagandet om oberoende mellan observationerna inte kan uppfyllas (Hox 2002). För att inte generera falska signifikanta resultat vid signifikanstestning används i föreliggande rapport ett signifikanstest som tar hänsyn till dessa klustereffekter. I de fall det står beskrivet i texten att något är signifikant eller statistiskt säkert är detta som lägst på 95 % säkerhetsnivå.

Materialet presenteras i de allra flesta fall uppdelat på kön och årskurs. Normalt redovisas procenttal beräknade på samtliga elever i respektive grupp, inklusive de elever som inte svarat på frågan. Internbortfallet ingår alltså i nämnaren då procentandelarna beräknas, dessa redovisas som "ej svar". Detta har dock en ytterst marginell betydelse eftersom det interna bortfallet normalt ligger på en konstant låg nivå. Eventuella avvikelser från detta påtalas i förekommande fall i texten.

Från och med år 2013 redovisas resultaten från skolundersökningarna i en tabellbilaga i digitalt format på www.can.se. Vid hänvisning till tabeller med nummer är det den digitala tabellbilagan på nätet som avses. Tabeller i texten är försedda med bokstäver och kommer i alfabetisk ordning.

Alkohol

Tony Nilsson

Tidigare undersökningar har visat att alkoholkonsumtionen bland svenska skolungdomar har sjunkit under flera år (Englund, 2016) och att den minskande trenden i alkoholkonsumtion bland ungdomar inte varit unik för Sverige utan har observerats i ett flertal europeiska länder (Kraus m.fl. 2016).

Alkoholkonsumtionen är år 2017 på låga nivåer bland svenska skolungdomar, både i årskurs 9 och årskurs 2 på gymnasiet. Men den sjunkande trenden av alkoholkonsumtion som iakttagits under de senaste åren har möjligen bromsats upp mellan 2016 och 2017. Huruvida detta är en tillfällig förändring, trendbrott eller stabilisering kring rådande konsumtionsnivåer återstår att se i nästkommande års undersökningar av Skolelevers drogvanor.

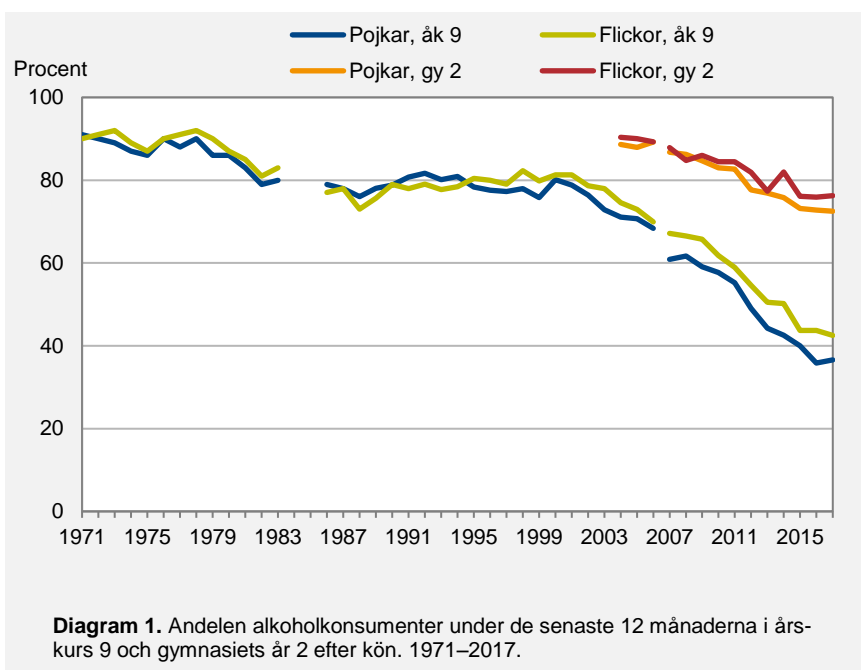
I detta kapitel redovisas alkoholutvecklingen till och med år 2017 för ett antal alkoholmått. Först redovisas utvecklingen av andelen alkoholkonsumenter, därefter den totala årliga alkoholkonsumtionen i liter ren (100 %) alkohol. Årskonsumtionen redovisas också i andelar per alkoholdryck. Vidare redovisas utvecklingen av andelen som intensivkonsumerat alkohol minst en gång i månaden. Dessutom beskrivs alkoholens anskaffningskällor och kapitlet avslutas med att belysa utveckling av alkoholkonsumtion i unga år, det vill säga andelen i årskurs 9 som uppger att de konsumerat alkohol vid, eller innan, 13 års ålder. Samtliga centrala alkoholmått som används följer de rekommendationer för indikatorer som tagits fram av Socialdepartementet i samarbete med experter och myndigheter (Socialdepartementet, 2013).

Det ska påpekas att flera av de frågor som ligger till grund för de mått som redovisas har genomgått förändringar under årens lopp. De mest genomgripande förändringarna skedde 2006 och 2012. Dessa förändringar i frågorna visas i form av brott i tidsserierna (se t.ex. diagram 4). Effekterna av dessa ändringar har beskrivits och diskuterats i tidigare rapporter (se t.ex. Raninen & Nyström, 2013). I följande kapitel kommenteras skillnaderna endast där övergången från en frågekonstruktion till en annan medförde statistiskt säkerställda skillnader. Övriga brott i tidsserierna är således icke att betrakta som statistiskt säkerställda. För mer detaljerad beskrivning av de förändringar som skett i frågorna hänvisas till 2014 års rapport om Skolelevers drogvanor (Leifman, 2014).

Alkoholkonsumenter

Andelen niondeklassare som druckit alkohol under de senaste 12 månaderna var som högst under 70-talet och då var ungefär 90 % av niondeklassarna alkoholkonsumenter. Mellan 80-talets mitt och 90-talets slut var andelarna relativt konstanta, runt 80 %. Sedan år 2000 har trenden bland niondeklassarna varit tydligt nedåtgående. Vid den senaste mätningen 2017 och mätningen dessförinnan (2016) uppgav totalt cirka 40 % av niondeklassarna att de druckit alkohol under de senaste 12 månaderna och dessa andelar är de lägsta som har uppmätts sedan mätningarna startade år 1971. År 2017 svarade 37 % av pojkarna och 43 % av flickorna att de druckit alkohol under de senaste 12 månaderna. Motsvarande andelar året innan (2016) var 36 respektive 44 %. Högre andelar flickor (43 %) än pojkarna (37 %) uppgav att de var alkoholkonsumenter 2017, skillnaden är statistiskt säkerställd. Andelen elever i årskurs 9 som druckit alkohol de senaste 30 dagarna var 19 % under både 2017 och 2016 medan motsvarande andelar fem år tidigare, 2012, var 28 %.

Bland eleverna i gymnasiets år 2 har andelen alkoholkonsumenter (under de senaste 12 månaderna) också minskat sedan mätningarna inleddes, 2004. Från nästan 90 % (2004) till 74 % år 2017. I årskurs 2 är andelen konsumenter under de senaste 12 månaderna i princip oförändrad mellan 2016 och 2017. Även

bland gymnasieleverna var andelen konsumenter 2017 något högre bland flickorna (76 %) än bland pojkarna (73 %), skillnaden är statistiskt säkerställd. Andelen elever i gymnasiets år 2 som druckit alkohol de senaste 30 dagarna i 2017 års undersökning uppgick till 54 %, året innan (2016) var motsvarande andelar 52 % och 2012 var andelarna 58 %.

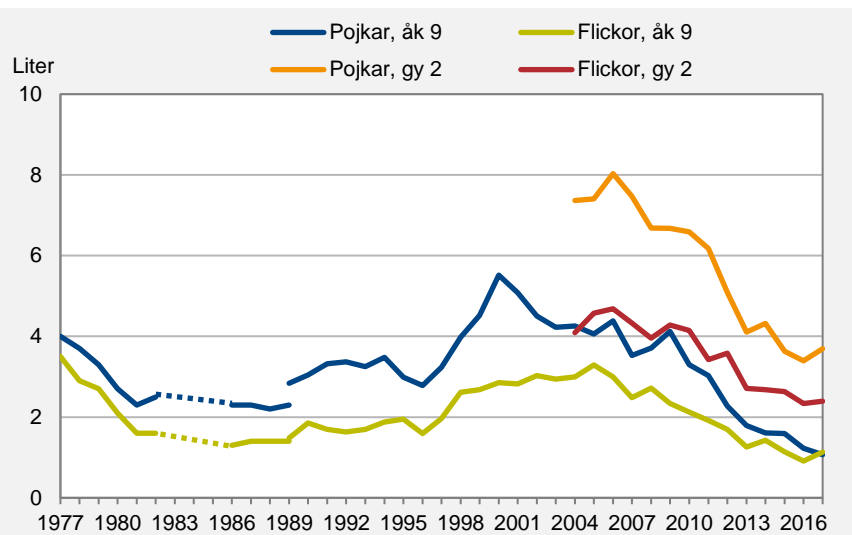
Mängden konsumerad alkohol

Sedan år 1977 har det gjorts beräkningar av den totala årskonsumtionen av alkohol bland niondeklassarna. Under åren 1983–1985 saknas uppgifter, varför genomsnittskonsumtionen inte beräknades dessa år. Från och med 1998 ingår konsumtion av blanddrycker i beräkningarna (för mer information se Henriksson & Leifman 2011).

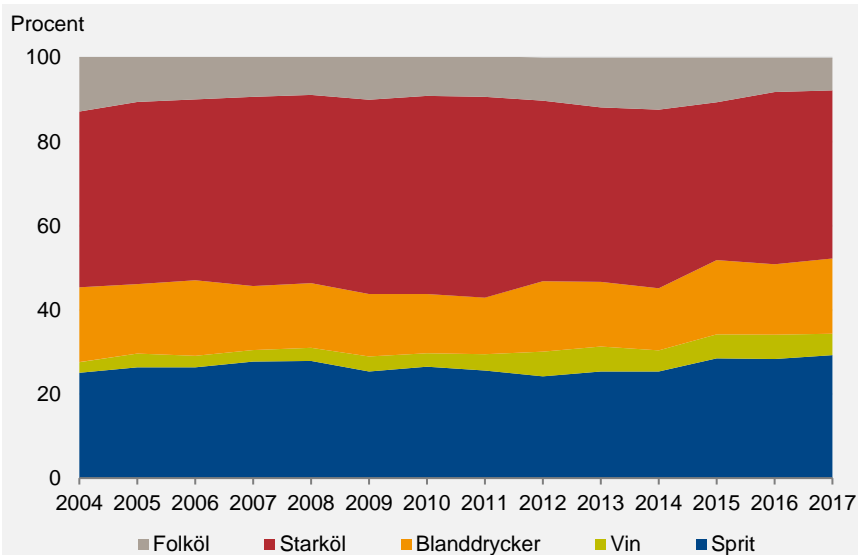
I diagram 2 visas utvecklingen av årskonsumtionen (medelvärde) mätt i liter ren alkohol (100 %) från 1977 till 2017. Av diagrammet framgår att konsumtionen sjönk bland niondeklassare i slutet av 70-talet och början av 80-talet för att därefter under resterande del av 80-talet ligga kvar på en relativt oförändrad låg nivå. Under andra halvan av 1990-talet började konsumtionen öka kraftigt. För pojkarna nåddes konsumtionstoppen år 2000. Därefter har konsumtionen gradvis sjunkit fram till och med 2017. För flickorna fortsatte konsumtionen att stiga fram t.o.m. 2005. Därefter har även flickornas konsumtion sjunkit, i stort sett för varje år fram till och med 2016. Tidigare analyser har visat att både uppgången under 90-talets andra hälft och den därpå följande nedgången ägde rum på mycket likartat sätt i alla Sveriges regioner, även om nivåerna skiljer sig åt något och ökningen 1995–2001 var något kraftigare i södra Sverige (Gripe m.fl. 2013).

Sett till de två senaste åren (avseende årskurs 9), utgjorde pojkarnas alkoholkonsumtion knappt 1,1 liter 2017 vilket var något lägre jämfört med året innan, 2016, då den uppgick till drygt 1,2 liter. Bland flickorna däremot steg konsumtionen något mellan 2016 och 2017, från drygt 0,9 till drygt 1,1 liter per år. Totalt sett uppgick den beräknade genomsnittliga årskonsumtionen till knappt 1,2 liter ren alkohol både 2017 och 2016 bland eleverna i årskurs 9.

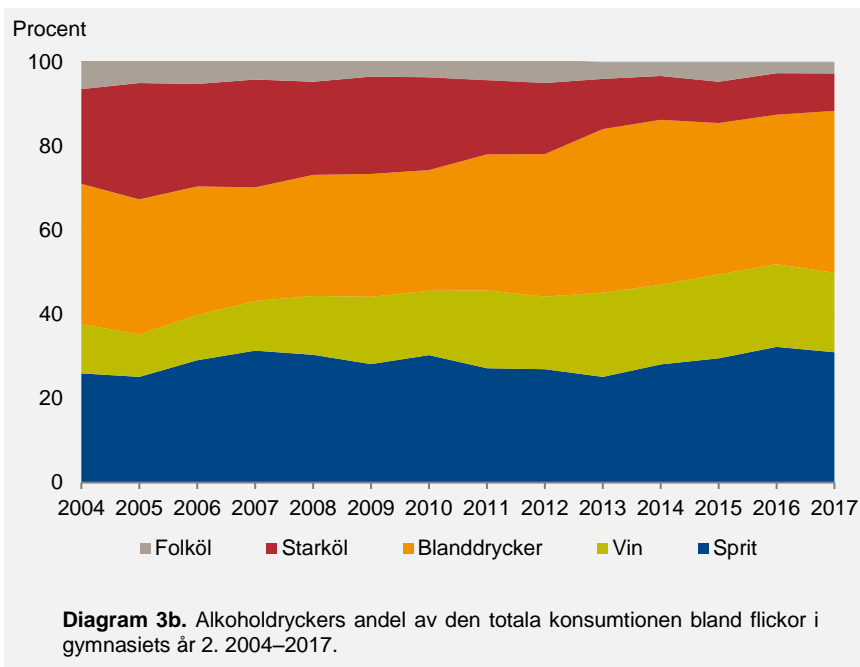
Alkoholkonsumtionen bland gymnasieleverna visar på stora minskningar sedan toppåret 2006 (diagram 2) fram till och med 2016. I årets undersökning (2017) ökade alkoholkonsumtionen till 3,7 liter bland pojkarna från 3,4 liter året innan (2016). Bland flickorna förändrades konsumtionen väldigt lite, från drygt 2,3 liter år 2016 till knappt 2,4 liter 2017. Totalt sett uppgick den beräknade genomsnittliga årskonsumtionen till drygt 3,1 liter ren alkohol 2017 jämfört med knappt 3,0 liter 2016 bland eleverna i gymnasiets år 2.

Diagram 2. Den beräknade genomsnittliga årskonsumtionen mätt i liter ren alkohol (100 %) i årskurs 9 och gymnasiets år 2, efter kön. (1977–1989 avser skattade värden). 1977–2017.

Diagram 3a. Alkoholdryckers andel av den totala konsumtionen bland pojkar i gymnasiets år 2. 2004–2017.

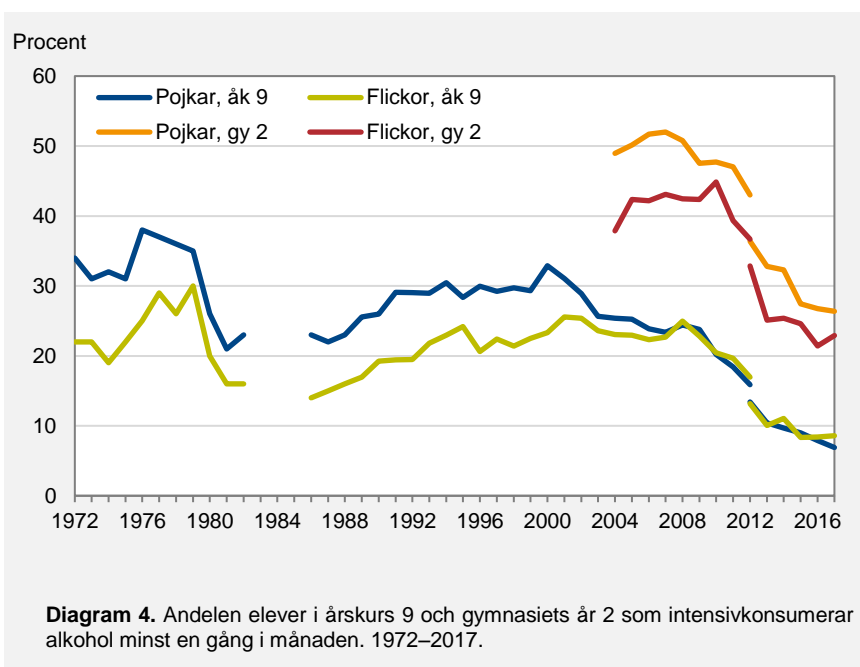
I diagram 3a och 3b redovisas utvecklingen av alkoholdryckers andelar av totalkonsumtionen, 2004–2017, bland pojkar samt flickor i gymnasiet år 2. (Av utrymmesskäl redovisas inte utvecklingen i årskurs 9 i diagramform, se istället tabell 6). Bland pojkarna i gymnasiet år 2 är respektive alkoholdrycks andel av totalkonsumtionen relativt stabil över tid, dock har folkölets andel minskat något samtidigt som vinets andel ökat något. Bland flickorna är den tydligaste förändringen att konsumtionsandelar som härrör från folköl och starköl minskat medan de andra alkoholdryckernas (sprit, vin och blanddrycker) andelar ökat något.

Den dominerande alkoholdrycken 2017 bland pojkar i gymnasiet var starköl. Starkölskonsumtionen utgjorde ca 40 % av den totala mängden konsumerad alkohol, följt av sprit (29 %) och blanddrycker (18 %). Bland flickorna dominerade blanddrycker som stod för 39 % av den totala alkoholkonsumtionen, följt av sprit (31 %) och vin (19 %) under 2017.

Bland pojkar i årskurs 9 svarade sprit för den största andelen av totalkonsumtionen år 2017 (32 %), följt av starköl (29 %) och blanddrycker (25 %). Bland flickorna i samma årskurs utgjorde blanddrycker (41 %) och sprit (40 %) de största andelarna.

Intensivkonsumenter

I diagram 4 visas utvecklingen av andel intensivkonsumenter av alkohol bland elever i årskurs 9 och gymnasiets år 2. Måttet intensivkonsumtion försöker fånga in den grupp som dricker stora mängder alkohol vid enstaka tillfällen. Intensivkonsumtion definieras som att dricka motsvarande minst en flaska vin (eller ungefärlig motsvarande mängd ren alkohol i andra drycker) vid ett och samma tillfälle. Sedan 2012¹ ställs en fråga i skolundersökningarna som lyder: ”Tänk tillbaka på de senaste 12 månaderna. Hur ofta har du, vid ett och samma tillfälle, druckit alkohol motsvarande minst fyra stora burkar starköl/starkcider eller 25 cl sprit eller en hel flaska vin eller sex burkar folköl?”.

¹ Jämförelsen mellan det föregående (2012A) och det nya frågeformuläret (2012B) för år 2012 visade på statistiskt säkerställda skillnader i intensivkonsumtion med lägre nivåer i det nya än det gamla, både i årskurs 9 och gymnasiets år 2. Detta bör beaktas när man ser närmare på utvecklingen efter 2011. (För mer information om effekten av enkätrevideeringen, se Raninen & Nyström, 2013).

Av diagram 4 (och i tabellerna 8–11) framgår att andelen pojkar respektive flickor som intensivkonsumerat alkohol minst en gång i månaden under de senaste 12 månaderna minskat kraftigt under de senaste ca 10 åren, både i årskurs 9 och gymnasiet år 2. Totala andelen som intensivkonsumerat 2016 och 2017 var bland de lägsta andelar som noterats. Totalt sett var andelen elever i gymnasiet år 2 som intensivkonsumerat alkohol ungefär 24,5 % både 2017 och 2016. Motsvarande andelar 2015 var 26 % samt knappt 35 % 2012. Andelen intensivkonsumenter bland flickorna i gymnasiet år 2 var knappt 23 % 2017 respektive drygt 21 % 2016 skillnaden mellan åren var dock inte statistiskt säkerställd. Pojkar i gymnasiet, intensivkonsumerar (minst en gång i månaden) i större (26 %) utsträckning än flickor (23 %) 2017, skillnaden var statistiskt säkerställd. I årskurs 9 var totala andelen som intensivkonsumerat minst en gång i månaden knappt 8 % 2017 och drygt 8 % 2016 medan de uppgick till drygt 13 % 2012.

Anskaffningskällor

Alkoholkonsumtionen i Sverige består dels av den i Sverige statistikförda inhemska försäljningen av alkoholdrycker på Systembolaget, restauranger och av folköl (även kallad registrerad alkoholkonsumtion), dels av alkoholdrycker som inte statistikförs i Sverige. Det sistnämnda, som brukar benämnas oregistrerad alkoholkonsumtion, består av alkohol som har förts in i Sverige från andra länder – genom såväl resandeförsel som smuggling – och av hemtillverkade alkoholdrycker. Skillnaden mellan resandeförsel och smuggling är att den förstnämnda används för personligt bruk medan den sistnämnda förs in i landet i syfte att säljas vidare på den illegala marknaden (för mer detaljerad information, se Trolldal & Leifman 2017). Merparten av den oregistrerade alkoholen i Sverige (2016) består av legalt införd alkohol, alltså resandeförsel (ca 61 %). Smugglingen svarar för ca 24 % och resten är hemtillverkat och alkohol som köps via internet. All alkohol som smugglas in (som säljs vidare) och hemtillverkning av sprit är otillåtet och alltså att betrakta som illegal alkohol. Dessa begrepp är mer tillämpliga när det gäller vuxna. När det gäller unga, och framförallt unga under 18 år, är ju all alkohol i någon mening att betrakta som illegal.

Den vanligaste anskaffningskällan av alkohol bland unga är Systembolaget. Detta beror på att ungdomar får tag på denna alkohol via andra som har köpt alkohol på Systembolaget eller köpt av andra som i sin tur köpt av andra som i sin tur köpt på Systembolaget (Trolldal & Leifman 2017). Exempelvis uppger (2017) 46 % av flickorna (som druckit alkohol under de senaste 12 månaderna) i gymnasiet år 2 att senaste gången de drack alkohol från Systembolaget fick de tag på den via pojk-/flickvän, kompisar eller kompisars syskon. Motsvarande andelar bland pojkarna var 27 %. Systembolaget följer upp efterlevnaden av den åldersgräns som råder vid försäljning genom en provköpsmetod som

har använts under många år. Resultaten (Folkhälsomyndigheten, 2017) tyder på att det är ytterst få som är under 20 år som själva kan köpa alkohol på Systembolaget (Trolldal & Leifman, 2017).

Bland de elever i årskurs 9, år 2017, som har druckit alkohol under de senaste 12 månaderna uppgav 40 % att den senaste gången de drack alkohol kom den från Systembolaget, 25 % vet inte var alkoholen kom från och 23 % anger att den kom från person som säger insmugglad alkohol. Fem år tidigare (2012) uppgav 49 % att den senaste gången de drack alkohol kom den från Systembolaget och 18 procent att den kom från person som säljer insmugglad alkohol och 22 % visste inte var alkoholen kom ifrån. I gymnasiets år 2 var det cirka 7–10 % (2012–2017) av eleverna som inte visste var alkoholen kom från den senaste gången de drack men precis som i årskurs 9 var Systembolaget den vanligaste källan. I 2017 års undersökning uppgav 57 % att alkoholen kom från Systembolaget och 20 % att den kom från person som säljer insmugglad alkohol. Fem år tidigare (2012) var motsvarande andelar 68 respektive 15 %. Det förefaller således som högre andelar elever i årskurs 9 och gymnasiets år 2 anger att senaste gången de drack alkohol kom den från person som säljer insmugglad alkohol 2017 jämfört med 2012. Dock är Systembolaget fortfarande den vanligaste källan även om andelarna som uppgav denna källa minskat mellan 2012 och 2017.

Cirka 2–3 % (2012–2017) av eleverna i årskurs 9 som druckit alkohol under de senaste 12 månader uppgav att den senaste gången de drack alkohol kom den från restaurang. Bland eleverna i gymnasiets år 2 var motsvarande andelar ungefär 12–13 % under perioden 2012–2017. Ytterst få av eleverna i årskurs 9 (1,3 %) samt i gymnasiets år 2 (0,3 %) uppgav 2017 att alkoholen kom från internet senaste gången de drack.

I årskurs 9 uppgav cirka 28 % både 2017 och 2015 att de konsumerat någon typ av illegal alkohol (dvs. hembränt och/eller någon typ av smugglad alkohol) under de senaste 12 månaderna. Totalt sett uppgav nästan 49 % av eleverna i gymnasiets år 2, 2017, att de konsumerat någon typ av illegal alkohol under de senaste 12 månaderna. Två år tidigare, 2015, var motsvarande andelar cirka 45 % det vill säga något lägre. För vidare läsning om ungdomars anskaffning av alkohol och konsumtion från olika källor hänvisas till CAN-rapport nr 167 ”Alkoholkonsumtionen i Sverige 2016” (Trolldal & Leifman, 2017).

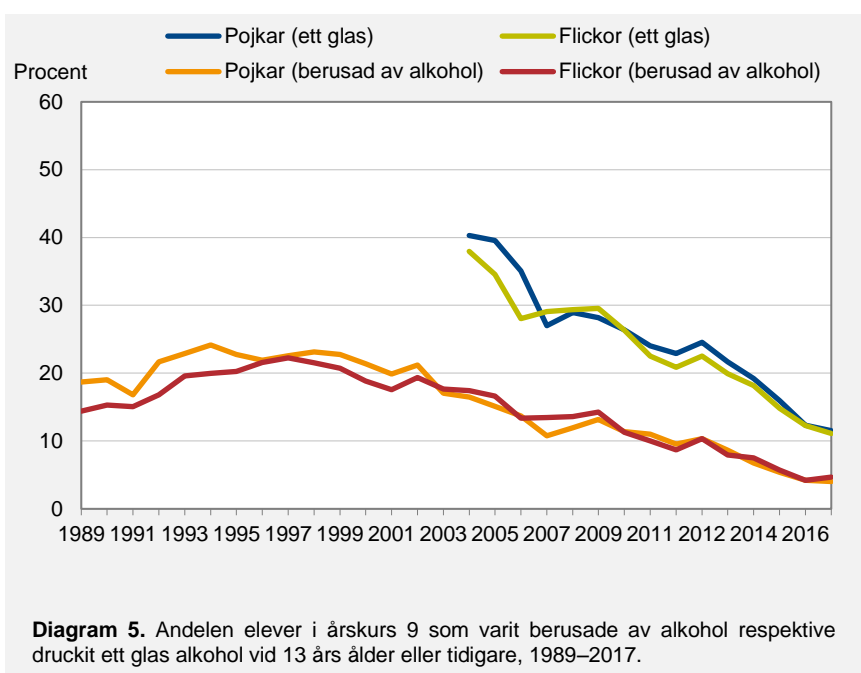
Tidig alkoholdebut

Sedan 1989 har det ställts en fråga som syftar till att fånga tidig konsumtion av alkohol, det vill säga konsumtion innan årskurs 9. Denna fråga lyder: ”Hur gammal var du när du (om du någonsin) gjorde följande saker för första gången?” Bland de aktiviteter som nämns finns; druckit sig berusad samt, sedan år 2004, druckit minst ett glas alkohol. I diagram 5 presenteras utveck-

lingen bland elever i årskurs 9. Då syftet är att belysa alkoholanvändning vid 13 års ålder eller tidigare, presenteras enbart uppgifter för årskurs 9. Av diagrammet framgår att andelen pojkar som varit berusade vid 13 års ålder eller tidigare ökade från 1989 (19 %) till 1995 (23 %). Efter 1997 sker en stadig nedgång, i stort sett kontinuerligt år till år, fram till och med 2017, då andelen pojkar uppgick till 4 %. Andelen flickor som berusat sig vid 13 års ålder eller tidigare ökade från 14 % 1989 till 22 % 1997, för att sedan minska till drygt 4 % 2016 och motsvarande andelar var år 2017 knappt 5 %. När det gäller andelen som uppger att de druckit minst ett glas alkohol har denna sjunkit markant sedan 2004, från 40 % bland pojkarna till knappt 12 % 2017. Motsvarande förändring bland flickorna var från 38 % till 11 %.

I årets alkoholkapitel framgår bland annat att alkoholkonsumtionen i årskurs 9 och gymnasiet år 2 är efter flera års minskande alkoholkonsumtion på historiskt låga nivåer. Dock noteras i årets undersökning tecken på att den minskande trenden möjligen kan ha bromsats upp mellan åren 2016 och 2017, främst bland eleverna i gymnasiet år 2. Exempelvis är alkoholkonsumtionen något högre bland eleverna totalt sett på gymnasiet 2017 (3,1 liter) jämfört med 2016 (3,0 liter). Den totala andelen alkoholkonsumenter (senaste 12 månaderna) är i princip på samma nivå som föregående år, detsamma gäller totala

andelen intensivkonsumenter (minst en gång/månad). När det gäller samtliga elever i årskurs 9 uppgick årskonsumtionen till knappt 1,2 liter ren alkohol både 2017 och 2016, även den totala andelen alkoholkonsumenter var på liknande nivåer de båda åren och så var även fallet för totala andelen intensivkonsumenter.

Huruvida den här utvecklingen är en tillfällig förändring, trendbrott eller stabilisering kring rådande konsumtionsnivåer får nästkommande års undersökningar av Skolelevers drogvanor visa. En viktig fråga är dock fortfarande varför alkoholkonsumtionen minskat så mycket som den har gjort under de senaste åren. På denna fråga finns inga entydiga svar. I den diskussion som förs förekommer förklaringar som: ökat hälsomedvetande, att unga i ökad utsträckning umgås på sociala medier, ökande datorspel eller andra typer av digitala spel, en förändrad demografisk sammansättning av unga dvs. en ökande andel ungdomar där alkoholen inte är en del av kulturen på samma sätt som i Sverige, att föräldrarna är mer restriktiva i sina bjudvanor eller på andra sätt restriktiva då det gäller alkohol gentemot sina barn, eller för den delen en effekt av mångårigt alkoholpreventivt arbete. Det finns med andra ord en hel del tänkbara orsaker till den minskande konsumtionen men få områden har empiriskt prövats. Det sannolika är snarare att det inte finns en orsak utan att det troligen rör sig om kombinationer av orsaker på såväl individnivå, samhällsnivå som internationella trender.

Konsekvenser av alkoholbruk

Siri Thor

I CAN:s drogvaneeundersökning bland skolungdomar ställs frågor om olika negativa konsekvenser som eleverna kan ha upplevt i samband med sin alkoholkonsumtion. Frågorna introducerades 1995 och har på det stora hela varit desamma fram till 2012 då en större omarbetning gjordes av hela formuläret. I det nya formuläret tillkom ett antal frågor och den högsta svarsfrekvensen ändrades från ”tre gånger eller mer” till ”två gånger eller mer”.

I den första delen av detta kapitel redovisas de alkoholrelaterade konsekvenserna som de rapporterats i 2017 års undersökning. I andra delen av kapitlet redovisas utvecklingen under perioden 2000–2017 i form av ett index som möjliggör jämförelser över tid.

Alkoholrelaterade problem 2017

Av de elever som uppgett att de druckit alkohol de senaste 12 månaderna hade nästan hälften av högstadieläverna och cirka 60 % av gymnasieeleverna svarat att de råkat ut för någon av de alkoholrelaterade konsekvenserna som ingick i 2017 års undersökning.

Som framgår av tabell A var de vanligaste problemen; att ha förstört saker eller kläder (årskurs 9; 20 % och gymnasiet; 30 %) samt grälat (årskurs 9; 19 % och gymnasiet; 27 %).

Att ha blivit fotad eller filmad i en pinsam eller kränkande situation i samband med alkoholkonsumtion var det tredje vanligaste alkoholrelaterade problemet bland högstadieläverna och det fjärde vanligaste bland gymnasieeleverna.

Antalet statistiskt säkerställda skillnader mellan könen i problemrapporteringen var fler i årskurs 9 jämfört med i gymnasiets år 2. Det var i båda årskurserna en signifikant större andel pojkar som uppgett att de kört moped, bil eller annat motorfordon, råkat i bråk med polisen eller råkat i slagsmål, samtidigt som det bland flickor var vanligare att ha rapporterat problem med förhållandet till vänner och föräldrar.

Tabell A. Andelen elever som upplevt olika typer av problem i samband med alkoholkonsumtion de senaste 12 månaderna. Procentuell fördelning bland dem som druckit alkohol senaste 12 månaderna. Årskurs 9 och gymnasiets år 2. 2017.

Årskurs 9	Pojkar (n=1108)	Flickor (n=1251)	Alla (n=2435)
Förstört saker eller kläder	16	24	20
Råkat i gräl	15	23	19
Blivit fotad/filmad i en pinsam/kränkande situation	14	20	17
Tappat pengar eller andra värdesaker	13	20	17
Problem med förhållandet till vänner	9	19	14
Kört moped, bil eller annat motorfordon	16	9	13
Åkt moped/bil/motorfordon med berusad förare	11	14	12
Råkat ut för olycka eller skadats	10	13	11
Problem med förhållandet till föräldrar	8	14	11
Haft sex du ångrat dagen efter	9	12	10
Råkat i slagsmål	9	6	8
Badat på djupt vatten	7	6	6
Blivit utsatt för våld	6	6	6
Medvetet skadat dig själv	3	8	6
Medvetet skadat någon annan	5	4	5
Råkat i bråk med polisen	5	4	4
Blivit bestulen eller rånad	2	4	3
Behövt uppsöka sjukhus/akutmottagning	3	2	3

Gymnasiets år 2	Pojkar (n=1689)	Flickor (n=1819)	Alla (n=3560)
Förstört saker eller kläder	29	32	30
Råkat i gräl	26	28	27
Tappat pengar eller andra värdesaker	21	24	22
Blivit fotad/filmad i en pinsam/kränkande situation	18	18	18
Haft sex du ångrat dagen efter	16	15	16
Råkat ut för olycka eller skadats	14	14	14
Problem med förhållandet till vänner	11	16	13
Åkt moped/bil/motorfordon med berusad förare	11	11	11
Badat på djupt vatten	11	8	10
Kört moped, bil eller annat motorfordon	12	6	9
Råkat i slagsmål	13	4	9
Problem med förhållandet till föräldrar	6	11	8
Blivit utsatt för våld	10	6	8
Råkat i bråk med polisen	7	2	5
Medvetet skadat dig själv	5	5	5
Blivit bestulen eller rånad	5	5	5
Medvetet skadat någon annan	7	2	5
Behövt uppsöka sjukhus/akutmottagning	3	3	3

Fet stil innebär statistiskt säkerställd skillnad mellan pojkar och flickor ($p < 0.05$).

I årskurs 9 var det dessutom vanligare bland flickorna jämfört med pojkarna att ha förstört saker eller kläder, råkat i gräl, tappat värdesaker, råkat ut för olycka eller skadats samt medvetet skadat sig själv. I gymnasiet var det vanligare att som pojke blivit utsatt för våld eller medvetet skadat någon annan samt badat på djupt vatten i samband med alkoholkonsumtion.

I jämförelse med pojkarna framstår det som att flickorna i större utsträckning erfar problem av mer relationell karaktär. Detta är emellertid inte hela bilden. I grova drag har runt en tiondel av flickorna i båda årskurserna rapporterat att de kört moped eller annat motorfordon, åkt med en berusad förare samt råkat ut för olycka eller skadats, vilket tydliggör att mer allvarligare negativa konsekvenser även förekommer bland flickorna.

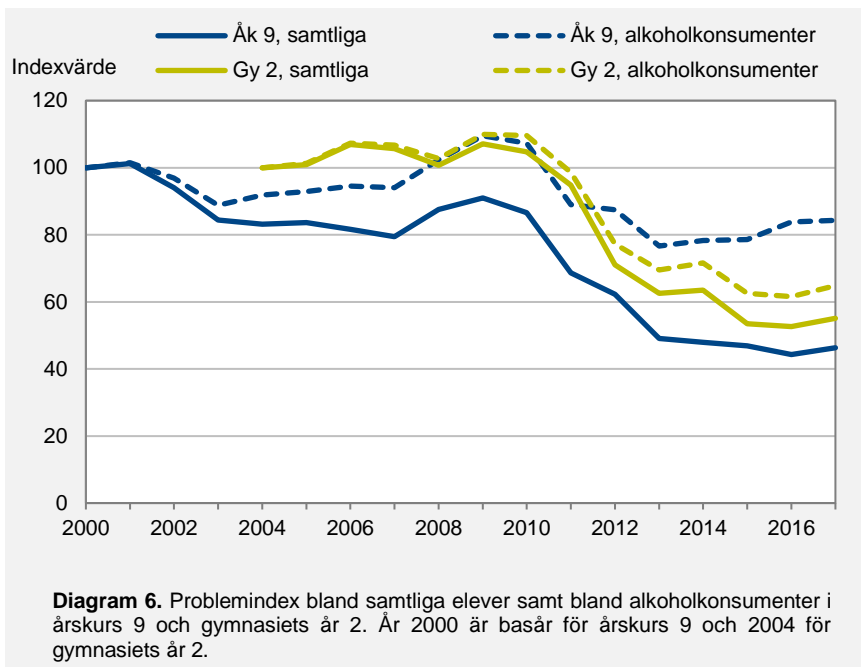
Utvecklingen 2000–2017

De flesta av frågorna kring problem i samband med alkoholkonsumtion har varit desamma under hela tidsperioden, en del har dock tillkommit och en del har plockats bort. Det index som redovisas i diagram 6 är ett sammanslaget mått av samtliga frågor förutom en; Haft huvudvärk eller mått illa dagen efter ("s.k. baksmälla"). Den exkluderade frågan bedömdes som för generell och genererade mycket höga andelar jämfört med övriga frågor.

Indexet är skapat i två steg: först beräknades ett indexvärde genom att summera frekvenserna av de problem som samtliga respondenter uppgett respektive år. Detta värde dividerades sedan med det för samtliga respondenter maximala antalet problem som det var möjligt att ange. På så vis representerar indexvärdet andelen av den maximala problemtyngden varje år. Därefter beräknades utvecklingen av problemindexet utifrån ett basår, vilket för årskurs 9 är år 2000 och för gymnasiet år 2004. Detta gör att alla år förhåller sig till basåret och om problembördan är lika stor som under basåret så blir värdet 100. Ett värde mindre än 100 innebär således att problembördan är mindre än vad den var under basåret och ett värde över 100 innebär att ungdomarna det året upplevde mer alkoholrelaterade problem än vid basåret. Utvecklingen presenteras dels bland samtliga elever och dels bland alkoholkonsumenter.

Som diagram 6 visar har den alkoholrelaterade problembördan minskat under 2000-talet. Runt 2010 ökade problembördan temporärt men därefter har minskningen fortsatt. Jämfört med år 2000 har problembördan bland eleverna i högstadiet mer än halverats och i gymnasiet har nästan en halvering skett sedan basåret 2004.

I diagrammet presenteras även utvecklingen av problembördan bland alkoholkonsumenter. Som synes har problembördan minskat även bland dessa. Detta är en mer oväntad utveckling än den att problembördan i ungdomsgruppen minskat parallellt med att andelen alkoholkonsumenter minskat. Emellertid är det inte bara andelen alkoholkonsumenter som minskat under denna period utan även mängden konsumerad alkohol bland konsumenterna (Englund (red.) 2016), vilket framstår som en rimlig förklaring till att problembördan bland konsumenterna minskat.

En hög alkoholkonsumtion är kopplad till en ökad risk för alkoholrelaterade problem (Taylor m.fl. 2010 och Thor m.fl. 2017). Detta kan också förklara den större andel rapporterade problem i gymnasiet jämfört med i årskurs 9, eftersom alkoholkonsumenterna i gymnasiet dricker större mängder alkohol jämfört med högstadiet (Englund (red.) 2016).

Trots en kraftig minskning av problembördan är alkoholrelaterade problem i de undersökta ungdomsgrupperna fortfarande högst aktuell. En del problem av lindrigare karaktär genererar relativt höga svarsandelar, som att ha haft sönder saker eller kläder, tappat värdesaker samt att ha grälat. Men även konsekvenser av mer allvarlig karaktär som att ha kört motorfordon eller åkt med en berusad förare och råkat ut för olycka eller skadats uppgavs av runt en tiondel av eleverna som druckit alkohol. Att ha blivit fotad eller filmad i en pinsam eller kränkande situation är en av de nyare frågorna och detta uppgavs av runt en femtedel av eleverna och hör alltså till ett av de mer vanliga problemen i samband med alkoholkonsumtion, som ungdomarna uppgav.

Tobak

Clara Henriksson

Tobak är den största påverkansbara hälsorisken i Europa. Omkring hälften av alla rökare dör i förtid och i genomsnitt förkortas livslängden bland rökare med 14 år. Därtill är sannolikheten för att drabbas av sjukdomar såsom hjärt- och kärlsjukdomar, respiratoriska sjukdomar och en rad andra sjukdomar, högre bland rökare (Special Eurobarometer 458).

I en studie gjord i Sverige där man beräknat alkoholens, narkotikans och tobakens innebörd för landets sjukdomsörda, beräknades tobaksbruket år 2010 stå för omkring 8 % av den totala sjukdomsördan i landet (Agardh m.fl. 2014). Jämfört med alkohol och narkotika var sjukdomsördan orsakad av tobak mer än dubbelt så stor (alkoholbruket förklarade omkring 3 % av sjukdomsördan och narkotikabruket drygt 1 %).

På grund av tobakens skador på folkhälsan är det övergripande målet för den svenska tobakspolitiken att minska allt tobaksbruk och förhindra att minderåriga börjar använda tobak. En minskad tobaksanvändning beskrivs, av regeringen, som ett viktigt mål för den svenska folkhälsopolitiken (Sveriges Riksdag 2016). Sverige har även, likt många andra länder, skrivit under WHO:s tobakskonvention och därmed förbundit sig att genomföra konventionens olika artiklar för att minska tobaksbruket och skydda invånarna från tobaksindustrins marknadsföring.

Under den period som skolelevers tobaksvanor har följts, har en rad restriktioner kring tobaksförsäljning och användning införts i Sverige (se Skolelevers drogvanor 2015 för översiktlig resumé).

Under förra året: 2016 gjordes ytterligare skärpningar och lagändringar efter att en särskild Tobaksdirektivutredning föreslagit hur Sveriges tobaksbestämmelser borde anpassas till EU:s tobaksdirektiv. Sedan i maj 2016 krävs till exempel hälsovarningar med både bild och text på cigarettpaket och på förpackningar för rulltobak och vattenpipstobak. En annan nyhet var förbudet mot olika smaktillsatser i cigaretter och rulltobak (SOU 2016:14). Under 2017 har ytterligare skärpningar och regleringar kring till exempel e-cigarett genomförts (SFS 2017:425).

I följande kapitel redovisas hur tobaksanvändningens utveckling sett ut bland skolelever fram till och med år 2017. Inledningsvis återges en kort beskrivning av hur tobaksfrågorna förändrats vid några tillfällen genom undersökningens

historia (läs mer i t.ex. Skolelevers drogvanor 2015). Därefter presenteras tobaksresultaten ur skolundersökningen i ordningen; rökning, snusning och där- efter den totala tobakskonsumtionen (andelen elever som använder tobak dvs. röker och/eller snusar). Vart och ett av dessa avsnitt inleds med en översiktlig beskrivning av hur utbrett respektive bruk har varit bland skolelever genom undersökningens historia. Efter det redovisas resultaten från 2014–2017 års undersökningar gällande användning av e-cigarett. Avslutningsvis redovisas resultaten av frågorna om tobaksbruk i form av vattenpipsrökning.

I avsnitten används uttrycken *frekventa* – respektive *sporadiska* tobaksbrukare. Med frekventa tobaksbrukare avses de elever som röker eller snusar dagligen eller nästan dagligen medan de sporadiska tobaksbrukarna använder tobak mer sällan (elever som svarat att de röker/snusar när de festar eller ibland).

Metodförändringar

Samtidigt som förändringar i datahantering och frågeformulering i sig kan vara problematiska och påverka jämförbarheten i återkommande undersökningar om skolelevers drogvanor, så är förändringar och uppdateringar emellanåt nödvändiga för att hantera nya problem, fenomen och förutsättningar som uppstår.

I Skolelevers drogvanor har tobaksfrågorna förändrats vid tre tillfällen sedan undersökningens start. Första gången tobaksfrågorna förändrades var 1983, andra gången var 1997. Den tredje gången tobaksfrågorna förändrades var vid den revidering som gjordes av hela frågeformuläret för undersökningen 2012. Denna gång förändrades frågorna för att anpassas till de mått som utgör ANDT-indikatorer och som sedan 2014 skulle komma att bli nationellt gällande.

Den sedan 2012 gällande definitionen av rökare/snusare omfattar endast elever som; först svarat att de har rökt/snusat någon gång under de senaste 12 månaderna och därefter även besvarat följdfrågan; ”*Röker du fortfarande?*” respektive ”*Snusar du fortfarande?*” med något av ja-alternativen (alternativ för såväl frekvent som mer sporadisk tobaksanvändning finns men liksom mellan 1983–1997 efterfrågas detta först i följdfrågan). Eftersom definitionerna numera är snävare än tidigare är det färre elever som klassificeras som rökare respektive snusare. För mer ingående beskrivning av hur frågeförändringarna påverkat resultaten vid förändringarna av tobaksfrågorna hänvisas till 2014 och 2015 års rapporter av Skolelevers drogvanor.

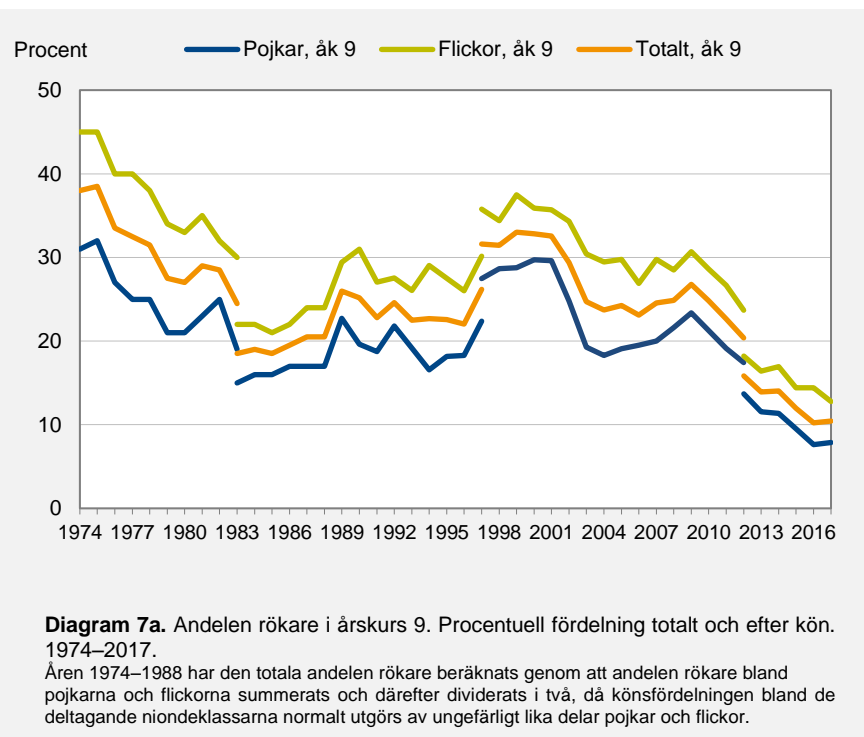
Rökning

I diagram 7a redovisas utvecklingen av andelen niondeklassare som klassats som rökare i skolundersökningen sedan 1974 (tabell 33). Som framgår av diagrammet låg andelen rökande niondeklassare på betydligt högre nivåer under 1970-talets början än under decenniets senare år. Med den ovan omnämnda frågeförändring 1983 kom en lägre andel niondeklassare att klassas som rökare (se de olika nivåerna som uppmättes 1983 i diagrammet). Under 1980-talet kom trenden, efter en inledande minskning, att utvecklas i omvänd riktning jämfört med föregående decennium och framförallt under 1980-talets sena år ökade rökningens omfattning bland niondeklassarna. Den uppåtgående trenden avtog dock då 1990-talet tog vid och under detta decennium tecknades en relativt fluktuerande utveckling. Som nämnts förändrades frågan i undersökningens formulär igen år 1997 och genom denna förändring klassades fler elever som rökare (se igen de skilda nivåerna i diagrammet).

Under 1990-talets sista år, då försäljning av tobaksvaror till personer under 18 år förbjöds (SFS 1993:581), och 2000-talets första år uppmättes inga större skillnader i andelen rökare. Under de år som därefter följde och fram till mitten av 2000-talet syntes dock en kraftig minskning av andelen rökare i årskurs 9. Denna minskning avtog dock och en viss ökning syntes, men i huvudsak kan trenden för 2000-talets första decennium beskrivas som kraftigt minskande.

År 2010 vände kurvan också åter nedåt och nådde efter några år ännu lägre nivåer än tidigare. När skolundersökningens formulär reviderades och frågeformuleringarna anpassades till de nya måtten för ANDT-indikatorer år 2012 var det igen, genom den nya frågan, en lägre andel elever som klassades som rökare (se de olika nivåerna som uppmättes 2012 i diagrammet). Inte desto mindre har den nedåtgående trenden också fortsatt utvecklas även efter 2012.

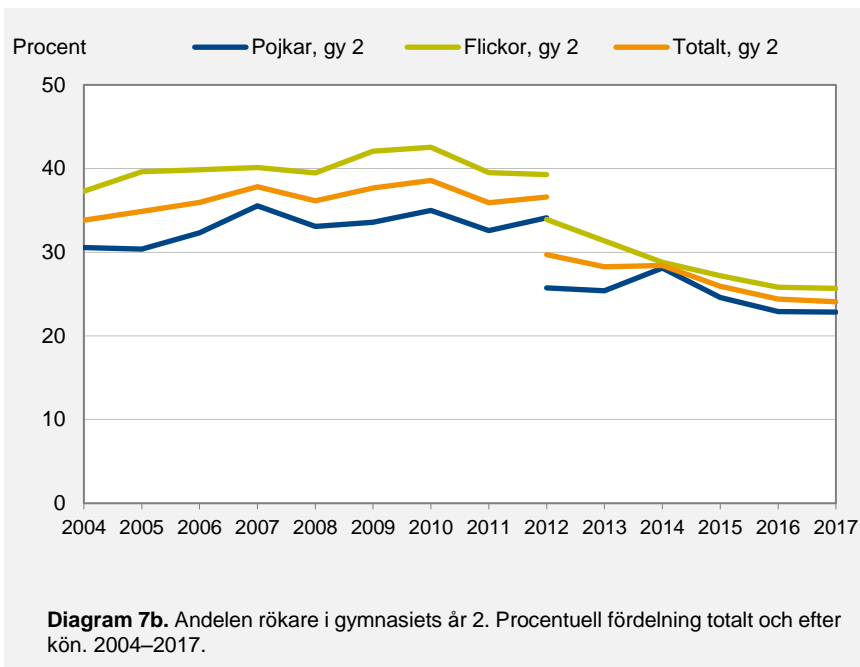
I 2017 års undersökning ligger nivån dock kvar runt samma nivå som 2016 och andelen rökare i årskurs 9 uppmäts, liksom 2016, till 10 %. Om minskningen avstannat är dock för tidigt att säga och i huvudsak kan den trend som såhär långt syns för 2010-talet också beskrivas som kraftigt minskande. Jämfört med det första år då frågan ställdes med samma utformning: 2012 uppmäts signifikant lägre nivåer av rökare bland niondeklassarna. Som också framgår av diagrammet har flickorna i årskurs 9, under hela den period skolundersökningen genomförts, rökt i större utsträckning än pojkarna och likaså gör de i årets undersökning. Bland flickorna var det 2017 omkring 13 % som svarade att de rökte medan detta motsvarades av runt 8 % av pojkarna.

I diagram 7b redovisas andelen elever i gymnasiets år 2 som på motsvarande sätt som niondeklassarna (diagram 7a), svarat att de röker i någon utsträckning och därigenom klassas som rökare. Redovisningen går från gymnasieundersökningens första år, 2004, och möjligt är att rökningen också minskade bland gymnasieeleverna under 2000-talets tidiga år då detta inte studerades.

Den utveckling som genom skolundersökningen av gymnasieelever kan beskrivas för 2000-talets första decennium är följaktligen inte komplett, men kan för den period som studerats sammanfattas som fluktuerande, eller jämfört med år 2004, tilltagande.

Liksom i undersökningen av niondeklassare har en lägre andel elever i gymnasiets år 2 klassats som rökare efter att frågan förändrades 2012 (se igen de skilda nivåer som redovisas i diagrammet detta år). Både de närmsta åren före och efter frågeförändringen låg den totala andelen rökare bland gymnasieeleverna på en förhållandevis stabil nivå. Bland flickorna hade rökningen börjat minska men denna utveckling komparerades till en förhållandevis stabil utveckling sett till hela gruppen gymnasieelever då motsvarande utveckling inte syntes bland pojkarna. Under de allra senaste åren har en nedgång dock också syntts bland pojkarna och en statistiskt säkerställd skillnad av den totala andelen rökare i gymnasiets år 2 syns mellan 2012 då 30 procent av gymnasieeleverna klassades som rökare och 2017 då 24 procent

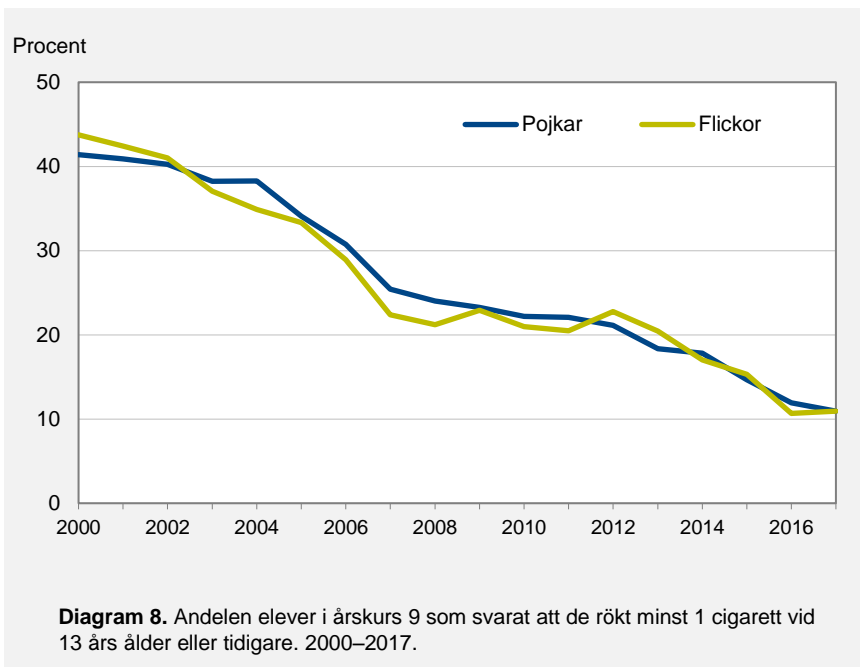

gjorde detsamma. I 2017 års undersökning klassades 23 procent av pojkarna och 26 procent av flickorna i gymnasiet år 2 som rökare (tabell 34).

Sedan 2012 går det även att se hur stor del av de gymnasieelever, som ännu inte fyllt 18 år då de deltar i undersökningen, som röker. Bland de minderåriga gymnasieeleverna framkom att det i årets undersökning var 23 procent som klassades som rökare (tabell 35).

Cigarettdebut

Vad som egentligen är tillfället då någon börjar röka kan vara svårt att fastställa och av flera skäl svårt att inringa i ett koncist mått. I CAN:s skolundersökning efterfrågas i stället hur gammal eleven var vid första tillfället (om någonsin) de gjorde olika saker. I tabell 98 och i diagram 8 redovisas andelen niondeklassare som svarat att de var 13 år eller yngre första gången de rökte en cigarett och av diagrammet framgår att andelen nior som gjort detta minskat kraftigt sedan år 2000 då fyra av tio elever svarade detta, vilket motsvarades av omkring en av tio i 2017 års undersökning. Vad som alltså hänt under 2000-talet är att debutåldern för rökning stigit. Att nu också som ovan beskrivet, andelen gymnasieelever som röker minskat, indikerar att rökdebuten fortsätter att förskjutas uppåt i åldrarna. Detta är något som i sig både minskar antalet år

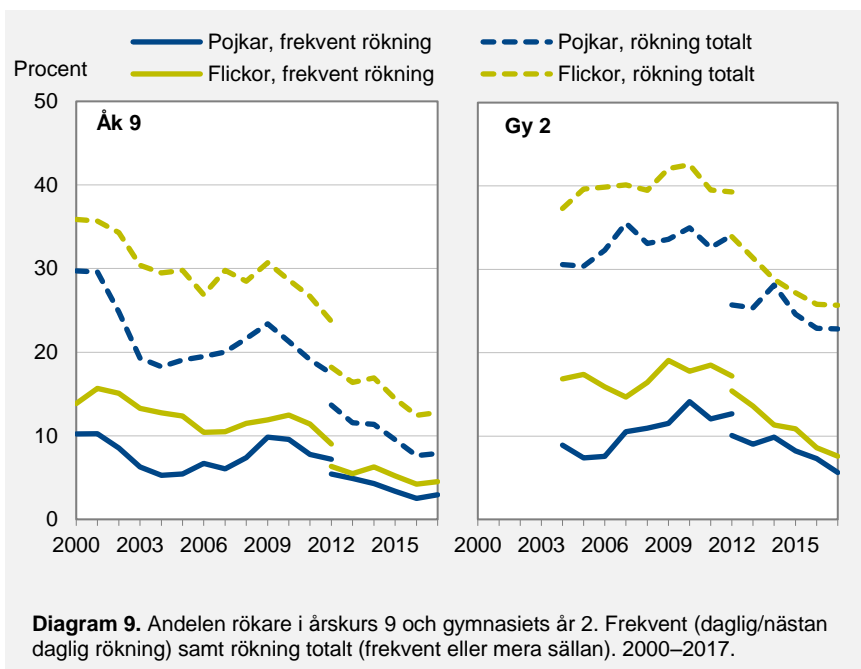

av rökning under de år då kroppen också är mer känslig för rökning och sannolikt minskar risken att utveckla en långvarig rökvana (Surgeon general, fact-sheet 2017).

Frekvent och sporadisk rökning

Då rökning i den vuxna befolkningen omtalas är det ofta omfattningen av dagligrökare som beskrivs (se t.ex. SCB:s Undersökning av levnadsvanor). För att kunna jämföra dessa nivåer som uppmäts bland vuxna med någorlunda motsvarande uppgifter bland unga samt för att ge en mer nyanserad bild av de unga rökarna redovisas i diagram 9 både andelen skolelever som röker över huvud taget och andelen elever som i årskurs 9 respektive i gymnasiets år 2 är så kallade frekventa rökare (röker dagligen eller nästan dagligen).

Diagrammet visar att andelen frekventa rökare, både när det gäller eleverna i årskurs 9 och eleverna i gymnasiets år 2, utgör omkring en tredjedel av rökarna medan ca två tredjedelar av dem som klassas som rökare alltså svarat att de röker på en mer sporadisk basis. I 2017 års undersökning svarade 3 respektive 5 % av pojkarna och flickorna i årskurs 9 att de rökte dagligen/nästan dagligen. I gymnasiets år 2 var motsvarande andel 6 % bland pojkarna och 8 % bland flickorna.

Diagram 9. Andelen rökare i årskurs 9 och gymnasiets år 2. Frekvent (daglig/nästan daglig rökning) samt rökning totalt (frekvent eller mera sällan). 2000–2017.

flickorna (se även andelen elever som röker varje dag i tabellerna 33, 34 och 35)². Skillnaden mot de nivåer av frekvent rökning som uppmättes 2012 är statistiskt säkerställd både bland pojkar och flickor och både i årskurs 9 och i gymnasiets år 2.

Sluta röka

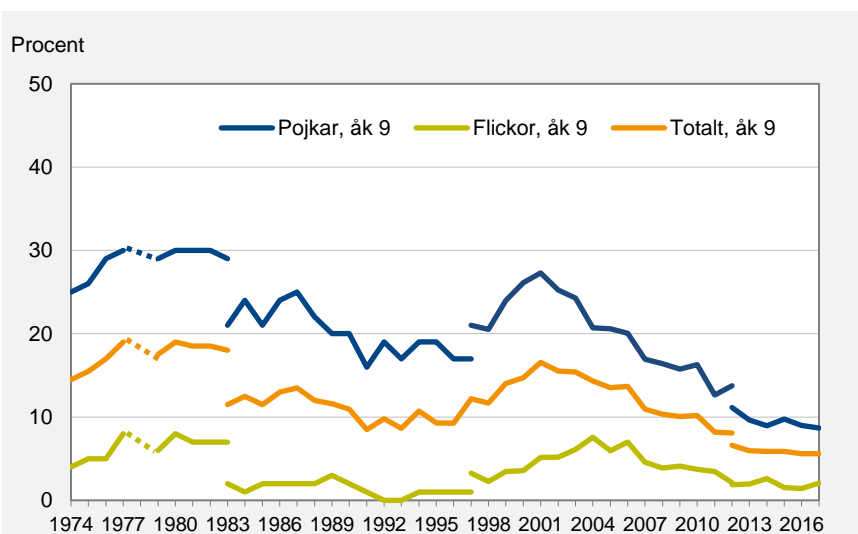
Samtliga elever som klassificeras som rökare har fått följdfrågan om de vill sluta röka (tabellerna 40 och 41). Både i årskurs 9 och i gymnasiets år 2 svarade majoriteten (mer än 60 %) av rökarna att de ville sluta. Bland dem som ville sluta röka svarade dock de flesta att de ville sluta i framtiden. Både i årskurs 9 och i gymnasiets år 2 var det vanligare bland flickorna än bland pojkarna att vilja sluta röka.

² Se även tobaksavsnittet i Skolelevers drogvänor 2015 för jämförelse med nivåer som uppmätts i den vuxna befolkningen.

Snusning

I diagram 10a redovisas snusningens utveckling bland elever i årskurs 9 sedan 1974 och fram till och med årets undersökning. I diagram 10b redovisas motsvarande utveckling bland elever i gymnasiets år 2 mellan åren 2004–2017. Liksom i den vuxna befolkningen har snusningen genom hela skolundersökningens historia legat på avsevärt högre nivåer bland pojkarna än bland flickorna.

År 1974 snusade omkring 15 % av eleverna i årskurs 9, men den absoluta majoriteten av snusarna var pojkar och sett enbart till pojkarna var det ungefär en fjärdedel av pojkarna som snusade (25 %) medan detta motsvarades av omkring var 20:e flicka (4 %). Snusningen ökade därefter både bland pojkarna och bland flickorna, men nivåerna stabiliserades under 1970-talets senare och 1980-talets tidigare år (på omkring 30 % bland pojkarna och omkring 7 % bland flickorna).

Diagram 10a. Andelen snusare i årskurs 9. Procentuell fördelning totalt och efter kön. 1974–2017.

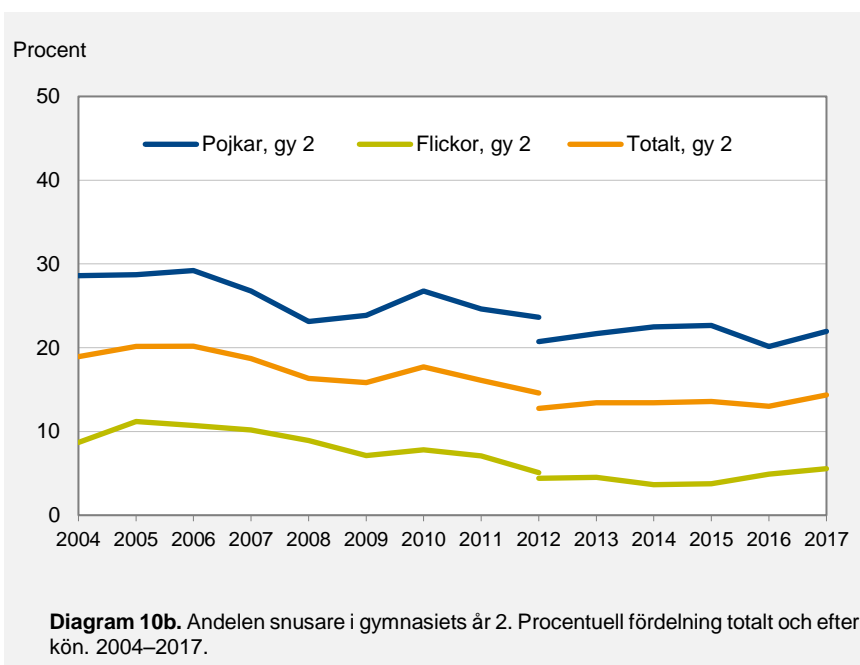
Åren 1974–1988 har den totala andelen snusare beräknats genom att andelen snusare bland pojkarna och flickorna summerats och därefter dividerats i två, då könsfördelningen bland de deltagande niondeklassarna normalt utgörs av ungefärligt lika delar pojkarna och flickorna.

Efter att snusfrågan förändrats i 1983 års undersökning uppmättes lägre nivåer av snusning. Under de närmsta åren därefter ökade andelen pojkar som snusade något men mot 1980-talets senare år vände kurvan nedåt och låg därefter, under 1990-talet – fram tills att frågan åter förändrades 1997, förhållandevis konstant på en nivå strax under 20 %. Bland flickorna låg andelen snusare under hela denna period och ända fram till 1990-talets senare år, på mycket låga nivåer (som högst 3 % 1989 och som lägst på 0 % 1992–1993).

Under de allra sista åren av 1990-talet syntes tecken på att snusningen var på väg att åter tillta, vilket den i någon mån gjorde – bland pojkarna ett par år in på 2000-talets första decennium och bland flickorna fram till mitten av 2000-talets första decennium.

Därefter har utvecklingen i huvudsak varit nedåtgående både bland pojkar och bland flickor i årskurs 9, men minskningen har planat ut och någon signifikant förändring sedan 2012 (då frågan började ställas på det sätt som den görs idag i enlighet med det nya indikatorsmåttet) tills 2017 går inte att konstatera. I 2017 års undersökning klassades 6 % av eleverna i årskurs 9 som snusare. Bland pojkarna motsvarades detta av 9 % och bland flickorna av 2 % (tabell 44).

Sedan år 2004 har snusvanor också undersökts bland elever i gymnasiets år 2 och utvecklingen redovisas i diagram 10b. Samma nedåtgående utveckling

som syns under 2000-talet bland niondeklassarna tecknades bland gymnasieeleverna under det nya millenniets första decennium. De två sista åren av decenniet tilltog emellertid pojkarnas snusning, men nivån sjönk därefter tillbaka under 2010-talets första två år.

Även i gymnasiets år 2 har nivån av snusare sedan 2012 varit förhållandevis stabil. Ingen signifikant skillnad kan uppmätas mot den nivå som uppmättes 2012 (21 % bland pojkarna och 4 % bland flickorna) varken bland pojkarna eller bland flickorna. I årets undersökning klassades omkring 22 % av gymnasiepojkarna som snusare. Bland gymnasieflickorna motsvarades detta av 6 % (tabell 45).

Bland de gymnasieelever som ännu inte fyllt 18 år var andelen snusare omkring densamma som i hela gruppen av gymnasieelever (tabell 46).

Frekvent och sporadisk snusning

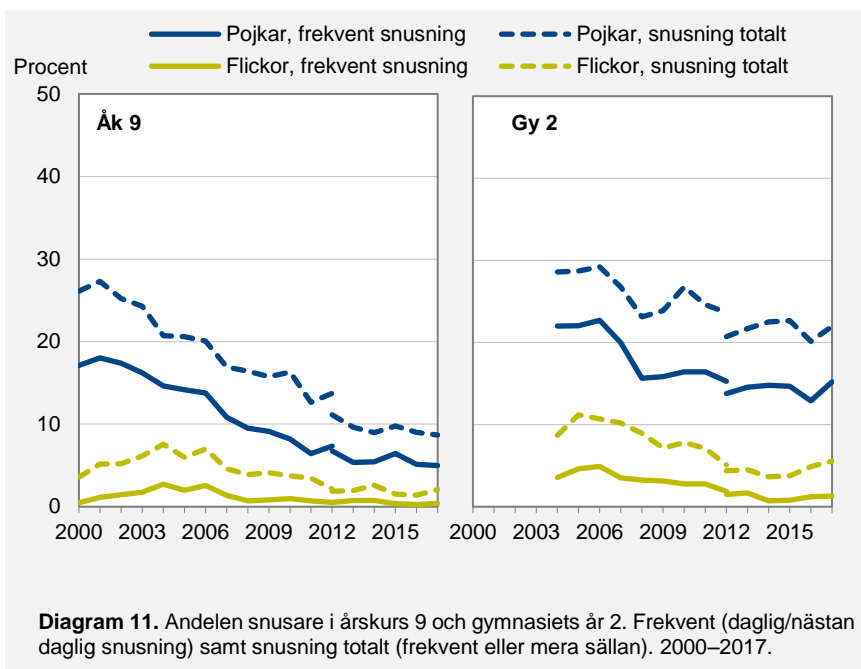
Liksom beträffande rökning (i diagram 9) redovisas i diagram 11 utvecklingen av såväl frekvent snusning (daglig eller nästan daglig snusning) som snusning över huvud taget under 2000-talet bland eleverna i årskurs 9 och i gymnasiets år 2.

Bland skoleleverna tecknas snuskurvan, som ovan visats, i huvudsak nedåt under 2000-talet. Detta syns i diagram 11, om än med fluktuationer, även gälla den frekventa snusningen. Främst gäller detta emellertid utvecklingen bland pojkar då snusning, och i synnerhet frekvent snusning, varit relativt ovanligt bland flickor under hela den period som frågan ställts i skolundersökningen. I årskurs 9 var det mindre än 0,5 % och i gymnasiets år 2 omkring 1 % av flickorna som klassades som frekventa snusare i 2017 års undersökning. Bland pojkarna motsvarades detta av 5 % i årskurs 9 och av 15 % i gymnasiets år 2. Bland pojkarna i årskurs 9 var minskningen sedan 2012 statistiskt säkerställd. Den nivå av frekvent snusning som uppmättes bland gymnasiepojkarna kan dock inte statistiskt säkert sägas skilja sig från den nivå som uppmättes 2012.

Sett enbart till de elever i gymnasiets år 2 som ännu inte fyllt 18 år var 14 % av pojkarna och mindre än 1 % av flickorna frekventa snusare i 2017 års undersökning.

I motsats till då det gäller rökning framgår det av diagram 11 alltså att majoriteten av de snusande pojkarna, både i årskurs 9 och i gymnasiets år 2 är frekventa snusare (omkring 6–7 av 10 av de snusande pojkarna var frekventa snusare i årets undersökning). Detta gäller emellertid inte de (få) flickor som svarat att de snusar. Bland de snusande flickorna är det en minoritet som snusar frekvent (omkring var fjärde eller femte snusande flicka klassades som frekvent snusare). Detta mönster, med en majoritet av frekvent snusning bland

de pojkar som snusar, syns under hela den period då frekvensen av snusningen gått att studera i skolundersökningen (sedan 1997).

Liksom gällande rökning redovisas utvecklingen av frekvent snusning i denna figur även för att möjliggöra jämförelser med hur vanligt förekommande snusning är i den vuxna befolkningen³ – där det ofta är dagligsnusarna, snarare än alla snusare (även de som snusar ibland) som beskrivs (se även andelen elever som snusar varje dag i tabellerna 44, 45 och 46)⁴.

Sluta snusa

Liksom för rökning får de elever som klassificeras som snusare också följdfrågan om de vill sluta snusa. Bland pojkarna, både i årskurs 9 och i gymnasiet år 2, var det drygt en tredjedel av snusarna som svarade att de ville sluta snusa medan detsamma uppgavs av runt 60 % av de snusande flickorna i bägge årskurser (tabellerna 51 och 52). Liksom gällande rökning svarade de flesta av dem som ville sluta snusa: *Ja, men i framtiden*.

³ Se t.ex. SCB:s Undersökning av levnadsförhållanden (ULF).

⁴ Se även tobaksavsnittet i Skolelevs drogvanor 2015 för sådan jämförelse.

Total tobakskonsumtion

Som ovan beskrivits har rökningen i årskurs 9 varit mer utbredd bland flickorna än bland pojkarna under hela den period skolundersökningen har genomförts. Pojkarna har däremot snusat i betydligt större utsträckning. Tittar man på andelen elever som, oavsett om de röker eller snusar, klassats som tobakskonsumenter så låg pojkarna därför på högre nivåer av tobakskonsumtion under perioden från 1984⁵ till slutet av 1980-talet. Som ovan beskrivet började pojkarnas snusning dock att minska under 1980-talets sista år och i årskurs 9 har pojkarnas och flickornas nivåer av total tobakskonsumtion alltsedan dess legat nära varandra.

I årets undersökning klassades, liksom i förra årets undersökning, totalt sett 13 % av såväl pojkarna som flickorna i årskurs 9 som tobakskonsumenter.

Gällande frekvent tobakskonsumtion, då elever som antingen röker eller snusar frekvent (eller gör både och) summeras, fanns en viss skillnad även om den var mycket liten mellan pojkar och flickor i årskurs 9. Då nivån av flickor som snusar frekvent, som ovan nämnts, var ytterst liten var också andelen frekventa tobaksanvändare knappt märkbart högre än andelen frekventa rökare bland flickorna. I årets undersökning klassades 5 % av flickorna som frekventa tobaksanvändare medan detta motsvarades av 7 % bland de jämnåriga pojkarna.

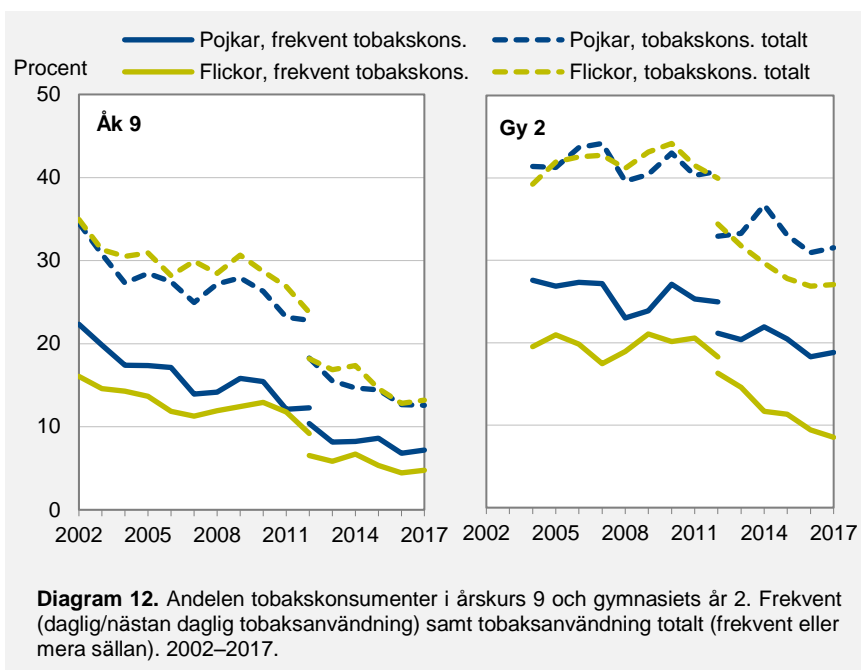
I gymnasiets år 2 var skillnaden mellan pojkarnas och flickornas sammanlagda tobakskonsumtion betydligt mer framträdande både vad gällde frekvent och total tobakskonsumtion. I 2017 års undersökning var det 32 % av pojkarna som var tobaksanvändare vilket motsvarades av 27 % bland flickorna och då frekvent tobaksanvändning studeras var det dubbelt så många gymnasiepojkar som gymnasieflickor som klassades som frekventa tobaksanvändare (19 % av pojkarna och 9 % av flickorna).

Både i årskurs 9 och i gymnasiets år 2 var således majoriteten av de tobakskonsumerande pojkarna frekventa tobakskonsumenter medan förhållandet var det omvända bland flickorna där majoriteten av tobakskonsumenterna var sporadiska konsumenter. Detta förklaras, som ovan nämnts, av pojkarnas användningsmönster av snus: majoriteten av de snusande pojkarna var frekventa snusare.

I diagram 12 redovisas utvecklingen av andelen tobakskonsumenter totalt samt andelen frekventa konsumenter sedan år 2000 bland niondeklassarna och sedan år 2004 bland gymnasieeleverna. I tabellerna 53–55 redovisas även hur

---

⁵ Andelen elever som röker och/eller snusar kan jämföras från och med detta år då detta är det första året då man, utöver andelen rökare/snusare, även redovisade andelen elever som både röker och snusar samt andelen som varken röker eller snusar.

stor del av eleverna som både röker och snusar, röker – men inte snusar, samt snusar – men inte röker.

Beträffande kombinationer eller icke kombinationer av rökning och snusning kan sägas att det bland flickorna, såväl i årskurs 9 (där alltså totalt 13 % använde tobak) som i gymnasiets år 2 (där totalt 27 % använde tobak), var vanligast att inte kombinera utan att röka – men inte snusa (11 % av flickorna i årskurs 9 respektive 21 % av flickorna i gymnasiets år 2). En liten andel (2 % i årskurs 9 respektive 4 % i gymnasiets år 2) av flickorna använde både cigaretter och snus och runt 1 % i årskurs 9 och 2 % i gymnasiets år 2 snusade, men rökte inte i 2017 års undersökning.

Bland pojkarna var motsvarande fördelning desto jämnare mellan de olika alternativen av tobaksanvändning, framförallt i årskurs 9. Grovt räknat kan sägas att av de pojkar i årskurs 9 som använde tobak (totalt ca 13 %) var det omkring en tredjedel (4 %) som enbart rökte, en tredjedel (4 %) som både rökte och snusade och en tredjedel (5 %) som enbart snusade.

I gymnasiets år 2 var det, av dem som använde tobak (totalt 32 %), lite drygt en tredjedel (13 %) som enbart rökte, en knapp tredjedel (10 %) som både rökte och snusade och ytterligare knappt en tredjedel (9 %) som enbart snusade (tabell 54).

Sammanfattningsvis kan sägas att tobaksanvändningen bland skolelever minskat kraftigt under 2000-talet. Som beskrivs i inledningen till detta avsnitt orsakar tobaksanvändningen stora kostnader för folkhälsan och det minskade tobaksbruket har därför stor betydelse för folkhälsoutvecklingen. Fortfarande är det dock troligt att både mänskliga och samhällsekonomiska kostnader orsakade av tobak står att vänta i framtiden då mer än en tiondel av landets niondeklassare och nästan en tredjedel av eleverna i gymnasiets år 2 uppgav att de använde tobak i årets undersökning.

Bland flickorna är andelen rökare något högre än bland pojkarna. Främst beror detta på att det finns fler sporadiska rökare bland flickorna, medan andelen frekventa rökare ligger närmre den nivå som uppmäts bland pojkarna, något som gäller både årskurs 9 och gymnasiets år 2. Sett till den totala användningen av tobak (cigaretter och snus) ligger användningen emellertid på omkring samma nivå bland niondeklassarna medan den ligger på en högre nivå bland pojkarna än bland flickorna i gymnasiets år 2. Detta beror på att pojkarna i båda årskurser snusar i betydligt större utsträckning än flickorna (de är dessutom också oftare användare av både cigaretter och snus). Även frekvent tobaksanvändning (röker och/eller snusar frekvent) är därför vanligare bland pojkar än bland flickor, framförallt då gymnasieelever studeras.

E-cigaretter

På senare år har tobaksliknande produkter i form av *e-cigaretter* (elektroniska cigaretter) etablerats på världsmarknaden. Frågan har därför väckts kring hur stor spridning e-cigaretterna fått i Sverige.

I den mediala och allmänna debatten har e-cigaretter å ena sidan beskrivits som ett bra alternativ för vuxna rökare som vill sluta med cigaretter och å andra sidan väckt nya farhågor. Detta då det finns frågetecken kring hur skadliga (om än mindre skadliga än vanliga cigaretter) e-cigaretterna är i sig och då det finns en oro för att användning av e-cigaretter kan leda till att också rökvanor av vanliga cigaretter etableras snarare än avslutas, inte minst bland unga icke-rökare.

En e-cigarett består vanligtvis av en metallhylsa med en kammare som kan laddas med en vätska eller en ampull med smakämnen⁶. Ofta innehåller vätskan också nikotin i olika halter. När e-cigaretten används värms vätskan upp med hjälp av ström från ett batteri och ånga bildas. Ångan andas in, varpå nikotinet tas upp i munnen och lungorna och går ut i blodomloppet (Läkemedelsverket, 2015). Vilka hälsokonsekvenser långvarig användning av e-cigaretter kan ge är emellertid ännu okänt (Hajek m.fl. 2014, Vardavas m.fl. 2013).

---

⁶ Många gånger innehåller de också propylen-glykol (med eller utan glycerol).

Det finns en uppsjö av såväl utformningar på själva e-cigarett som smaker på vätskan. Ett ”bloss” kan smaka som en vanlig cigarett, såväl som godis eller frukt. Aktörer på preventionsområdet varnar därför för att flera producenter särskilt försöker locka unga människor att börja röka e-cigarett (se t.ex. Nilsson & Stjerna 2016). Detta har i synnerhet varit en oro då det, till skillnad från cigaretter och snus, tidigare inte funnits några åldersrestriktioner gällande försäljning av e-cigarett. Sedan den 1 juli i år har det emellertid blivit förbjudet att sälja e-cigarett (och påfyllningsbehållare) till personer under 18 år i Sverige (SFS 2017:425).

Vad gäller den vuxna befolkningen finns få uppgifter om hur vanligt förekommande bruk av e-cigarett är i Sverige. Sedan januari i år har frågor om användning av e-cigarett börjat ställas i de så kallade Monitormätningarna⁷, men då undersökningarna genomförs löpande under året och året i skrivande stund inte är till ända finns ännu inga resultat publicerade⁸. I Eurobarometer 458 som genomfördes i 28 EU-länder i mars i år redovisas emellertid resultat både för EU som helhet och för länder separat. Enligt denna undersökning var omkring 2 % av EU-medborgarna användare av e-cigarett, något som motsvarades av 0 % i Sverige. I EU svarade ytterligare 4 % att de tidigare hade varit e-cigarettanvändare men nu slutat och ytterligare 9 % att de hade provat att röka (även kallat vejpa⁹) e-cigarett vid något enstaka tillfälle. I Sverige svarade 2 % att de tidigare hade varit e-cigarettanvändare men nu slutat och ytterligare 8 % att de hade provat vid enstaka tillfälle. Sammanlagt hade alltså omkring 15 % av EU-medborgarna i undersökningen, som minst någon gång, använt e-cigarett vilket motsvarades av 10 % i Sverige. Andelarna som använt e-cigarett var emellertid betydligt högre bland dem som var rökare av vanliga cigaretter (samt bland ex-rökare). Bland rökarna i Europa svarade 37 % att de använt e-cigarett, något som uppgavs av 6 % av dem som inte var rökare. I Sverige svarade 40 % av rökarna att de använt e-cigarett vilket här motsvarades av 8 % av icke-rökarna. Det var också vanligare att yngre personer (15–24 år) hade använt e-cigarett (25 % i EU, 21 % i Sverige) än att äldre personer gjort det (6 % i gruppen 55 år eller äldre både i EU och i Sverige).

I 2014 års undersökning av svenska skolelever efterfrågades användning av e-cigarett för första gången. I 2017 års undersökning är det alltså fjärde gången som detta studeras bland skolelever och under denna period har andelen niondeklassare som någon gång använt e-cigarett ökat.

---

⁷ I Monitormätningarna genomförs årligen omkring 18 000 telefonintervjuer som handlar om anskaffning och användning av alkohol och tobak i Sverige.

⁸ Preliminärt planeras dessa resultat publiceras under senvåren 2018.

⁹ Eftersom det inte är rök utan vattenånga som inhaleras används emellanåt ordet vejpa för e-cigarett. Ordet kommer från engelskans vape som i sin tur kommer från vapour (ånga, dimma).

I årets undersökning svarade 32 % av eleverna i årskurs 9 att de någon gång använt e-cigarett (23 % vid första mätningen 2014). Bland pojkarna uppgavs detta av 35 % och bland flickorna av 28 % (tabell 56).

Också bland eleverna i gymnasiet år 2 har andelen som någon gång provat e-cigarett ökat. Från 24 % i 2014 års undersökning till 39 % i årets undersökning. Bland gymnasieeleverna svarade 43 % av pojkarna (27 % år 2014) och 34 % av flickorna (21 % 2014) att de provat e-cigarett någon gång (tabell 57).

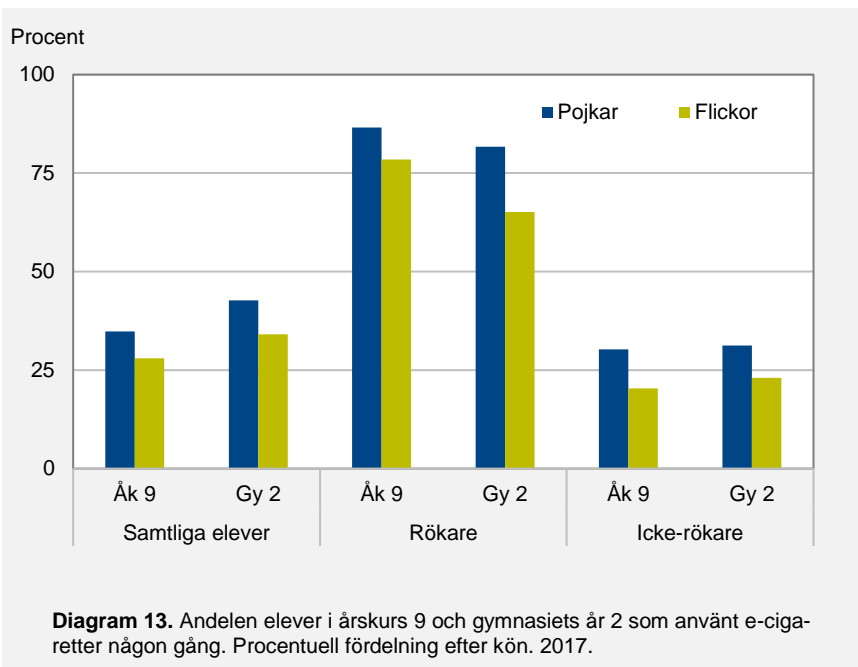
Det var omkring 9 % av eleverna både i årskurs 9 samt i gymnasiet år 2 som svarade att de använt e-cigarett under de senaste 30 dagarna vilket är ett mått som kan indikera en mer regelbunden användning (tabellerna 56 och 57).

Liksom i Eurobarometer 458 visade sig användningen av e-cigarett vara betydligt högre bland dem som också rökte vanliga cigaretter, men bland skoleleverna var skillnaden än mer påfallande än de siffror som nämns ovan.

Det var omkring tre eller till och med fyra gånger så vanligt att rökande elever hade provat e-cigarett som att elever som inte rökte hade gjort detsamma (diagram 13). Påfallande var också att det var än vanligare bland rökare i årskurs 9 att ha provat e-cigarett (87 % bland av de rökande pojkarna och 78 % av de rökande flickorna) än bland rökare i gymnasiet år 2 (82 respektive 65 % av de rökande pojkarna och flickorna).

I skolundersökningen bekräftas således att unga personer i stor utsträckning lockats att någon gång prova e-cigarett och som framgår av diagram 13 är det särskilt vanligt bland elever som röker vanliga cigaretter att också någon gång ha provat e-cigarett. För att få ytterligare en bild av relationen mellan e-cigarett och användning av tobaksprodukter ställdes i förra årets undersökning en följdfråga till de elever som svarat att de provat e-cigarett där de tillfrågades om de provat tobak innan de provade e-cigarett. Det visade sig att en minoritet av eleverna som använt e-cigarett svarade att de inte provat tobak innan (omkring en tredjedel av eleverna i årskurs 9 respektive en femtedel av eleverna i gymnasiet år 2). Bland de pojkar som använt e-cigarett var det, såväl i årskurs 9 som i gymnasiet år 2, vanligast att svara att de både använt cigaretter och snus innan. Bland flickor i båda årskurser var det vanligast att svara att de använt cigaretter innan.

Frågan om användning av e-cigarett har varit densamma i alla de fyra senaste undersökningarna men följdfrågan har förändrats. Liksom i 2015 års undersökning ställdes i årets undersökning följdfrågan om det varit e-cigarett med eller utan nikotin som eleverna rök och i årets undersökning, liksom i 2015 års undersökning svarade omkring 35 % av dem som rök e-cigarett i årskurs 9 att de bara rök e-cigarett utan nikotin, 31 % svarade att de rök e-cigarett både med och utan nikotin (22 % år 2015) och 13 % svarade att de bara rök

e-cigarett med nikotin (17 % år 2015). Omkring 11 % svarade att de inte visste (14 % år 2015). Resterande 9 % svarade inte på frågan (12 % år 2015). Bland de pojkar som rök e-cigarett var det vanligare att endast ha rök e-cigarett utan nikotin (40 % jämfört med 30 % bland flickorna) medan det var vanligare bland de flickor som rök e-cigarett att ha rök e-cigarett både med och utan nikotin (36 % bland flickorna jämfört med 28 % bland pojkarna).

I gymnasiet år 2 svarade 26 % av de elever som rök e-cigarett: ”bara utan nikotin” (26 % också år 2015), 35 % ”både med och utan nikotin” (25 % år 2015), 22 % ”bara med nikotin” (26 % år 2015) och 11 % visste ej (15 % år 2015). Omkring 7 % av dem som rök e-cigarett i gymnasiet svarade inte på frågan (8 % 2015). Fördelningen av svarsalternativ med nikotin, utan eller både med och utan nikotin var i stort sett densamma bland pojkarna som bland flickorna i gymnasiet år 2.

Det första året e-cigarettfrågan ställdes, 2014, löd följdfrågan till dem som svarade att de använt e-cigarett: *Varför har du använt e-cigarett?* På denna följdfråga var det allra vanligaste svaret: *Nyfikenhet, jag ville testa* (uppgavs av omkring 70 % av dem som provat e-cigarett). Detta svar var det vanligast förekommande svaret bland såväl rökare som icke-rökare. Ungefär var tionde elev av dem som använt e-cigarett 2014 svarade att de gjort det för att det var ”godare än att röka/snusa”. Det kan också nämnas att omkring var tionde

rökare som provat e-cigarett uppgav att de gjort det för att sluta med cigaretter/snus. Särskilt vanligt var detta bland rökande gymnasieflickor. Runt 5 % av de rökande eleverna i årskurs 9 som använt e-cigarett svarade 2014 att de gjort det ”för att jag inte får tag på cigaretter/snus”. I gymnasiets år 2 förekom detta knappt alls som anledning till användning, vilket skulle kunna indikera att tillgängligheten till vanliga cigaretter/snus inte är alltför begränsad trots 18-årsgränsen (se tabellerna 36–39 samt 47–50 för mer information om anskaffning av tobak).

Vattenpipsrökning

År 2009 ställdes för första gången frågor om vattenpipsrökning i skolundersökningarna. Att frågan lades till berodde på att allt fler aktörer på området uppmärksammade vattenpipsrökning och att det därför blev påtagligt att detta var ett område där det saknades kunskap. Under de år som frågan ställts kan sägas att andelen elever som har använt vattenpipa gradvis har minskat. Nedgången är statistiskt säkerställd.

I 2017 års undersökning studeras andelen elever som rökt vattenpipa någon gång, elever som gjort det under de senaste 12 månaderna samt elever som gjort det under de senaste 30 dagarna.

I årets undersökning ligger andelen elever i årskurs 9 som någon gång rökt vattenpipa kvar runt samma nivå som i fjolårets undersökning, knappt en femtedel (18 %) svarade att de någon gång rökt vattenpipa, medan omkring en tiondel (11 %) hade gjort det någon gång under de senaste 12 månaderna och 4 % hade rökt vattenpipa under den senaste månaden (tabell 60). Det framträder inga signifikanta skillnader mellan pojkar och flickor vad gäller att ha rökt vattenpipa.

Bland gymnasieeleverna var det omkring en tredjedel av eleverna (33 %) som någon gång rökt vattenpipa. Omkring en femtedel (19 %) hade rökt vattenpipa det senaste året och ungefär en tjugondel (6 %) hade gjort det den senaste månaden (tabell 61).

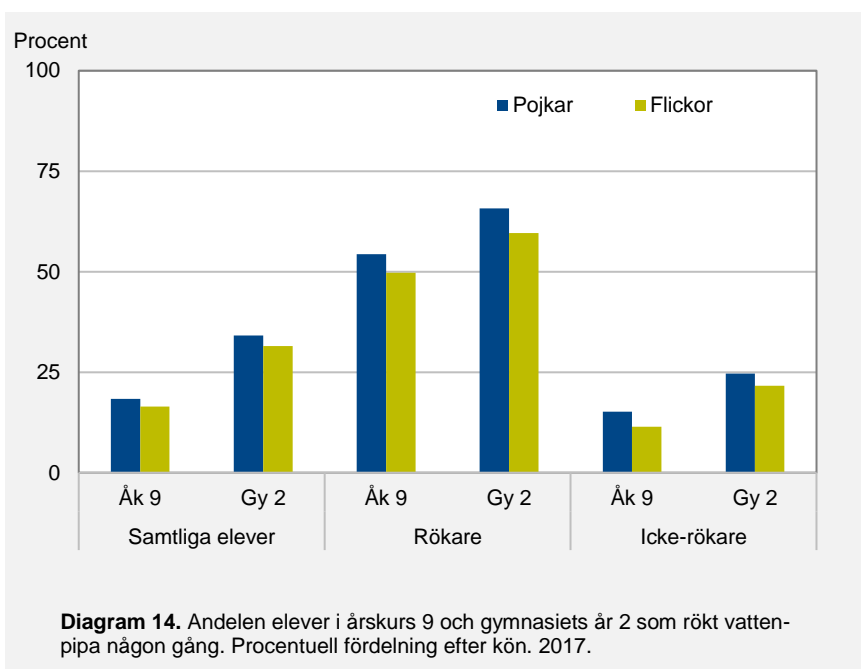
Andelen elever som rökt vattenpipa den senaste månaden var således relativt liten och jämfört med tobakskonsumtion av cigaretter eller snus är vattenpipsrökning ett beteende av mer sporadisk karaktär.

De elever som svarat att de rökt vattenpipa får också följdfrågan: *Var det med eller utan tobak?* Bland niondeklassarna var det vanligaste svaret på denna fråga att både ha rökt vattenpipa med och utan tobak (27 % av dem som rökt vattenpipa). Nästan lika vanligt var det emellertid att eleverna svarade att de bara rökt vattenpipa utan tobak (25 %), medan omkring 19 % svarade att de inte visste och 17 % svarade att de bara rökt vattenpipa med tobak. (Bland

gymnasieeleverna som rökt vattenpipa var detta – att bara ha rökt vattenpipa med tobak, istället det vanligaste svaret (30 %) följt av att svara att man både hade rökt vattenpipa med och utan tobak (27 %). Omkring 19 % svarade att de inte visste och 18 % svarade att de bara rökt vattenpipa med tobak.

I diagram 14 redovisas andelen elever som någon gång rökt vattenpipa bland samtliga elever, bland rökare samt bland icke-rökare. Liksom beträffande e-cigarett var det betydligt vanligare att de elever som röker vanliga cigaretter hade provat vattenpipa jämfört med dem som inte röker.

Narkotika

Isabella Gripe

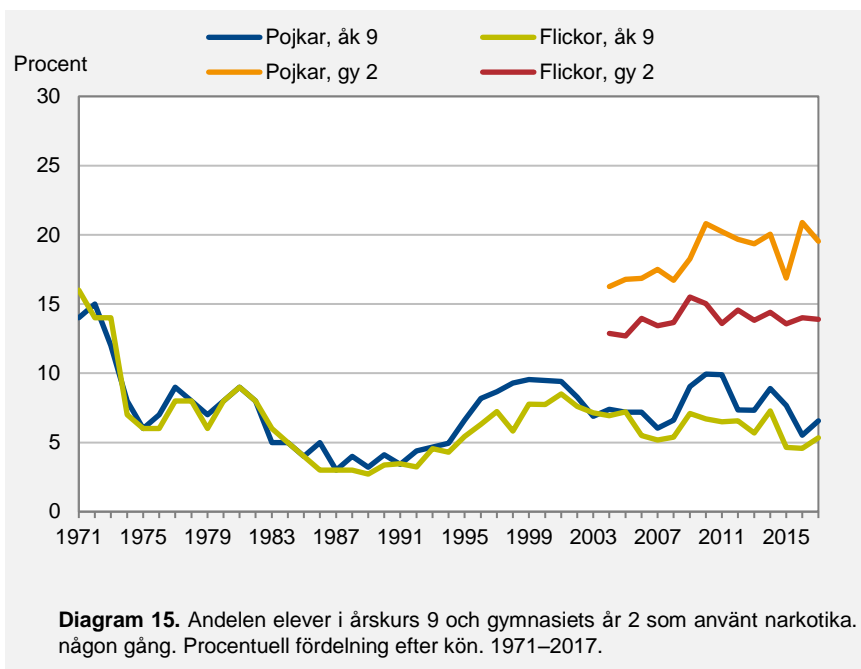
Användning av narkotiska preparat började förekomma bland svenska ungdomar i slutet av 1960-talet och frågor om narkotikaerfarenheter har funnits med i den nationella drogvanundersökningen sedan starten 1971.

I följande avsnitt redogörs bland annat för utvecklingen av narkotikaanvändningen över tid bland skoleleverna, vilka preparat de använt och hur de fått tag på narkotikan.

Narkotikaerfarenhet

Frågor om narkotikaanvändning har funnits med i undersökningen om skolelevers drogvanor under lång tid och det är ofrånkomligt att frågeställningen justerats genom åren som gått. Även om det saknas belägg för att någon av förändringarna skulle haft en avgörande betydelse för resultatens jämförbarhet bör ändå en viss försiktighet iaktas vid jämförelser av enskilda värden mellan olika år. Samtidigt är det trenderna som är mest intressanta ur ett långsiktigt perspektiv och det finns inget som tyder på att frågeändringarna skulle ha medfört att utvecklingen över tid beskrivs på ett missvisande sätt.

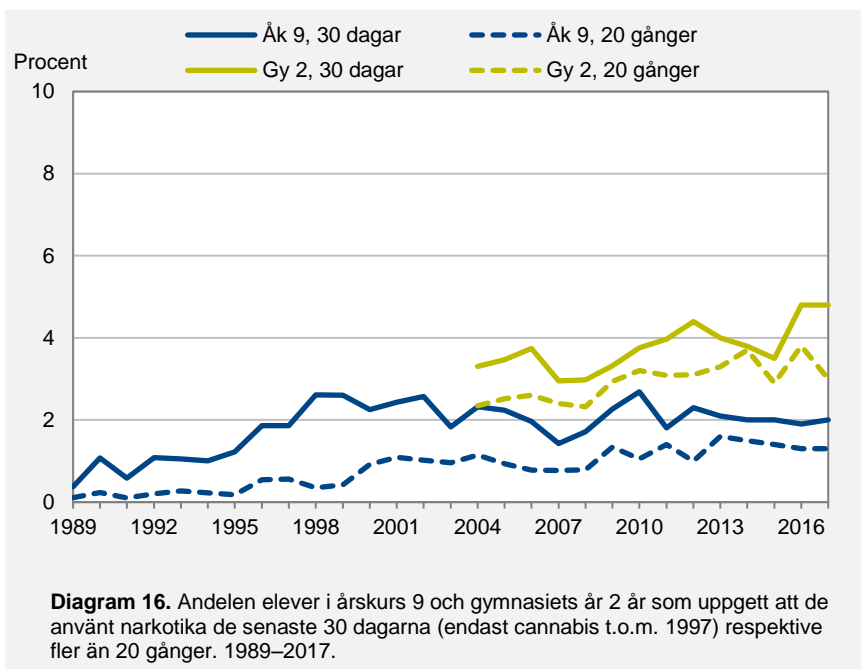
Under 2017 svarade 7 % av pojkarna och 5 % av flickorna i årskurs 9 att de någon gång använt narkotika (diagram 15 och tabell 64). Sedan mitten av 90-talet har nivån varierat mellan 5–10 %, och i det perspektivet är årets resultat inte särskilt avvikande även om värdet för pojkarna var något högre jämfört med förra året, skillnaden var dock inte signifikant. Av diagrammet framgår även att niorna uppvisade relativt omfattande narkotikaerfarenheter i början av 1970-talet och att periodens lägsta värden uppmättes under slutet av 1980-talet. Under hela mätperioden har könsskillnaderna varit förhållandevis små bland niondeklassarna, även om pojkarnas värden i genomsnitt legat cirka två procentenheter högre de senaste tio åren.

Jämfört med niorna är det nästan tre gånger så vanligt att eleverna i gymnasiets år 2 har använt narkotika. I årets undersökning svarade 20 % av pojkarna och 14 % av flickorna att de gjort detta någon gång (tabell 65). Sedan 2004 har andelen flickor med narkotikaerfarenhet varit stabil runt 15 %, för pojkarna syntes det en ökning mellan 2004–2010, men i och med årets resultat tycks nivån ha stabiliserats runt 20 %. I gymnasiet var det i årets mätning en signifikant skillnad mellan pojkar och flickor.

År 2007 infördes frågor om årsaktuell narkotikaerfarenhet (mätt som användning senaste 12 månaderna) och av tabellerna 66–67 framgår att år 2017 rapporterade 5 % av niorna och 13 % av gymnasieeleverna att de använt narkotika under de senaste 12 månaderna.

Månadsaktuell användning (”senaste 30 dagarna”) är ett mått som ofta används för att ge en indikation på mera regelbunden konsumtion. Andelen som rapporterade detta år 2017 var 2 % i nian och 5 % i gymnasiets år 2 (diagram 16 och tabellerna 68–69). Att ha använt narkotika de senaste 30 dagarna är alltså mer än dubbelt så vanligt bland eleverna i andra året på gymnasiet jämfört med niondeklassarna. För den i tid mera närliggande användningen uppträder tydligare könsskillnader redan i årskurs 9 (jämfört med livstidsprevalensen) då cirka 1,5 gånger fler pojkar svarade att de använt narkotika senaste månaden, skillnaderna mellan pojkar och flickor var dock inte signifikanta i årskurs 9.

Bland gymnasieeleverna är könsskillnaderna större och också signifikanta, pojkarna uppgav månadsaktuell användning i mer än dubbelt så hög grad.

För att konstruera ett enkelt mått som kan indikera hur stor andel som ”fortsätter” använda narkotika kan man titta på kvoten mellan andelen som någon gång använt narkotika respektive andelen som använt senaste månaden. Dessa två mått finns att tillgå från 70-talets början för eleverna i årskurs 9 och resultaten visar att ca 35 % ”fortsatte” använda narkotika under 70-talet men att andelen sjönk till ca 20 % under 80-talets slut. Därefter skedde en uppgång och från millennieskiftet är det omkring 30 % av eleverna i nian som ”fortsatt” använda.

Perioder när livstidsprevalensen är lägre tycks det således vara en relativt sett mindre andel av dem som testat narkotika som också ”fortsätter” med detta, och vice versa. Samtidigt kan det vara vanskligt att använda 30-dagarsmättet på detta sätt bland så pass unga personer eftersom debuten kan ligga nära undersökningstillfället i tid, och att inga uttalade vanor heller befästs i en så ung grupp. Bland gymnasieeleverna ligger kvoten i genomsnitt på cirka 25 % alltsedan 2004. Att kvoten är högre i nian kan alltså delvis bero på att dessa yngre elever i högre grad gjort sin narkotikadebut nära in på undersökningens genomförande samtidigt som desto fler narkotikaerfarna gymnasieelever inte fortsatt med sin användning.

Som framgår av diagram 16 ökade andelen niondeklassare som använt narkotika senaste 30 dagarna mellan slutet av 1980-talet fram till slutet av 1990-talet men att nivån varit relativt oförändrad därefter. I gengäld kan en mera kontinuerlig ökning skönjas för andelen som använt narkotika 20 gånger eller mer under samma period (tabellerna 70–71). Även bland gymnasieeleverna har, sett till hela tidsperioden, trenden varit uppåtgående för andelen som använt narkotika senaste 30 dagarna och för andelen som använt narkotika mer än 20 gånger. Dock minskade andelen som använt narkotika fler än 20 gånger något 2017 jämfört med 2016, men nedgången var inte statistiskt säkerställd.

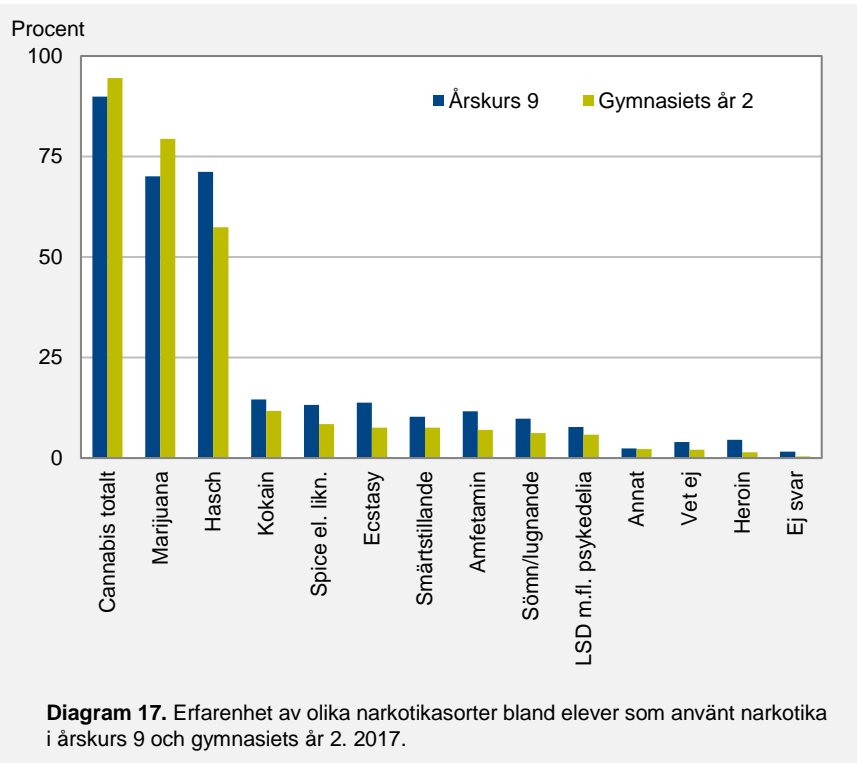
Sammantaget kan det sägas att även om narkotikaerfarenheten varit relativt stabil de senaste tio åren, så visar konsumtionsutvecklingen bland dem som väl använt narkotika på en viss ökning.

Erfarenhet av olika narkotiska preparat

I enkäten ställs ett antal följdfrågor till de elever som uppgett att de använt narkotika. Bland annat efterfrågas vilka preparat som använts. Detta besvaras genom fasta svarsalternativ men det finns också möjlighet att i klartext skriva vad man använt. De fasta alternativen har reviderats under åren som gått och de exakta formuleringarna för de olika preparaten återfinns i bilaga 1 och av tabellerna 72–73 framgår under vilka år olika preparat efterfrågats.

Av diagram 17 framgår vilka narkotikasorter eleverna uppgett att de använt 2017. I diagrammet redovisas endast de som uppgett att de någon gång använt narkotika och sorteringen är gjord efter preparatens vanlighet bland gymnasieeleverna. Den absoluta majoriteten har använt cannabis (i form av hasch eller marijuana) vilket uppgavs av totalt 95 % av gymnasieeleverna med narkotikaerfarenhet och 90 % av eleverna i årskurs 9 (detta motsvaras av 16 respektive 6 % av samtliga elever enligt tabellerna 72–73). Det kan noteras att marijuana numera är den vanligaste cannabisvarianten bland gymnasieeleverna, för tio år sedan var hasch vanligast. Bland niondeklassarna är hasch och marijuana ungefär lika vanligt.

Sedan 2012 finns spice (”spice eller liknande rökmixar”) med som alternativ i frågan om vilken sorts narkotika som använts. I årets undersökning svarade 13 % i årskurs nio och 8 % av de narkotikaerfarna eleverna i gymnasiets år 2 att de hade använt spice. Detta sätter syntetisk cannabis på fjärde plats efter marijuana, hasch och kokain. Förra året och året dessförinnan var spice det tredje vanligaste preparatet, användningen av spice har alltså minskat bland skolungdomarna sedan frågan introducerades för 5 år sedan. Tydligast är detta bland niondeklassarna, inledningsvis svarade 2–3 % av alla niondeklassare att de använt spice, i årets undersökning var det mindre än 1 % som uppgav att de hade använt spice. I formuläret finns en fråga om man har använt någon narkotik, i denna fråga finns spice också med som alternativ.

Även i denna kontext syns en tydlig nedgång av användningen av spice. För en mer utförlig beskrivning av användningen av nättdroger hänvisas till kapitlet *Nättdroger*.

Övriga preparat var, precis som tidigare år, betydligt mer sällsynta och nämndes av någon tiondel eller färre av de narkotikaerna eleverna såväl i nian som i gymnasiet. Sett till samtliga elever var det endast någon enstaka procent i respektive årskurs som använt exempelvis amfetamin, ecstasy, kokain eller sömn-/lugnande medel (utan läkarordination).

Cannabis (hasch/marijuana) är alltså den allra vanligaste narkotikasorten eleverna använt. Av tabellerna 74–75 framgår att av de narkotikaerna eleverna är det 9 % i årskurs 9 och 5 % i gymnasiets år 2 som enbart använt annan narkotika än cannabis.

Frekvensen av cannabisanvändningen

Eftersom cannabis är det i särklass vanligaste preparatet eleverna använt är det intressant att se hur frekvensen av cannabisanvändningen utvecklats över tid.

Sådana uppgifter finns tillgängliga från 1989 och redovisas i tabellerna 76–79, där elever som redovisat hur många gånger de använt cannabis ingår, dels relaterat till samtliga elever och dels relaterat till enbart cannabiserfarna elever.

I början av 1990-talet hade knappt hälften av niorna som använt cannabis gjort detta endast en gång, från mitten av 90-talet och framåt sjunker denna andel och 2017 var det 28 % i såväl nian som i gymnasiet. En motsatt utveckling syns för övriga frekvensgrupper; 20 % av de cannabiserfarna eleverna i årskurs 9 och 17 % i gymnasiets år 2 svarade att de använt cannabis mer än 20 gånger i årets undersökning. Således är den långsiktiga trenden att volymen av cannabisanvändningen ökat (mätt i antal konsumtionstillfällen).

Från vem kommer narkotikan?

De elever som använt narkotika får sedan 2007 svara på hur de fick tag på den och dessa tidsserier redovisas i tabellerna 80–81. Frågan har fasta alternativ och flera svar kan uppges.

Som framgår av tabellen var det hälften av eleverna med narkotikaerfarenhet i årskurs 9 och 64 % i gymnasiets år 2 som svarade att det var via kompisar eller pojk-/flickvänner som de fått tag på narkotika. Näst vanligast var alternativet ”annan, t.ex. langare”, följt av ”bekant”. Alternativen ”internet”, ”syskon” samt ”läkare” var förhållandevis ovanliga och nämndes av några procentenheter vardera.

Det kan alltså konstateras att det är vanligare att få tag på narkotika via indirekta källor, som kompisar och bekanta, och mindre vanligt att själv ha skaffat via exempelvis en langare eller att ha beställt via internet. Några större skillnader i anskaffningskällor råder inte mellan gymnasiet och grundskolan, utan svarsmönstren är i princip desamma.

Inställning till narkotikaanvändning

År 2017 svarade 24 % i nian och 40 % på gymnasiet att de under senaste året erbjudits att prova eller få köpa narkotika. Det är betydligt fler än som faktiskt använt narkotika senaste 12 månaderna. Ganska många menar även att de skulle kunna skaffa fram cannabis inom en 24-timmarsperiod om de så önskade. Detta angavs av 16 % av niorna och 30 % av gymnasieeleverna (tabellerna 100–101). Även dessa nivåer är högre jämfört med hur många som använt narkotika. Här framkommer att även om narkotika i viss mån förekommer i ungdomarnas miljöer, så har många som haft (upplevd) möjlighet att prova narkotika alltså avstått från att göra det.

Ovanstående visar i sin tur på betydelsen av ungdomars inställning och attityder, samt att tillgängligheten till droger bara är en del i sammanhanget. Samtidigt kan det noteras att bland elever som inte använt narkotika i nian är andelen som haft lust att göra detta ungefär lika stor som andelen som faktiskt provat (ca 8 %). I gymnasiets år 2 var det ca 10 % som haft lust att använda narkotika utan att ha gjort så (tabellerna 62–63). Undersökningen kan inte svara på varför de avstått, men bristande tillgänglighet skulle kunna vara en delförklaring.

Sedan 2007 tillfrågas eleverna hur riskabelt (fysiskt såväl som psykiskt) de uppfattar att användningen av olika droger är. År 2017 uppgav ungefär en fjärdedel av niondeklassarna och 19 % av gymnasieeleverna att de uppfattade det vara förknippat med stor risk att prova cannabis 1–2 gånger och 55 respektive 51 % menade att det är stor risk att använda cannabis varje helg. I jämförelse med alkohol är riskbedömningen för regelbunden konsumtion av cannabis mera allvarlig (riskuppfattningen för olika droger återfinns i tabellerna 106–113).

Formuläret justerades 2012 och ecstasy och amfetamin utgick ur frågan om riskuppfattning medan snus istället inkluderades. Detta ledde till förskjutningar i farlighetsbedömningen för inte minst cannabis, vilket försvårar möjligheten att följa utvecklingen över tid. Trots tidsseriebrottet kan trenden ändå sammanfattas som att respekten för att testa cannabis 1–2 gånger tycks ha minskat, eftersom trenden är nedåtgående för gruppen som uppgett stor risk medan allt fler menar att risken är liten eller obefintlig. Det kan noteras att samtidigt som cannabis uppfattas som en mindre riskfylld drog att testa så är narkotikaerfarenheten fortsatt stabil bland niondeklassare. Inte heller bland gymnasieeleverna återspeglas den minskade respekten för cannabisanvändning i de faktiska nivåerna på narkotikaerfarenheten.

Nätdroger

Clara Henriksson

På senare år har i hög takt allt fler nya och huvudsakligen syntetiska substanser tillförts missbruksmarknaden. Ett vanligt introduktions- och spridningsmedium för dessa preparat har varit internet, varför dessa substanser ofta samlat benämns nätdroger. Så görs även i följande avsnitt. Andra benämningar är exempelvis nya psykoaktiva substanser (NPS), designerdroger eller research chemicals (RC-droger).

Poängen med att introducera nya substanser på missbruksmarknaden (presentera kemiska substanser som droger) är att de ofta inte omfattas av någon speciell kontroll (därav den ibland förekommande benämningen legal highs) och därför inte är olaglig, vare sig att sälja eller köpa. Inte desto mindre kan mänsklig konsumtion av substanserna vara hälsofarlig och under den period då nya så kallade nätdroger tillförts missbruksmarknaden har ett flertal dödsfall och andra allvarliga skador orsakade av de nya drogerna rapporterats (se t.ex. Socialstyrelsen 2016).

Flertalet av de substanser som introducerats på senare år har därför så småningom hamnat under någon form av kontroll under exempelvis narkotikalagstiftningen eller lagen om hälsofarliga varor varefter de klassificerats som sådant. En substans som klassificerats och som därmed blivit olaglig att sälja har emellertid ofta bytts ut mot en variant som liknar den ursprungliga substansen men med viss kemisk modifikation. Den nya modifierade versionen av substansen kan sedan i sin tur säljas fram till dess att också den hunnit utredas och eventuellt klassas som hälsofarlig vara eller narkotika.

För att se över problemen med nätdroger tillsatte regeringen mot slutet av 2015 en särskild utredning – den så kallade *Nätdrogsutredningen*, som under 2016 arbetade med att bland annat ta fram förslag på åtgärder för att effektivisera klassificeringsprocesserna för narkotika och hälsofarliga varor och utreda möjligheterna att tillfälligt förbjuda försäljning av substanser som kan komma att förklaras som narkotika eller hälsofarliga varor (Dir. 2015: 102 och Dir. 2016:64). I december 2016 presenterade utredningen sitt (sina) förslag (i SOU 2016:93) vilket därefter varit ute på remiss och nu väntas formuleras till en så kallad lagrådsremiss (utkast till lag som regeringen lämnar till Lagrådet).

Inom begreppet nätdroger ryms främst cannabisliknande substanser och centralstimulerande medel. Ibland förekommer dock att även mera traditionella

läkemedel faller in under benämningen nätdroger. Begreppet nätdroger är således heterogent och innefattar droger med vitt skilda ursprung, verkan och styrka men också olika grad av reglering.

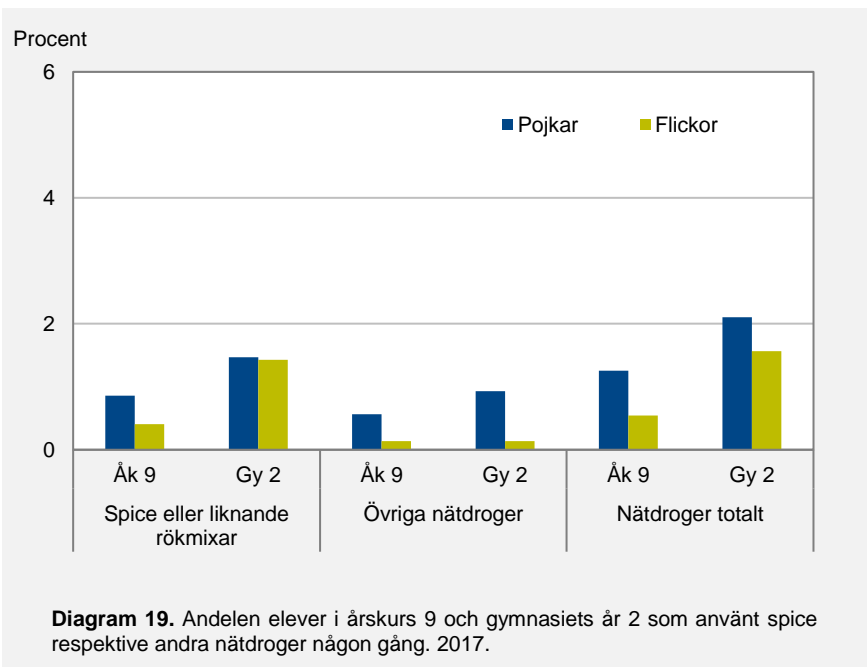
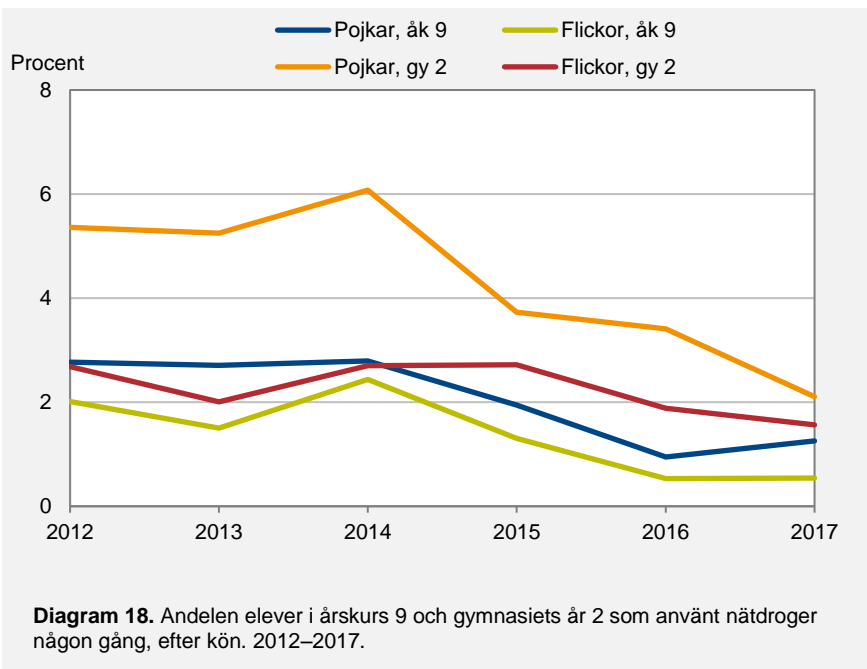
Användning

Sedan sex år tillbaka har CAN ställt frågor om nätdroger i skolundersökningen. Frågorna avser att fånga användning av alla sådana substanser, oavsett om de var olagliga eller inte vid konsumtionstillfället. Av den anledningen separeras (och föregår) frågor om nätdroger de frågor som handlar om narkotika. Den vanligaste nätdrogen ”spice (eller liknande rökmixar)” förekommer dock även som ett alternativ i listan över narkotikasorter som narkotikaerfarna elever har använt. Flera av de aktiva substanser som vanligtvis förekommer i olika sammansättningar av spice är numera också klassificerade som narkotika eller hälsofarlig vara.

Av tabell 84 och diagram 18 framgår att det till och med år 2014 var drygt 2 % av eleverna i nian som uppgav att de någon gång använt nätdroger medan detta motsvarades av cirka 4 % av gymnasieeleverna till och med 2014 (tabell 85). Därefter har värdena legat under dessa nivåer. År 2017 uppgav 1 % i årskurs 9 och knappt 2 % i gymnasiet år 2 att de använt nätdroger. Årets värden är signifikant lägre än år 2014.

Som framgår av diagram 18 var könsskillnaderna i gymnasiet år 2 något större när frågan började ställas år 2012 men har i de senaste två årens undersökningar minskat. I årskurs 9 har skillnaden mellan könen under hela perioden varit mycket liten.

Den nätdrogsgrupp som det är vanligast att eleverna uppgett att de använt är ”spice eller liknande rökmixar”. En mycket liten andel av eleverna (runt 0,5 % både i årskurs 9 och i gymnasiet år 2) har rapporterat att de använt andra nätdroger såsom exempelvis mefedron. Detta framgår av diagram 19 nedan.

De elever som svarat att de använt nättdroger får även besvara en följdfråga och ange om preparaten var lagliga när de användes. För att elevunderlaget ska vara tillräckligt stort för statistiska beräkningar av denna fråga har de senaste två åren slagits samman. Sammantaget 2016–2017 har nära hälften av dessa elever svarat att de inte kände till om så var fallet, eller lämnat denna fråga obesvarad. Detta gällde årskurs 9 såväl som gymnasiet.

Samma period uppgav näst intill 40 % av dem i årskurs 9 med nättdrogs erfarenhet att drogen/drogerna var olagliga vid användningstillfället medan motsvarande andel i gymnasiet låg runt en fjärdedel. Det var uppemot 14 % som sade sig ha använt lagliga nättdroger i nian 2016–2017, jämfört med 25 % på gymnasiet.

Emellanåt lyfts i diskussioner farhågan om att den under 2000-talet minskade alkoholkonsumtionen bland unga kan bero på att ungdomarna istället använder nättdroger. Att detta inte är fallet och alkoholkonsumtionen alltså inte ersatts av nättdrogs konsumtion kan, med denna kännedom om användningen av nättdroger, omedelbart konstateras i en jämförelse av storleksordningen i vilken alkoholkonsumtionen minskat (med cirka 40 procentenheter sedan år 2000 bland niondeklassarna) med storleksordningen i vilken elever uppger att de använt nättdroger (alltså runt 1 % av niondeklassarna i årets undersökning).

I rapporten *Ungdomar som använder nättdroger – vilka är de?* av Leifman & Henriksson (2013) analyserades elevernas svar om nättdrogs erfarenheter från 2012/2013 närmare. Där framgår tydligt att de som använt nättdroger har betydligt mer avancerade drogvanor än övriga elever – majoriteten av dem som använt nättdroger hade exempelvis också erfarenhet av att ha använt cannabis eller annan narkotika – och ytterst få befanns vara ”rena” nättdrogsanvändare (elever som endast använt nättdroger och inte andra droger). Vidare konstaterades att eleverna med nättdrogs erfarenheter också uppvisade högre ansamling av olika riskfaktorer jämfört med övriga elever och att de hade egenskaper liknande elever som använt annan narkotika än cannabis (Leifman & Henriksson, 2013).

I den senaste omgången (2015) av den europeiska skolundersökningen ESPAD infördes frågor om nya psykoaktiva substanser. Det europeiska medelvärdet bland sextonåriga elever (motsvarande elever i årskurs 9 i Sverige) för att någon gång ha använt denna typ av substans låg på 4 %. Detta varierade dock mellan länderna och de lägsta nivåerna kring 1 % uppmättes i Belgien, Danmark, Finland, Norge och Portugal. Högst värden stod Estland och Polen med 10 % vardera för. I denna studie var det 4 % av de svenska skoleleverna som uppgav att de någon gång använt detta (Kraus m.fl. 2016). Diskrepansen mellan ESPAD-undersökningen och den svenska skolundersökningen kan bero på att frågan är annorlunda formulerad och ställs i en delvis annorlunda kontext. Analyser motsvarande de som Leifman och Henriksson genomförde 2013 har också genomförts i ESPAD-data och preliminära resultat från dessa analyser

visar att motsvarande mönster som i den svenska skolundersökningen, med en hög ansamling av ytterligare droganvändning och riskfaktorer bland dem som använt nätdroger, också framträder i undersökningen av skolelever i Europa (Sumnall m.fl. 2018, under arbete).

Anskaffning

Eleverna får även uppge om de själva köpt någon nätdrog via internet. Eftersom denna fråga justerades 2013 redovisas endast resultat från och med detta år (i tabellerna 82 och 83). Knappt 1 % av alla elever, såväl i nian som i gymnasiet, svarar att de någon gång köpt nätdroger via internet. Också under föregående år har motsvarande andel legat på en nivå runt 1 %.

Tittar man enbart på dem som själva använt nätdroger, 2016–2017 (sammanslaget), har ca 50 % av eleverna i årskurs 9 köpt nätdroger, motsvarande nivå i gymnasiet var 26 %. Detta innebär alltså att bland dem som använt sådana medel har hälften eller mer än hälften av dem inte själva införskaffat dem via internet utan fått tag i dem på annat sätt.

Ett rimligt antagande utifrån ovanstående är att många unga får tag på nätdroger på samma sätt som de får tag på till exempel cannabis och alkohol, det vill säga genom kompisar eller bekanta. Vidare förefaller de flesta som använt nätdroger inte ha använt det som ett lagligt alternativ, bara en minoritet av användarna sade sig veta att de använt en oklassad substans.

Läkemedel

Martina Zetterqvist

Sedan slutet av 1970-talet har elever som deltagit i skolundersökningen fått besvara frågor kring användning av läkemedel. I följande avsnitt kommer icke-förskrivna användning av receptbelagda sömnmedel eller lugnande läkemedel samt de nytilkomna frågorna kring receptbelagda smärtstillande medel och viktminskningspreparat att redovisas. Många läkemedel är klassade som narkotika eftersom de bland annat kan framkalla rus och beroende (Läkemedelsverket, 2017a). Detta gör att de kan vara intressanta ur ett missbruksperspektiv. De vanligaste läkemedelspreparaten som kan skapa beroende är sömnmedel och lugnande medel av bensodiazepintyp samt smärtstillande läkemedel som ofta utgörs av opioider (Johansson & Wallhed Finn, 2012). Sådana substanser utgör en betydande del av samhällets totala narkotikaanvändning och läkemedel är sedan 2007 exempelvis den preparatgrupp som näst efter cannabispreparat beslagtogs oftast av rättsväsendet (CAN, 2017).

Enligt undersökningen Vanor och Konsekvenser, som utfördes 2013 bland Sveriges befolkning mellan 17–84 år, var det totalt uppemot 7 % som uppgav att de använt smärtstillande medel och omkring 3 % som använt sömn-/lugnande medel utan läkares ordination under de senaste 12 månaderna. Andelen som uppfyllde kriterierna för missbruk eller beroende av läkemedel var dock betydligt lägre och uppgick endast till 0,1 % respektive 0,5 % (Ramstedt m.fl. 2014).

I detta avsnitt kommer först användning av sömnmedel eller lugnande läkemedel utan läkarordination att behandlas. Sedan redovisas användningen av smärtstillande läkemedel utan läkarordination. Därefter redogörs för hur stor andel som använt läkemedel tillsammans med alkohol i berusningssyfte. Avslutningsvis presenteras resultat kring frågor om användning av viktminskningspreparat. Användningen av receptbelagda sömnmedel/lugnande eller smärtstillande läkemedel syftar fortsättningsvis i denna text på sådan användning utan läkarordination.

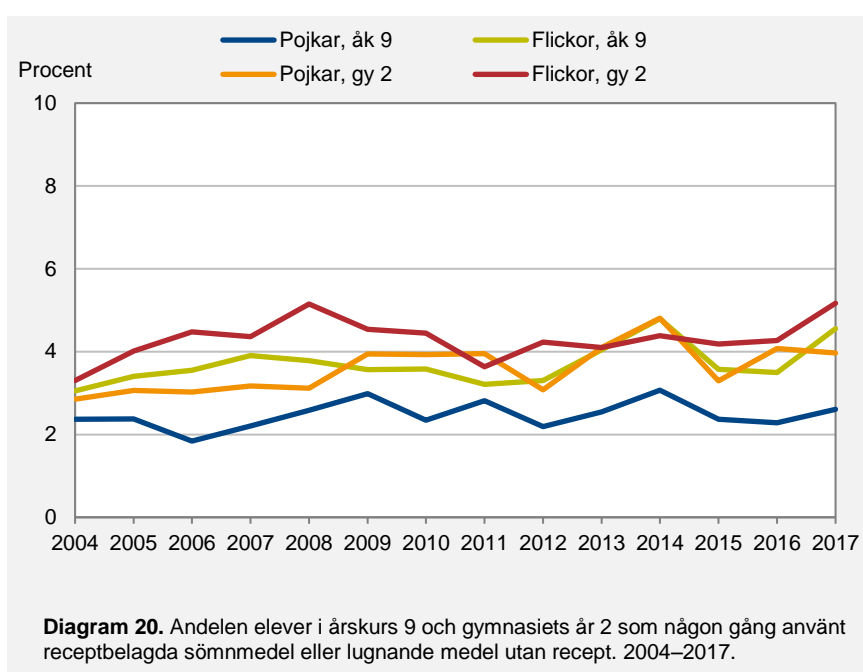
Receptbelagda sömnmedel och lugnande läkemedel

Samtliga elever får svara på en fråga om de använt receptbelagda sömnmedel eller lugnande läkemedel utan läkarordination (t.o.m. 2013 efterfrågades även förskrivna användning av sådana medel). Perioden 1989 till och med 2003 var frågan uppdelad på sömnmedel respektive lugnande medel. Under denna period var nivåerna något högre jämfört med följande år (se Guttormsson, 2014).

Sannolikt är detta en effekt av att sömnmedel respektive lugnande medel mättes med separata frågor, liksom att bensodiazepiner inte skrevs ut i frågan. Frågeändringen har bedömts vara av betydelse för resultatens jämförbarhet. I diagram 20 nedan visas utvecklingen av icke-förskriven användning av sömnmedel eller lugnande läkemedel endast från 2004.

Av tabell 88–89 och diagram 20 framgår att omkring 3 % av eleverna i årskurs 9 uppger att de någon gång använt sömnmedel eller lugnande läkemedel sedan år 2004. Bland gymnasieeleverna har nivåerna i regel varit något högre och legat runt 4 %.

Mellan 1989–2003 har det skett en liten men successiv ökning av användningen av sömnmedel samt lugnande medel bland eleverna i årskurs 9 (se tabell 88). Utvecklingen under de senaste åren har varierat något men varit relativt stabil. I årskurs 9 har flickornas värden legat något högre än pojkarnas under i stort sett hela perioden 1989–2017. I årets undersökning angav 3 % procent av pojkarna och 5 % av flickorna i årskurs 9 att de någon gång använt sömnmedel eller lugnande läkemedel, en skillnad som är statistiskt säkerställd. I gymnasiet har pojkar och flickor legat på någorlunda samma nivå under senare år (se diagram 20).

Från år 2012 följs även användning av sömnmedel eller lugnande läkemedel under de senaste 12 månaderna respektive de senaste 30 dagarna. I 2017 års undersökning var det omkring en tredjedel av dem som någon gång gjort detta, i respektive årskurs, som svarat att de även gjort så under de senaste 30 dagarna.

Receptbelagda smärtstillande läkemedel

I 2015 års undersökning infördes en fråga kring användning av receptbelagda smärtstillande läkemedel utan läkarordination. Som exempel på detta angavs ett antal preparat av opioidtyp. I årets undersökning var det 3 % av pojkarna och 5 % av flickorna i årskurs 9 som uppgav att de någon gång använt receptbelagda smärtstillande läkemedel. Skillnaden mellan pojkar och flickor var statistiskt säkerställd. I gymnasiets år 2 var motsvarande värde 5 % för såväl pojkar som flickor (se tabellerna 90–91). Bland dem som uppgett att de någon gång använt smärtstillande läkemedel var det uppemot 36 % i årskurs 9 och 29 % i gymnasiets år 2 som använt detta de senaste 30 dagarna.

I årets undersökning uppgav med andra ord ungefär lika stora andelar att de använt receptbelagda smärtstillande läkemedel jämfört med receptbelagda sömnmedel och lugnande läkemedel. Det kan med stor sannolikhet förekomma en viss överlappning mellan dessa substanser, det vill säga att en elev använt båda typerna. Om livstidsanvändningen av de båda läkemedelstyperna läggs samman framgår det däremot att en förhållandevis liten andel angav att de använt båda preparaten. I årskurs 9 uppgick andelen som använt båda läkemedelstyperna till omkring 1,5 % i årskurs 9 respektive 2 % i gymnasiets år 2. Mycket tyder därmed på att användningen av receptbelagda läkemedel utan läkares förskrivning kan ha underskattats åren innan 2015 då frågan om smärtstillande läkemedel saknades.

Jämförs gruppen som använt någon av läkemedelstyperna som efterfrågas med dem som inte använt detta (se tabell B) framgår flera statistiskt säkerställda skillnader. Inom den förstnämnda gruppen finns en väsentligt högre andel månatliga intensivkonsumenter av alkohol¹⁰, högre andel frekventa narkotikaanvändare samt högre andel elever som röker dagligen eller nästan dagligen. Det är alltså en grupp där andra problembeteenden förekommer i högre utsträckning jämfört med icke-användarna.

---

¹⁰ För definition av intensivkonsumtion hänvisas till kapitlet Alkohol.

Tabell B. Andel intensivkonsumenter av alkohol, frekventa narkotikaanvändare och dagliga rökare fördelat på användare resp. icke-användare av icke-förskrivna receptbelagda läkemedel. Årskurs 9 och gymnasiets år 2. Procent. 2017.

Årskurs 9	Pojkar		Flickor	
	Använt läkemedel n=138	Ej använt läkemedel n=2 875	Använt läkemedel n=215	Ej använt läkemedel n=2 717
Månatlig intensivkonsumtion	29,0	5,8	28,4	7,0
Använt narkotika 21 ggr el. mer	18,1	0,7	6,0	0,4
Röker dagligen/nästan dagligen	15,2	2,4	15,8	3,6
Gymnasiets år 2	Pojkar		Flickor	
	Använt läkemedel n=160	Ej använt läkemedel n=2 157	Använt läkemedel n=208	Ej använt läkemedel n=2 162
Månatlig intensivkonsumtion	52,6	24,4	35,6	21,6
Använt narkotika 21 ggr el. mer	26,4	2,3	10,3	0,9
Röker dagligen/nästan dagligen	24,5	4,2	18,5	6,5

Fet stil innebär statistiskt säkerställd skillnad mellan användare och icke-användare av läkemedel ($p < 0,05$).

I skolundersökningen får elever som svarat ja på frågan om de någon gång använt narkotika besvara en följdfråga och specificera vilken typ av narkotika de använt. Som exempel listas hasch, marijuana, kokain, och amfetamin samt även sömn-/lugnade medel och smärtstillande läkemedel utan läkarordination. Bland samtliga skolelever som deltagit i undersökningen rapporterades erfarenhet av de två sistnämnda alternativen av omkring 0,5 % av eleverna i årskurs 9 respektive 1 % av eleverna i gymnasiets år 2 för vardera preparat (se tabellerna 72–73).

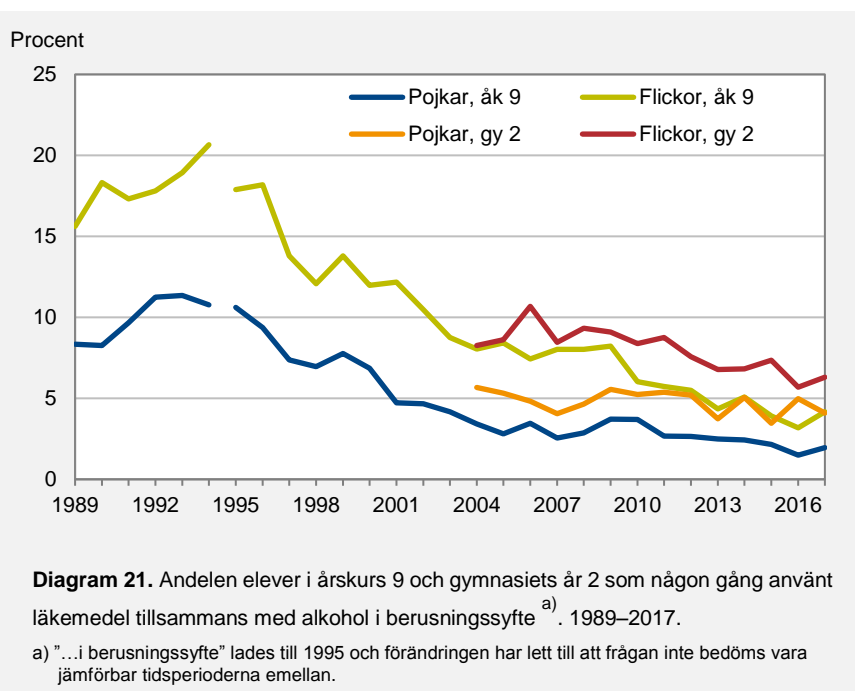
Vidare har 87 % av de som uppgett att de använt icke-förskrivna läkemedel som ett narkotikapreparat även tidigare i formuläret nämnt sådan användning (dvs. utanför narkotikakontexten), detta gäller för båda årskurserna. Däremot är det en betydligt mindre andel av de som använt sömnmedel eller lugnande läkemedel respektive smärtstillande läkemedel utan recept som också angett detta i narkotikafrågan. Detta är inte särskilt oväntat i och med att de flesta förmodligen inte ens känner till att detta rent juridiskt är att betrakta som narkotikaanvändning. Om även dessa elever definierades som narkotikaerfarna i detta sammanhang skulle andelarna som någon gång använt narkotika i nian respektive gymnasiet öka med omkring 4 procentenheter i respektive årskurs (något som alltså inte görs här).

Läkemedel i kombination med alkohol

Det framgår inte av denna undersökning varför läkemedel använts utan läkares ordination. Det behöver inte nödvändigtvis vara i missbrukssyfte utan det kan även handla om självmedicinering med läkemedel man fått tag på från exempelvis föräldrar eller kompisar. Samtidigt går det att konstatera att en del elever inte är främmande för att använda läkemedel i berusningssyfte. Detta uppenbaras av frågan om man ”någon gång använt läkemedel tillsammans med alkohol i berusningssyfte” (se diagram 21 och tabellerna 94–95).

Att blanda läkemedel med alkohol har efterfrågats i undersökningen i årskurs 9 sedan slutet på 1970-talet. År 2017 var det omkring 3 % i årskurs 9 och 5 % i gymnasiets år 2 som svarade att de i berusningssyfte någon gång kombinerat alkohol med läkemedel. I detta fall kan elevernas svar avse både receptfria och receptbelagda läkemedel.

Andelen pojkar och flickor som har kombinerat alkohol och läkemedel i berusningssyfte skiljer sig statistiskt signifikant från varandra år 2017. Att ha gjort detta är nästan dubbelt så vanligt bland flickor jämfört med pojkar. Frågan kring att kombinera alkohol tillsammans med läkemedel har under åren

genomgått vissa förändringar. I årskurs 9 har detta beteende blivit mindre vanligt sedan mitten av 1990-talet, åtminstone för flickorna tycks den frågevariant som användes 1989–1994 ha mätt fenomenet på en något högre nivå.

Från år 2012 får eleverna även svara på om de kombinerat alkohol och läkemedel i berusningssyfte under de senaste 12 månaderna respektive 30 dagarna. Sedan dess har omkring 30 % av dem i nian respektive i gymnasiet, som uppgett att de gjort detta någon gång, svarat att de även gjort så under de senaste 30 dagarna. Sett till samtliga elever motsvarar detta omkring 1 % i nian respektive gymnasiet år 2.

Elever som svarat att de någon gång använt läkemedel tillsammans med alkohol i berusningssyfte får i en öppen fråga fylla i vad de använt. De vanligast omnämnda läkemedlen i detta sammanhang är receptfria värdtabletter t.ex. Alvedon, Ipren och Panodil. Därefter nämns amfetaminliknande läkemedel som används vid ADHD behandling. Det är inte troligt att dessa läkemedel ger någon extra berusning vid alkoholintag, däremot kan vissa negativa effekter uppstå, t.ex. kan ett långvarigt och högt alkoholintag tillsammans med paracetamol vara skadligt för levern (FASS, 2017).

I någon mån nämns även andra receptbelagda läkemedel, då främst bensodiazepiner och smärtstillande preparat av opioidtyp. Kombinerar sådana läkemedel med alkohol kan mycket allvarliga komplikationer uppstå (mer information om detta återfinns på t.ex. www.fass.se eller www.1177.se). Dessa kombinationer var emellertid mindre vanliga.

Det finns en viss samvariation mellan att å ena sidan ha använt receptbelagda läkemedel utan recept som lugnande eller smärtstillande och att ha kombinerat läkemedel och alkohol i berusningssyfte. Av dem som använt icke-förskrivna läkemedel av ovan nämnda sorter har uppemot en fjärdedel i årskurs 9 och i gymnasiet år 2 också kombinerat alkohol och läkemedel i berusningssyfte.

Sammanfattningsvis kan sägas att den icke-läkarförskrivna användningen av sömnmedel eller lugnande läkemedel, ofta av bensodiazepintyp, har ökat något över tid men att nivån varit relativt stabil de senaste åren. Majoriteten av eleverna som uppgett användning av icke-förskrivna läkemedel verkar inte betrakta beteendet som narkotikaanvändning. Att kombinera alkohol med olika läkemedel har minskat över tid, detta framgår tydligast i nian, där nedgången inleddes i mitten av 1990-talet. Detta kan delvis hänga samman med att alkoholkonsumtionen bland skoleleverna har minskat överlag.

Viktminskingspreparat

Preparat som används för viktnedgång betraktas i många fall som livsmedel. Dock klassificeras en del sådana preparat som läkemedel bland annat beroende på innehåll och kroppslig påverkan (Läkemedelsverket, 2017b).

I 2014 års formulär infördes frågor kring användning av viktminskingspreparat utan läkarordination. Som exempel på detta angavs bantningspiller och fettförbränningstabletter. I årskurs 9 var det i 2017 års undersökning omkring 1 % av pojkarna och uppemot 3 % av flickorna som uppgav att de någon gång använt ett viktminskingspreparat. Livstidsprevalensen av viktminskingspreparat var därmed statistiskt säkerställt högre bland flickor än bland pojkar. För eleverna i gymnasiet år 2 var motsvarande värde 3 % för såväl pojkar som flickor.

Enligt samma princip som för frågorna kring läkemedel ovan kunde eleverna även uppgive användning av viktminskingspreparat under de senaste 12 månaderna samt de senaste 30 dagarna. Av dem som använt viktminskingspreparat någon gång uppgav omkring 38 % i båda årskurserna att de även gjort så de senaste 30 dagarna.

Av dem som någon gång använt ett viktminskingspreparat svarade uppemot 55 % i årskurs 9 att preparatet var lagligt när de använde det. I gymnasiet år 2 var denna andel högre då 74 % av användarna svarade att preparatet var lagligt när det användes. Det var med andra ord ovanligt bland eleverna att rapportera att preparatet var olagligt när det användes. Förutom att svara ja på denna fråga var det näst vanligaste svarsalternativet i båda årskurserna att inte känna till huruvida preparatet var olagligt eller inte. En förhållandevis stor andel av de som använt viktminskingspreparat valde att inte besvara denna följdfråga. Bland användarna utgjordes detta av omkring 10 % i både årskurs 9 och i gymnasiet år 2.

Eleverna tillfrågas även om vilken typ av viktminskingspreparat de använt. Det som framkommer i detta öppna svarsalternativ är att det främst rör sig om olika typer av kosttillskott. Framförallt anges sådana som enligt produktbeskrivningarna, för många av de rapporterade preparaten, kan användas i kombination med träning. Det rapporteras om preparat som innehåller grönt te-extrakt och/eller koffein samt chili som sägs ha fettförbrännande effekt. Därutöver anges som exempel även teer och andra dietdrycker.

Många kosttillskott saluförs som naturliga men kan trots det innehålla ämnen som kan vara skadliga för hälsan (Livsmedelsverket, 2017a). Ämnen som visat sig kunna förekomma i kosttillskott som köps via internet är bland annat den läkemedelsklassade substansen efedrin. Då efedrin betraktas som läkemedel är det otillåtet i kosttillskott. Efedrin har i en del fall ersatts av den icke läke-

medelsklassade substansen synefrin. Dessa ämnen kan vid höga intag ge allvarliga biverkningar på hjärta, blodtryck och blodkärl (Livsmedelsverket, 2017b). Kontroller av kosttillskott har påvisat innehåll av otillåtna substanser vilket gör att de snarare är att betrakta som läkemedel och är olagliga att sälja som livsmedel (Läkemedelsverket, 2017b).

År 2014 fick eleverna uppge var de fått tag på viktminskningspreparat. Det som framkom var att det var vanligt att införskaffa viktminskningspreparat via internet och då framför allt genom sidor som säljer olika typer av kosttillskott. Det var även vanligt att man fått tag på preparatet genom kompisar eller någon annan närstående. Även apoteket och olika hälsokostbutiker nämndes i detta sammanhang.

Tidigare studier har uppmärksammat eventuella kopplingar mellan användning av kosttillskott och anabola androgena steroider (AAS) (Leifman m.fl. 2011, Hildebrant m.fl. 2012). I årets skolundersökning var det vanligare bland elever som använt viktminskningspreparat att även ha använt AAS någon gång jämfört med dem som inte använt något viktminskningspreparat, ett samband som var statistiskt signifikant och som gällde båda årskurserna.

Att ha använt viktminskningspreparat var alltså något vanligare i gymnasiet jämfört med i årskurs 9 och vanligare bland flickor jämfört med bland pojkar i årskurs 9. Majoriteten av skoleleverna angav att preparatet var lagligt när det användes. När eleverna fick svara på vad de använt för något visade det sig att det ofta handlade om olika typer av kosttillskott.

Dopning

Ulf Guttormsson

Hormondopningsmedel såsom anabola androgena steroider (AAS) och tillväxthormon har sedan länge förekommit inom idrottssammanhang i prestationshöjande syfte. Då man fick indikationer på att användningen av hormondopning spred sig utanför idrottsrörelsen ledde detta till införandet av Dopningslagen 1992, vilken förbjuder hantering och användning av hormondopningsmedel (SFS 1991:1969).

I skolenkäten infördes frågor om användning av hormondopning 1993. Följande avsnitt kommer att begränsas till erfarenheter av anabola androgena steroider (även kallat anabola steroider eller AAS i denna text). Eftersom erfarenheten av tillväxthormon visade sig vara praktiskt taget obefintlig bland skolungdomar utgick frågorna om detta 2004.

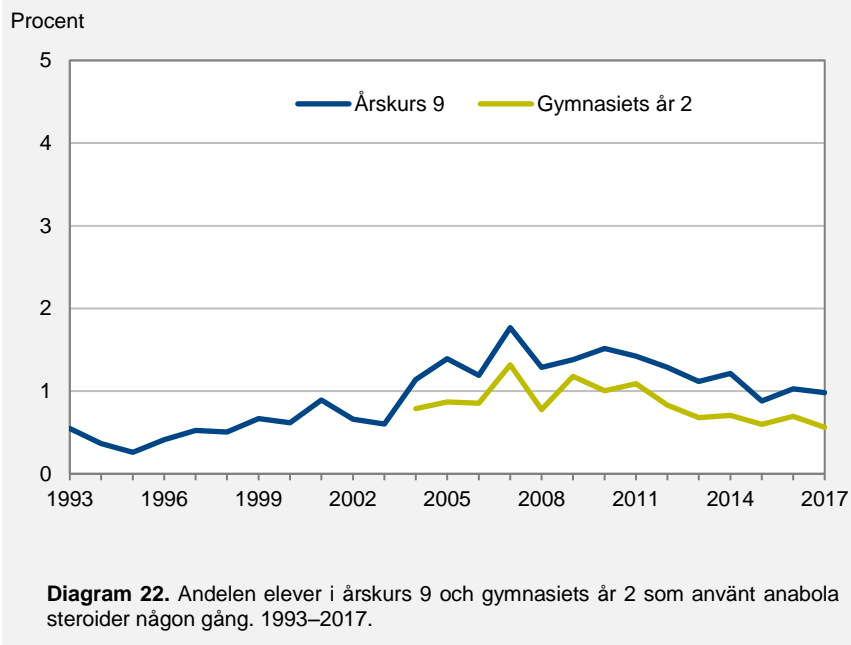
Alltsedan 1993 har någon procent av eleverna i årskurs 9 svarat att de någon gång använt anabola steroider och år 2017 uppgick andelen till 1,0 % (tabell 96 och diagram 22)¹¹. Skärsådär man resultaten finner man dock att det inträffat en liten nedgång de senaste 10 åren, från 1,8 % 2007. Denna nedgång är statistiskt säkerställd. Också i gymnasiet inträffar en liten nedgång mellan dessa år och även i denna årskurs är förändringen statistiskt signifikant. År 2007 var det 1,3 % i gymnasiet som svarade att de använt AAS och 2017 var motsvarande värde 0,6 % (tabell 97).

Av diagram 22 framgår att gymnasieelevernas värden för livstids erfarenheten ligger något under niornas. Även om livstidsprevalensen förskjuts med två år, så att samma årskull beaktas, kvarstår detta mönster till stor del. Orsakerna till detta något märkliga förhållande kan vara flera. Ett skäl kan vara att gymnasieeleverna av någon anledning är mindre benägna att rapportera dopningserfarenheter jämfört med niorna, ett annat skäl kan vara att de med dopningserfarenhet i lägre grad än andra studerar vidare på gymnasienivå.

Sedan 2012 efterfrågas förutom livstids erfarenheten också års- och månadsaktuell användning. I genomsnitt har under dessa år omkring hälften av niorna

---

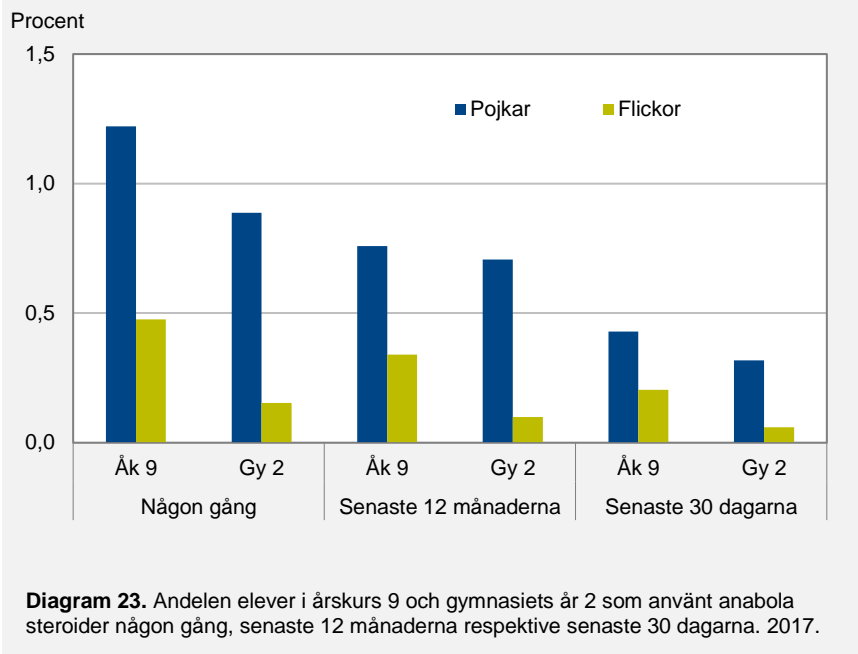
¹¹ Frågan om erfarenhet av AAS har justerats ett antal gånger sedan den infördes, utan att detta har lett till några uppenbara resultatförändringar (av fotnoten i tabell 96 framgår vilka år det skett). Frågeändringen 2004 förefaller emellertid utgöra ett undantag, även om det saknas underlag (t.ex. en split-half studie) för att säkert avgöra detta.

som någon gång provat anabola steroider använt preparatet under senaste 30 dagarna. Detta förhållande är likartat även för gymnasieeleverna. Jämfört med exempelvis narkotika är kvoten mellan månadsaktuell användning och livstidserfarenhet relativt hög. Av detta följer att det i den begränsade grupp som provat AAS tycks det vara en förhållandevis stor andel som fortsätter att använda preparatet (givet att inte debuten skett nära undersökningens genomförande, vilket skulle förta 30-dagarsmåtts styrka vad gäller att indikera en pågående konsumtion).

ANDT-strategin anger ett antal så kallade kärnindikatorer där utvecklingen ska följas och för dopning bland skolelever gäller detta utöver livstidserfarenheten även att ha använt anabola steroider under de senaste 12 månaderna (Socialdepartementet 2013). Årsaktuell användning uppgavs i årskurs 9 av 0,8 % bland pojkarna och 0,3 % bland flickorna år 2017. Motsvarande värden i gymnasiet var 0,7 respektive 0,1 %. Eftersom denna fråga ställts under en relativt kort period är det svårt att skönja några uppenbara förändringar i resultaten.

Oavsett vilken tidsrymd användningsfrågorna avser blir det uppenbart att männen rapporterar mer erfarenheter av AAS än vad kvinnorna gör. Detta illustreras även i diagram 23. Könsskillnaderna tenderar att vara tydligare i gymnasiet jämfört med i nian. I årskurs 9 är det exempelvis drygt dubbelt så många pojkar än flickor som uppger erfarenhet av AAS men i gymnasiet är det runt fem gånger fler. Erfarenhet av anabola steroider är som framgår generellt mycket

ovanlig bland gymnasieflickorna. Såväl i nian som i gymnasiet var livstids-erfarenheten signifikant högre bland pojkarna jämfört med flickorna år 2017.

Mellan 2004–2012 kan man få en uppfattning om dopningserfarenhetens intensitet eftersom eleverna då fick ange om de använt preparatet en gång, ett fåtal gånger respektive flera gånger/kurer. Runt sju av tio hade endast gjort så en eller ett fåtal gånger medan tre av tio använt dopningsmedel i större omfattning än så. Under denna period förändrades inte intensiteten i användandet, vilken dessutom förefaller ha varit relativt begränsad.

I syfte att kunna titta på övrig substansanvändning bland elever med erfarenhet av AAS har data från perioden 2015–2017 slagits samman för att generera ett tillräckligt omfattande material. Analysen visar att de som använt anabola steroider i hög grad också rapporterade användning av andra (mindre vanliga) droger. Sammantaget hade i runda tal omkring en fjärdedel av de AAS-erfarna – under de senaste 30 dagarna – även sniffat/boffat, använt narkotikaklassade läkemedel av bensodiazepintyp utan recept, blandat alkohol med läkemedel, använt viktnedkningspreparat eller använt narkotika. För dem som inte använt anabola steroider uppgick dessa beteenden endast till enstaka procent. Detta gällde båda årskurserna. AAS-erfarna elever uppvisade alltså runt 25 gånger högre sannolikhet att ha månadsaktuell erfarenhet av de ovanstående substanserna jämfört med övriga elever.

Frågeändringarna till trots kan det sammantaget konstateras att under ca 25 års tid rapporterar eleverna i årskurs 9 en låg (runt 1 %) och förhållandevis konstant andel erfarenhet av anabola steroider. Samtidigt har det trots allt skett en signifikant nedgång i livstidserfarenheten mellan 2007 och 2017 (med 0,8 procentenheter). Samma förhållande gäller även för gymnasieeleverna, även om deras startpunkt börjar först år 2004.

Sniffning och boffning

Ulf Guttormsson

I detta kapitel redovisas hur sniffningserfarenheterna utvecklats över tid men även vilka typer av sniffningsmedel som eleverna rapporterat att de använt.

Alltsedan starten 1971 har frågor om sniffning ingått i skolundersökningen. Eftersom beteendet har följts under så pass lång tid är det ofrånkomligt att frågornas utformning justerats, inte minst som det visat sig svårt att hitta tydliga och bestående definitioner för sniffning. Detta har i sin tur lett till vissa problem med jämförbarheten över tid¹².

Förr om åren handlade sniffning främst om inhalation av ångor från lättflyktiga lösningsmedel, till exempel tri och thinner. Under 2000-talet tillkom fenomenet med att inandas olika gaser från sprayförpackningar och detta benämns ibland som boffning. Detta framgick inte minst av de fokusgruppsintervjuer med skolelever som gjordes i samband med justeringen av frågeformuläret 2012 (Gripe & Nyström 2013).

Vid formulärrevisionen 2012 förändrades därför sniffningsfrågan genom att boffa infördes som synonym till att sniffa, dessutom adderades också för första gången exempel på substanser (lim och spray). Split-half testet som genomfördes i samband med formulärrevisionen visade att ändringen ledde till att sniffningsresultaten blev signifikant högre med den nya frågeställningen (Raninen & Nyström 2013). Effekten av tidigare frågeförändringar är mera oklar (i brist på split-half tester). Att frågorna förändrats innebär dock att försiktighet måste iaktas vid jämförelser av resultaten från olika frågeperioder.

Sniffat någon gång

Av diagram 24 framgår sniffningserfarenhetens utveckling över tid. Brott i linjerna görs när betydande frågeförändringar skett och illustrerar därmed begränsningar i jämförbarheten. År 2017 uppgav omkring 4 % av eleverna i årskurs 9 respektive gymnasiet år 2 att de någon gång provat att sniffa/boffa.

Av tabellerna 86–87 framgår att sniffning var betydligt vanligare under 70-talet, i synnerhet om man beaktar att under åren 1973–1983 mättes erfarenhet-

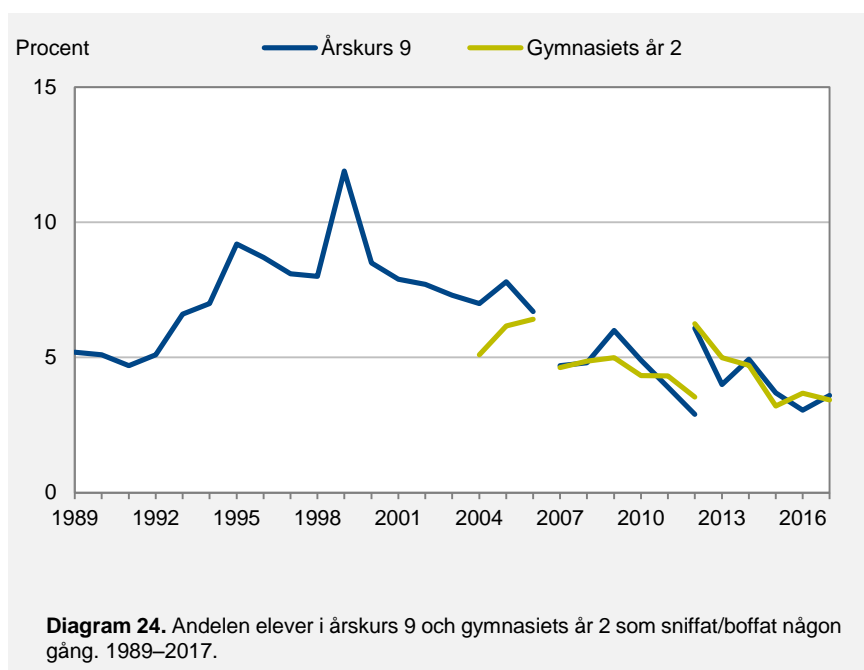
---

¹² Frågorna har ändrats 1972, 1973, 1983, 2007 och 2012, vilket beskrivs tämligen noggrant i Skolelevers drogvanor 2012.

erna på ett sådant sätt att livstidsprevalensen underskattades¹³. Under 90-talet inträffade en uppgång men efter millennieskiftet har sniffningstrenden varit mer eller mindre nedåtgående.

Att den nya benämningen av sniffning (dvs. boffning) inte adresserades före 2012 torde emellertid ha inneburit att sniffnings-/boffningsnivån underskattats under föregående år på 2000-talet. Med hänsyn tagen till att frågan numera innefattar begreppet boffa framstår alltså de senaste årens sniffningsresultat som särskilt låga. Perioden 2012–2017, då den senaste frågeställningen använts, har sniffningserfarenheten halverats i båda årskurserna och denna nedgång är signifikant. I absoluta tal var 2017 års värden cirka tre procentenheter lägre jämfört med år 2012.

Inga stora könsskillnader har förekommit under de senaste tio åren i någon av årskurserna även om det kan noteras att pojkarna tenderar att rapportera sniffningserfarenhet i något högre grad än flickorna då deras resultat i genomsnitt ligger någon procentenhet högre. För år 2017 var könsskillnaden i princip obefintlig i årskurs 9 men signifikant åtskild i gymnasiets år 2 (1,2 procentenheter högre bland killarna).

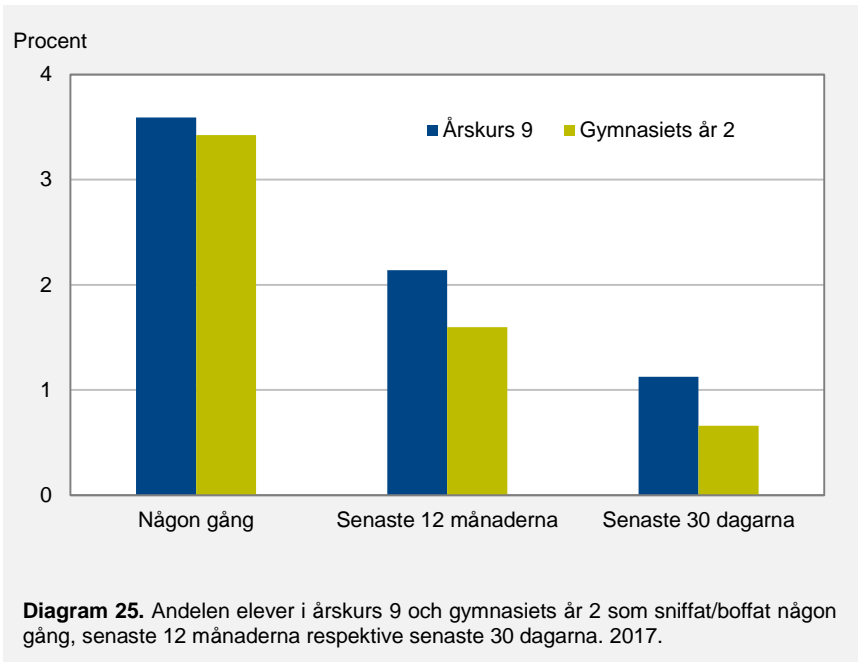
¹³ Frågan löd "Sniffar du?" och fångade alltså inte in de elever som provat men upphört med detta.

Noterbart är att ingen tydlig ökning av livstidsprevalensen sker mellan nian och gymnasiets andra år, förskjuter man niornas resultat två år är det till och med så att samma årskull inte sällan rapporterar något lägre prevalens i gymnasiet än i nian under perioden 2004–2015. Ett skäl till detta kan vara att gymnasieeleverna av någon anledning är mindre benägna att rapportera sniffningserfarenheter än niorna, ett annat att de med sniffningserfarenheter i lägre grad än andra studerar vidare på gymnasienivå. I de nationella skolundersökningarna i USA kan man tydligt se att elever i gymnasieåldern återkommande rapporterar lägre livstidsprevalens för sniffning jämfört med elever i lägre årskurser (Johnston m.fl. 2017). Detta mönster återfinns alltså även i andra länder.

I sammanhanget är det värt att nämna att ytterst få debuterar i sniffning efter nian. Enligt debutåldersfrågan var det 2017 färre än 1 % av gymnasieeleverna som sniffat för första gången efter att de fyllt 17 år.

Sniffningsaktualiteten

Sedan år 2000 finns uppgifter för årskurs 9 om hur många som sniffat senaste 30 dagarna (perioden 1989–1999 mättes hur många som ”fortfarande” sniffade). År 2017 uppgav 1 % av eleverna månadsaktuell sniffningserfarenhet i båda årskurserna (se diagram 25). I nian har under perioden omkring en fjärde-

del av dem som någon gång sniffat/boffat gjort så under de senaste 30 dagarna. Motsvarande andel bland gymnasieeleverna var 15 %.

I jämförelse med exempelvis månadsaktuell alkohol-, tobaks- eller narkotikaanvändning är månadsaktuell erfarenhet av sniffning/boffning ovanlig. Till skillnad från ovan nämnda substanser är dessutom månadsprevalensen i gymnasiet lägre än vad den är i nian. Detta tyder åter på att sniffning/boffning främst är något som yngre ungdomar sysslar med. Det högsta värdet för månadsaktuell sniffningserfarenhet som uppmätts är 3 % (år 2005).

Typ av substans

De som uppger sniffningserfarenhet får ange vad de använt i en öppen fråga och år 2017 gjorde knappt två tredjedelar av de med sniffningserfarenhet detta. I början av millenniet var lim den enskilt vanligaste sniffningssubstansen bland niorna, följt av olika typer av spray¹⁴ (doftspray, hårspray etc.) samt annan gas (framförallt butangas). Därefter blev olika typer av sprayer och gaser allt vanligare men sedan ett antal år tillbaka är olika typer av lim åter klart vanligast, följt av bensin och spraygaser i årskurs 9 samt spraygaser och bensin i årskurs 2. Det tycks alltså som att minskningen av sniffningen delvis beror på att färre boffar spray och gaser. År 2016 och 2017 var dock lustgas¹⁵ omnämnt ungefär lika ofta som bensin bland gymnasieeleverna.

Förändringen av frågan som genomfördes 2012 ledde som nämnts till signifikant förhöjda nivåer av livstidsprevalensen. Detta torde bero på att frågan på ett tydligare sätt nu också omfattar det som benämns som boffning, särskilt eftersom det gick att se en ökning i rapporteringen av olika typer av spray när frågan förändrades 2012. Att sprayer och gaser nämndes redan innan frågeändringen pekar på att åtminstone en del av dem som med ett modernare språkbruk boffat trots allt rapporterat detta som sniffning även tidigare.

Det förekommer även att substanser som egentligen inte räknas som sniffningsmedel rapporteras, exempelvis luktsnus, kokain eller amfetamin. Även om detta inte är särskilt vanligt indikerar detta ändå att det kan förekomma en viss överrapportering av sniffningserfarenheten.

---

¹⁴ Det förekommer att elever uppger hårspray, doftspray etc. eller märken som t.ex. Glade och AXE. Även om det inte står uttryckligen förutsätts att det är effekten av drivgasen i dessa förpackningar som individen eftertraktar. Därför räknas samtliga rapporteringar av olika spray in i samma kategori av substanser som övriga rapporteringar om gas.

¹⁵ Dikväveoxid, exempelvis från patroner till gräddsifoner.

Spel om pengar

Johan Svensson

CAN har sedan år 2000 frågat eleverna i årskurs 9 och sedan år 2004 eleverna i gymnasiet år 2 (det första året som gymnasieeleverna inkluderades i skolundersökningarna) om deras spelande om pengar. Riskerna med spelande om pengar bland ungdomar är inte lika uppenbara som med exempelvis alkoholkonsumtion eller rökning. Alkoholkonsumtion bland ungdomar medför ökade risker för såväl akuta skador, såsom ökad risk för olyckor eller utsatthet för våld, som mer långsiktiga i form av ökad risk för alkoholberoende. I jämförelse med alkohol är spel om pengar bland ungdomar ett nytt forskningsområde. I en forskningsöversikt (Blinn-Pike m.fl. 2010) konstaterades att den första vetenskapliga artikeln om spel och ungdomar dateras till år 1985 och att många teorier och forskningsmetoder är hämtade från folkhälsovetenskap, samhällsvetenskap och för den delen medicinsk beroendelära. Detta betyder att det mycket väl kan vara så att de definitioner vi använder oss av i dag kan vara obsoleta inom en relativt kort tidsperiod. Vi bör därför iakttä en viss försiktighet då vi studerar detta område.

För svenskt vidkommande är det relevant att notera att betänkandet: En omreglerad spelmarknad (SOU 2017:30) presenterades under år 2017. I korthet innebär utredningens förslag en övergång till ett licensbaserat system. Bakgrunden till förslagen är att en stor del av spelandet i Sverige är oreglerat, det vill säga det bedrivs av onlinebaserade företag. Denna andel uppskattas att utgöra 23 % av marknaden. Utredningen menar att denna situation är problematisk, dels för att dessa företag verkar utan att betala skatt i Sverige och dels för att konsumentskyddet är, i det närmaste, obefintligt. På detta sätt, menar utredningen vidare, försvåras möjligheterna att förebygga samt hantera spelmissbruk och problemspelande. Förslaget är tänkt att genomföras under åren 2018 och 2019 och det kommer sannolikt att påverka ungdomars möjligheter att spela, varför det finns anledning att återkomma till denna förändring.

Spel om pengar bland ungdomar har visat sig samvariera med ansträngda sociala relationer, sämre skolresultat, avvikande beteende och kriminalitet, depressioner, självmord och ökad risk för problematiskt spelande i vuxen ålder (Messerlian & Derevensky 2005). Ur ett preventivt perspektiv brukar det också lyftas fram att spel om pengar bland ungdomar är mer svårupptäckt för föräldrar och omgivningen än användning av alkohol, tobak eller narkotika.

I detta kapitel kommer utvecklingen under perioden 2012–2017 att beskrivas. Under perioden 2000–2011 ställdes frågorna på ett annat sätt och perioderna

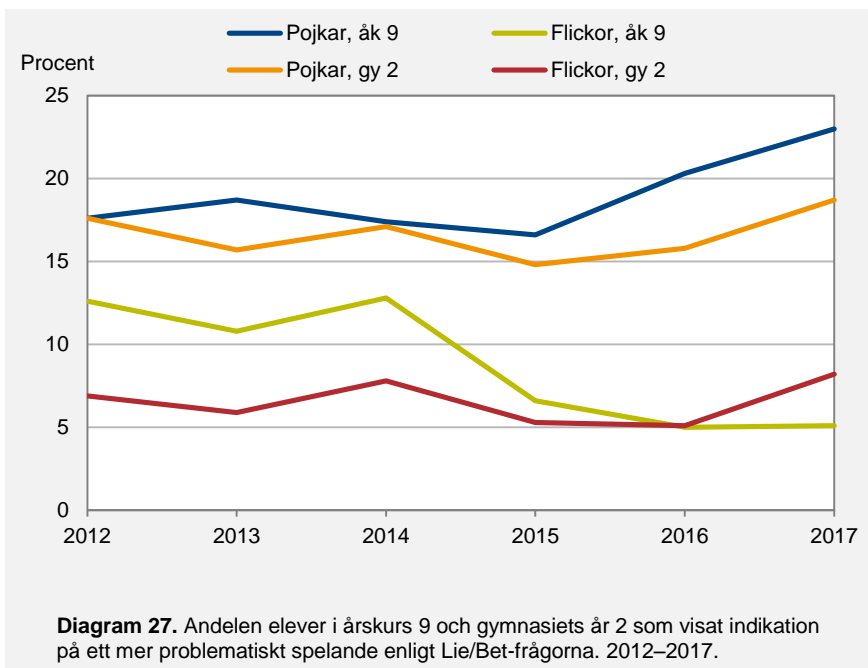
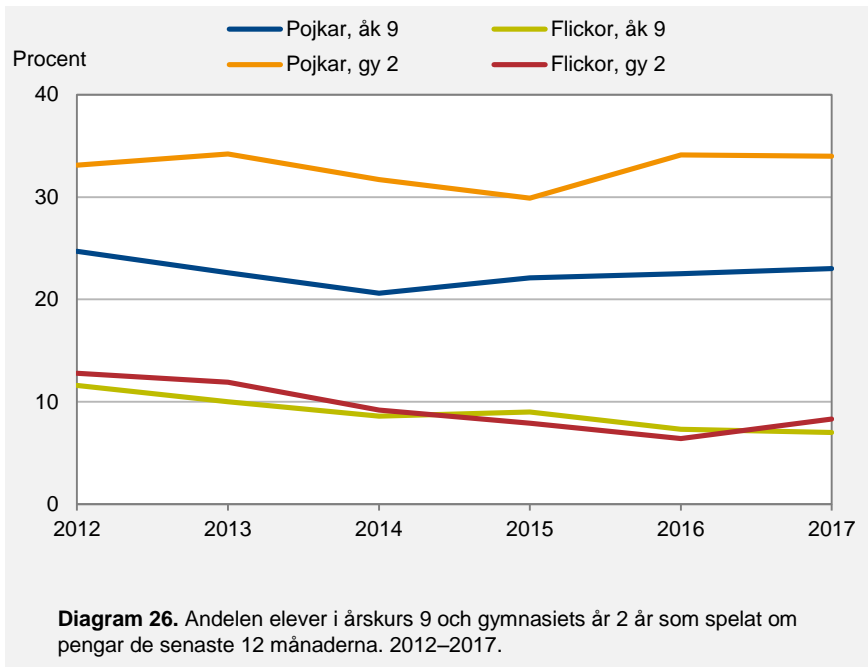
är därmed inte fullt jämförbara. Utvecklingen av spelande om pengar mellan åren 2000–2011 återfinns i 2014 års rapport (Svensson, 2014). Utöver utvecklingen de senaste sex åren redovisas en deskriptiv analys av de eventuella effekter som införandet av ett obligatoriskt spelkort som Svenska Spel införde den första juli 2014.

Utvecklingen

Under perioden 2012–2017 ställdes frågor om eleverna spelat under de senaste 12 månaderna samt frågor som indikerar problematiskt spelande. För att undersöka förekomsten av problematiskt spelande har de så kallade Lie/Bet-frågorna används. Detta är två frågor, dels om den som spelar uppger att hen någon gång spelat om mer och mer pengar och dels om hen ljugit för en närstående om hur mycket pengar som spelats för. Om respondenten svarat ja på minst en av dessa frågor indikerar detta att ett mer problematiskt spelande har förekommit.

Av diagram 26 framgår att andelen flickor i årskurs 9 respektive gymnasiet som spelat om pengar de senaste 12 månaderna tenderar att minska under perioden. Bland flickorna i årskurs 9 är minskningen succesiv från år till år, utvecklingen bland flickorna i gymnasiet är likartad med den skillnaden att mellan åren 2016 och 2017 tycks spelandet öka, dock ej signifikant. År 2012 var det 12 % av flickorna i årskurs 9 som spelat om pengar. Denna andel hade minskat till 7 % år 2017. Motsvarande minskning bland flickorna i gymnasiet var från 13 % till 8 %. Bland pojkarna i årskurs 9 och i gymnasiet var spelande om pengar i stort sett oförändrat under perioden. I årskurs 9 var andelen som lägst år 2014 (21 %) och som högst år 2012 (25 %). De två senaste åren, 2016 och 2017 var det 23 % av pojkarna i årskurs 9 som spelat om pengar de båda åren. Bland pojkarna i gymnasiet har andelen som spelat om pengar varit på samma nivå de senaste två åren; 34 %.

Trots att andelen elever som spelar om pengar varierar i liten grad kan det vara så att de som spelar varierar i termer av att vara mer eller mindre problematiska spelare. Diagram 27 visar andelen som uppvisar problematiskt spelande enligt Lie/bet-frågorna bland dem som spelat om pengar de senaste 12 månaderna. Resultaten visar på att andelen elever som uppvisar indikationer på ett mer problematiskt spelande tenderar att öka eller är oförändrad under hela perioden. Bland pojkarna i årskurs 9 och i gymnasiets år 2 var det mellan 23 % och knappt 15 % som uppvisar tecken på ett mer problematiskt spelande enligt Lie/Bet-frågorna. Som högst var andelen bland pojkarna i årskurs 9 år 2017, 23 %. Bland pojkarna i gymnasiet var det knappt 19 % som uppvisade tecken på mer problematiskt spelande år 2017. Bland flickorna i årskurs 9 har trenden varit nedåtgående, från 13 % år 2012 till 5 % år 2017. Bland flickorna i gymnasiet motsvarande andel 5 % år 2015 och 8 % år 2017, det vill säga något högre.

Eventuella effekter av införande av spelkort

Den första juli 2014 införde Svenska Spel ett obligatoriskt spelkort för spel. Detta innebar bland annat en bättre ålderskontroll av att den som spelade uppnått den åldersgräns som finns för flertalet spel på Svenska Spel, nämligen 18 år. Undantagen för spelkort var bland annat vissa lotter, såsom Trisslotter. Huruvida det finns ett samband mellan införandet av spelkort och utbredningen av spelandet bland de berörda åldersgrupperna får anses oklart. Syftet med detta avsnitt är att analysera om det finns indikationer som tyder på att så är fallet.

Inledningsvis ska också nämnas att analysen inte är optimal. Dels för att data-materialet har sina brister, exempelvis skulle det varit bättre att ha tillgång till ett longitudinellt material att analysera och dels för att vi saknar uppgifter om var, dvs. på vilka olika bolag skoleleverna spelat. Det kan mycket väl vara så att spelandet ökat men att denna ökning beror på en ökning hos spelbolag som inte har spelkort, dvs. hos andra spelbolag än Svenska Spel. Slutligen är det på sin plats att påpeka att huruvida sambandet är kausalt är något som nedan analys inte kan besvara.

I analysen används CAN:s skoldata för de som går i årskurs 2 i gymnasiet åren 2013–2016, vilket innebär att vi jämför två år innan införandet av spelkort med de två följande åren. Då de som påverkats av spelkortets införande är de som inte fyllt 18 år kommer denna grupp att analyseras separat.

Tabell C visar att andelen som spelat om pengar under det senaste året sjönk från 22 % till 20 % mellan åren 2013/14 och 2015/16 och att denna förändring var statistiskt signifikant på 5 %-nivå. Bland både pojkar och flickor sjönk andelen som spelade om pengar men endast hos flickorna var denna förändring signifikant. Bland eleverna som ej fyllt 18 år, det vill säga bland den grupp där vi skulle förvänta oss en effekt av spelkortets införande, sjönk spelandet från 21 % till 19 % mellan åren. Denna förändring var dock ej signifikant men inte heller långt ifrån. Bland flickorna var förändringen signifikant, men inte bland pojkarna. Bland eleverna som uppvisar tecken på problematiskt spelande fanns inga statistisk säkerställda skillnader mellan åren. Noterbart är att bland de elever som ej fyllt 18 år tenderade problemen att öka bland pojkarna.

Tabell C. Andelen elever som spelat om pengar, uppvisat indikationer på problematiskt spelande enligt Lie/Bet. Procentuell fördelning efter kön och bland de som inte fyllt 18 år. 2013/14 och 2015/16.

	Andel elever som spelat om pengar		Andel elever som uppvisat tecken på problematiskt spelande	
	2013/14	2015/16	2013/14	2015/16
Samtliga elever	22,2	20,3	14,1	13,9
Pojkar	33,0	31,9	16,3	15,3
Flickor	10,6	7,2	6,6	5,2
<i>Elever som inte fyllt 18 år</i>				
Samtliga elever	20,6	19,3	12,1	13,2
Pojkar	31,1	30,9	13,8	14,5
Flickor	9,8	6,5	6,6	5,1

Fet stil innebär statistiskt säkerställd skillnad mellan 2013/14 och 2015/16 ($p < 0.05$).

Sammanfattande diskussion

Under den period som här beskrivits, åren 2012 till 2017, talar det mesta för att spelandet om pengar i stort varit oförändrat. Det bör dock noteras, även om det inte var en signifikant ökning, att spelandet om pengar de senaste 12 månaderna bland flickorna i gymnasiet tenderar att öka från 2016 till 2017. Beträffande indikationer på mer problematiskt spelande enligt Lie/bet, tenderar dessa att öka (dock ej signifikant) i samtliga grupper förutom flickorna i årskurs 9.

Spelande om pengar är påfallande könsstereotypiskt, överlag är detta en aktivitet som pojkarna sysselsätter sig med. År 2017 hade 23 % av pojkarna i årskurs 9 spelat om pengar medan motsvarande andel bland flickorna var 7 %. I gymnasiet hade 34 % av pojkarna spelat om pengar och motsvarande andel var 8 % flickor. Detta visar inte enbart att det är könsstereotypiskt, utan också att skillnaderna mellan könen ökar ju äldre eleverna blir.

Vad gäller införandet av Svenska Spels spelkort visar analysen att andelen flickor som spelat om pengar minskat mellan åren 2013/14 och 2015/16, det vill säga under perioden som spelkortet infördes (juli 2014). Däremot är det inga statistiskt säkerställda förändringar bland de elever som uppvisar tecken på problematiskt spelande eller bland pojkarna. Detta talar för att om införandet överhuvudtaget haft någon effekt, så är det bland flickorna. De vill säga i en grupp som, relativt pojkarna, spelar om pengar i låg grad.

Samvariation av substanser

Siri Thor

Som ett komplement till de substansspecifika kapitlen i föreliggande rapport presenteras här en överblick av hur vanligt det är att elever som uppgett att de använt en substans även använt en annan, under de senaste 12 månaderna.

I tabell D och E visas åtta typer av substanser inklusive användning av läkemedel tillsammans med alkohol i berusningssyfte, som här refereras till som substans för enkelhetens skull.

I den kolumn som presenterar prevalensen för respektive substans framgår att det i vissa fall rör sig om låga andelar, det är bra att ha det i åtanke vid tolkning av resultaten. Tabellen läses av genom att välja en substans under rubriken ”substans A” och följa den raden för att se hur stor andel som även uppgett erfarenhet av en annan substans. För alkohol gäller då att 40 % i årskurs 9 har druckit alkohol de senaste 12 månaderna, dvs. 2 435 elever. Av dessa så har 44 % rökt, 32 % snusat, 11 % använt narkotika och runt 5 % uppgett erfarenhet av övriga substanser.

Erfarenhet av alkohol var det som störst andel uppgett i båda årskurserna; 40 % i årskurs 9 och 74 % i gymnasiet. Eleverna som druckit alkohol hade använt andra substanser i en högre utsträckning jämfört med hela årskurs 9 respektive gymnasiet år 2, framförallt vad gällde att ha rökt, snusat eller använt narkotika. Bland alkoholkonsumenterna i nian hade 44 % rökt, 32 % snusat och 11 % använt narkotika, jämfört med bland samtliga elever i årskurs 9 där 20 % rökt, 15 % snusat och 5 % använt narkotika. Liknande mönster om än något mindre skillnader återfanns i gymnasiet.

Bland de som använt tobak senaste 12 månaderna hade en stor andel även druckit alkohol; i årskurs 9 uppgav 88 % av de som rökt och 86 % av de som snusat även alkoholerfarenhet, i gymnasiet var motsvarande resultat 95 % för de som rökt respektive snusat. Av de som rökt eller snusat i årskurs 9 var det även 19 % som använt narkotika, jämfört med 5 % bland samtliga nior, motsvarande i gymnasiet var 26 % narkotikaerna bland de som rökt respektive snusat jämfört med 13 % bland samtliga gymnasieelever.

Om man istället tittar på narkotikaerna senaste 12 månaderna, som alltså uppgick till 5 % i årskurs 9 och 13 % i gymnasiet var det i båda årskurserna höga andelar som även rökt, snusat och druckit alkohol. I årskurs 9 uppgav 18 % av de med narkotikaerfarenhet att de även sniffat eller boffat, använt

sömnmedel eller lugnande samt smärtstillande utan läkarförskrivning medan 21 % uppgav att de använt läkemedel i kombination med alkohol. Även i gymnasiet var samvariationen mellan narkotikaerfarna och dessa något mer ovanliga substanser relativt hög.

Att ha erfarenhet av sniffning/boffning, sömnmedel, lugnande eller smärtstillande utan läkarförskrivning samt använt läkemedel i samband med alkohol uppgavs av 4 % eller färre i de båda årskurserna. Elever med erfarenhet av dessa mer ovanliga substanser uppvisade hög samvariation med övriga substanser.

Av de 2 % i årskurs 9 som använt läkemedel i kombination med alkohol hade 43 % narkotikaerfarenhet och 25 % sniffat eller boffat och av de 2 % som sniffat eller boffat hade 40 % narkotikaerfarenhet och 27 % använt läkemedel tillsammans med alkohol i berusningssyfte. Liknande mönster gick att se i gymnasiet där 50 % av de som kombinerat alkohol med läkemedel också använt narkotika och bland de 2 % som sniffat eller boffat hade 66 % narkotikaerfarenhet.

Även erfarenhet av de två läkemedelskategorierna; smärtstillande samt sömnmedel eller lugnande, samtliga utan läkarförskrivning, visade på hög samvariation med övriga substanser. Det var också tydligt att erfarenhet av en typ av läkemedel hängde samman med erfarenhet av den andra typen. Bland de 3 % i respektive årskurs som använt sömn- eller lugnande medel hade 45 % i årskurs 9 och 37 % i gymnasiet också använt smärtstillande.

Sammanfattningsvis visar sammanställningen att bland de elever som uppgett användning av en substans, förekommer i högre grad annan substansanvändning jämfört med årskursen som helhet. Detta syntes tydligast bland de lite mer ovanliga substanserna, men även de elever som uppgett erfarenhet av att ha rökt, snusat eller druckit alkohol uppvisade högre prevalenser av övriga substanser jämfört med gruppen som helhet.

Med detta sagt är det viktigt att komma ihåg att det i den här typen av undersökning inte går att utröna huruvida det ena beteendet har föregått det andra. Detta får snarare betraktas som en ögonblicksbild över senaste årets substansanvändning bland eleverna i årskurs 9 och gymnasiet år 2.

Tabell D. Erfarenhet senaste 12 månaderna av substans B förutsatt erfarenhet senaste 12 månaderna av substans A. Procent.
Årskurs 9 (n=6 124). 2017.

Substans A	Erfarenhet senaste 12 månaderna	Antal (n)	Substans B							
			Alkohol	Rökning	Snusning	Narkotika	Sömnmedel/ lugnande ^{a)}	Smärt- stillande ^{a)}	Alkohol med läkemedel ^{b)}	Sniffning/ boffning
Alkohol	40	2 435	.	44	32	11	5	6	6	4
Rökning	20	1 220	88	.	49	19	8	8	9	6
Snusning	15	913	86	65	.	19	7	7	9	7
Narkotika	5	298	89	77	59	.	18	18	21	18
Sömnmedel/ lugnande ^{a)}	3	173	76	56	36	32	.	45	24	13
Smärtstillande ^{a)}	3	187	74	50	34	28	41	.	25	16
Alkohol med läke- medel ^{b)}	2	145	93	79	56	43	28	32	.	25
Sniffning/boffning	2	131	80	53	47	40	18	22	27	.

a) Användning utan läkarordination.

b) I berusningssyfte.

Tabell E. Erfarenhet senaste 12 månaderna av substans B förutsatt erfarenhet senaste 12 månaderna av substans A. Procent. Gymnasiets år 2 (n=4 778). 2017.

Substans A	Erfarenhet senaste 12 månaderna	Antal (n)	Substans B							
			Alkohol	Rökning	Snusning	Narkotika	Sömnmedel/ lugnande ^{a)}	Smärt- stillande ^{a)}	Alkohol med läkemedel ^{b)}	Sniffning/ boffning
Alkohol	74	3 560	.	51	37	16	4	5	5	2
Rökning	39	1 903	95	.	58	26	6	6	8	3
Snusning	29	1 370	95	78	.	26	6	7	9	3
Narkotika	13	578	95	80	59	.	13	14	15	8
Sömnmedel/ lugnande ^{a)}	3	156	87	72	50	51	.	37	31	11
Smärtstillande ^{a)}	4	188	92	60	51	45	31	.	25	10
Alkohol med läke- medel ^{b)}	4	189	94	83	66	50	27	26	.	13
Sniffning/boffning	2	73	89	72	63	66	24	25	30	.

a) Användning utan läkarordination.

b) I berusningssyfte.

Alkohol i uppväxtmiljön

Peter Larm

Internationella studier visar att unga som växer upp i en missbruksmiljö har en ökad risk för att själva utveckla en ogynnsam alkoholkonsumtion. I en nyligen publicerad översiktsstudie där en systematisk litteratursökning genomförts visade 19 av 21 inkluderade studier att barn till alkoholmissbrukande föräldrar har en ökad risk för att utveckla egna alkoholproblem jämfört med barn som inte har alkoholmissbrukande föräldrar (Rossow m.fl. 2016). Dock finns det få studier utförda i Sverige som undersökt om unga som växer upp i missbruksmiljö har en ökad alkoholkonsumtion eller annan substansanvändning jämfört med jämnåriga som inte växer upp i en missbruksmiljö.

Hur vanligt är det dock att barn och unga i Sverige växer upp i missbruksmiljöer. Eftersom barn och unga som växer upp i en missbruksmiljö själva har en ökad risk för att utveckla alkoholproblem så är det viktigt att få kunskap om hur stor denna grupp är. Utifrån en nationell hälsoenkät för vuxna uppskattade Folkhälsomyndigheten (dåvarande Statens Folkhälsoinstitut) att 20 % av samtliga barn och unga under 18 år växer upp med åtminstone en förälder som har en riskfylld alkoholkonsumtion (Statens Folkhälsoinstitut 2008). En studie genomförd av CAN uppskattade utifrån en nationell enkät för vuxna att 3,7 % av barn och unga växer upp med minst en förälder som uppfyller kriterierna för en alkoholrelaterad diagnos, antingen missbruk eller beroende (Raninen m.fl. 2016). En annan studie visade att 4 % av samtliga barn och unga födda mellan 1987–1989 hade minst en förälder som vårdats inom slutenvården för alkohol- eller narkotikaproblem (Hjern & Adelino Manhica 2013). Som framgår ovan är förekomsten av barn och unga i missbruksmiljöer olika beroende på om föräldrars riskbruk, alkoholrelaterad diagnos, eller slutenvård avses. Dock har ingen av dessa studier undersökt huruvida barnen eller de unga själva upplever deras föräldrars alkoholkonsumtion som ett problem. Endast en tidigare studie har undersökt hur vanligt det är att ungdomar i Sverige uppger att deras föräldrar har alkoholproblem. I ett nationellt representativt urval mellan 16–19 år uppgav 20 % av ungdomarna att de växer upp i en missbruksmiljö (Elgán & Leifman 2013). Denna studie hade dock ett stort bortfall (75 %) så det finns frågetecken om hur väl denna studie representerar landets ungdomar.

För att undersöka i vilken utsträckning som skolelever upplever att deras föräldrar har en problematisk alkoholanvändning har mätinstrumentet Children of Alcoholics Screening Test (CAST-6) införts i årets drogvaneundersökning.

Detta frågebatteri består av sex frågor och är en förkortad version av den ursprungliga varianten som består av 30 frågor men den förkortade versionen har visat sig kunna identifiera barn som upplever sina föräldrars alkoholkonsumtion som problematisk i samma utsträckning som den ursprungliga 30-frågorsvarianten (Hodgins & Shimps 1995). De sex frågorna är självskattningsfrågor gällande negativa konsekvenser av deras föräldrars alkoholkonsumtion, exempelvis om de bett någon av föräldrarna att sluta dricka. Samtliga sex frågor finns redovisade i tabell F. Ifall tre av dessa sex negativa konsekvenser är uppfyllda så bedöms någon av elevens föräldrar ha en problematisk alkoholanvändning, vilket är en etablerad gränsträning för mätinstrumentet. Två egenskaper hos instrumentet är viktigt att komma ihåg. För det första är elevernas upplevelser inte tidsbestämda, exempelvis gällande senaste 12 månaderna. Det vill säga att instrumentet mäter om de någon gång under uppväxten upplevt negativa konsekvenser. För det andra mäter inte instrumentet föräldrarnas faktiska alkoholkonsumtion eller om de uppfyller kriterierna för en alkoholrelaterad diagnos, utan huruvida eleverna upplevt negativa konsekvenser av föräldrarnas alkoholkonsumtion. I detta kapitel kommer elever som upplevt tre eller fler negativa konsekvenser att definieras som att de växer upp i en missbruksmiljö. Detta för att barn i missbruksmiljö (BiM) är ett etablerat begrepp med reservation för att föräldrarnas faktiska alkoholkonsumtion inte har undersökts.

Detta kapitel undersöker hur vanligt det är att elever i årskurs 9 respektive gymnasiet år 2 växer upp i en missbruksmiljö samt i vilken utsträckning de använder alkohol, narkotika och tobak.

Andelen som växer upp i missbruksmiljö

Andelen pojkar och flickor i årskurs 9 och gymnasiet år 2 som upplevt olika negativa konsekvenser av föräldrarnas alkoholkonsumtion redovisas i tabell F. I samma tabell redovisas också andelen som är uppväxt i missbruksmiljö, det vill säga som har upplevt tre eller fler negativa konsekvenser av föräldrarnas alkoholkonsumtion.

Andelen elever i årskurs 9 som växer upp i en missbruksmiljö, det vill säga som upplevt tre eller fler negativa konsekvenser av föräldrarnas alkoholkonsumtion, var 14 % medan motsvarande andel för elever i gymnasiet år 2 var 15 %. Att elever upplever någon negativ konsekvens av sina föräldrars alkoholkonsumtion är vanligt. Nästan en tredjedel, 31,3 % av eleverna i årskurs 9 och 30,7 % av eleverna i gymnasiet år 2 hade upplevt åtminstone en negativ konsekvens av sina föräldrars alkoholkonsumtion (ej redovisad i tabell F). Den vanligaste negativa konsekvensen av sina föräldrars alkoholkonsumtion var upplevelsen av att någon av föräldrarna dricker för mycket alkohol vilket 21 % av eleverna i årskurs 9 uppgav medan motsvarande andel för elever i gymnasiet år 2 var 22 %. Den näst vanligaste negativa konsekvensen var att 15 % av

eleverna i årskurs 9 någon gång bett någon av sin förälder att sluta dricka alkohol medan 15 % av eleverna i gymnasiets år 2 någon gång önskat att minst en av deras föräldrar ska sluta dricka alkohol.

Betydligt fler tjejer än killar upplevde negativa konsekvenser av sina föräldrars alkoholkonsumtion. I årskurs 9 uppgav 37 % av flickorna att de upplevt minst en negativ konsekvens av sina föräldrars alkoholkonsumtion medan motsvarande andel för pojkar var 26 %. I gymnasiets år 2 rapporterade 35 % av flickorna jämfört med 27 % av pojkarna minst en negativ konsekvens av sina för-

Tabell F. Andelen elever som upplevt negativa konsekvenser av föräldrars alkoholkonsumtion samt andelen som växer upp i s.k. missbruksmiljöer. Årskurs 9 och gymnasiets år 2. Procent. 2017.

Årskurs 9	Pojkar (n=3 029)	Flickor (n=2 943)	Alla (n=6 124)
Någon av föräldrarna dricker för mycket alkohol	16	26	21
Har bett någon av föräldrarna att sluta dricka alkohol	12	18	15
Har grälat/bråkat med någon förälder som druckit alkohol	10	16	13
Har hört föräldrar bråka med varandra när någon av dem varit berusad	11	17	14
Har velat gömma/hälla ut en flaska med alkohol som tillhört någon av föräldrarna	7	12	10
Har önskat att någon av föräldrarna ska sluta dricka alkohol	12	19	15
Uppväxt i s.k. missbruksmiljö (3 eller fler)	11	17	14
Gymnasiets år 2	Pojkar (n=2 539)	Flickor (n=2 159)	Alla (n=4 778)
Någon av föräldrarna dricker för mycket alkohol	19	26	22
Har bett någon av föräldrarna att sluta dricka alkohol	11	18	14
Har grälat/bråkat med någon förälder som druckit alkohol	12	17	14
Har hört föräldrar bråka med varandra när någon av dem varit berusad	12	17	14
Har velat gömma/hälla ut en flaska med alkohol som tillhört någon av föräldrarna	8	10	9
Har önskat att någon av föräldrarna ska sluta dricka alkohol	12	17	15
Uppväxt i s.k. missbruksmiljö (3 eller fler)	12	19	15

Fet stil innebär statistisk säkerhetsställd skillnad mellan pojkar och flickor ($p < 0.05$).

äldrars alkoholkonsumtion (ej redovisad i tabell F). I både årskurs 9 och gymnasiets år 2 rapporterade en större andel av flickorna jämfört med pojkarna att de upplevt var och en av de sex negativa konsekvenserna av föräldrarnas alkoholkonsumtion som redovisas i tabell F. Betydligt fler flickor än pojkar rapporterade också att de växer upp i en missbruksmiljö (rapporterar tre eller fler negativa konsekvenser). I årskurs 9 rapporterade 17 % av flickorna jämfört med 11 % av pojkarna att de växer upp i en missbruksmiljö. I gymnasiets år 2 rapporterade 19 % av flickorna jämfört med 12 % av pojkarna att de växer upp i en missbruksmiljö.

Alkohol, narkotika och tobak

För att undersöka i vilken utsträckning som elever som växer upp i en missbruksmiljö använder alkohol, narkotika och tobak jämförs deras konsumtion med elever som inte växt upp i missbruksmiljöer. Tabell G redovisar användningen av dessa substanser separat för elever i årskurs 9 och elever i gymnasiets år 2 fördelat mellan de som är uppväxta i missbruksmiljöer respektive jämnåriga elever som inte är uppväxta i en missbruksmiljö.

Elever som växer upp i en missbruksmiljö inte bara använder alkohol i en större utsträckning, de dricker också mer alkohol i antal liter jämfört med deras jämnåriga elever som inte växer upp i en missbruksmiljö. Av eleverna i årskurs nio som växer upp i en missbruksmiljö hade 57 % druckit alkohol de senaste 12 månaderna jämfört med 37 % bland jämnåriga som inte växer upp i en missbruksmiljö. Av eleverna i gymnasiets år 2 som växer upp i en missbruksmiljö hade 82 % druckit alkohol de senaste 12 månaderna jämfört med 73 % bland jämnåriga som inte växer upp i en missbruksmiljö. Gällande mängden alkohol drack elever i årskurs 9 som växer upp i en missbruksmiljö mer än dubbelt så mycket, 2,2 liter det senaste året jämfört med 1,0 liter bland deras jämnåriga som inte växer upp i en missbruksmiljö. Elever i gymnasiets år 2 som växer upp i en missbruksmiljö drack nästan en liter mer alkohol det senaste året, 3,9 liter jämfört med 3,0 liter som deras jämnåriga som inte växer upp i en missbruksmiljö drack det senaste året.

Nästan dubbelt så många, 12 % av eleverna i årskurs 9 som växer upp i en missbruksmiljö intensivkonsumerade alkohol, det vill säga som druckit minst en flaska vin (eller motsvarande) vid ett och samma tillfälle jämfört med 7 % bland jämnåriga elever som inte växer upp i en missbruksmiljö. Nästan tre gånger fler av eleverna i årskurs 9 som växer upp i missbruksmiljö, 8 % högkonsumerade alkohol (minst 14 standardglas i veckan för pojkar och 9 standardglas för flickor) jämfört med 3 % bland jämnåriga elever som inte växer upp i en missbruksmiljö. För elever i gymnasiets år 2 fanns det också skillnader även om de inte var lika framträdande. Av de elever i gymnasiets år 2 som växer upp i en missbruksmiljö hade 29 % intensivkonsumerat jämfört med 24 % bland jämnåriga elever som inte växer upp i en missbruksmiljö. 14 % av

eleverna i gymnasiet år 2 som växer upp i en missbruksmiljö hade en högkonsumtion av alkohol jämfört med 8 % bland jämnåriga elever som inte växer upp i en missbruksmiljö.

Mer än dubbelt så många av eleverna i årskurs 9 som växer upp i en missbruksmiljö hade också använt någon form av narkotika, 13 % jämfört med 5 % bland jämnåriga elever som inte växer upp i en missbruksmiljö. Betydligt fler av eleverna i gymnasiet år 2 som växer upp i en missbruksmiljö hade också använt någon form av narkotika, 26 % jämfört med 16 % bland jämnåriga elever som inte växer upp i en missbruksmiljö. Andelen elever i årskurs 9 och i gymnasiet år 2 som använt cannabis men också andra droger var således betydligt större bland dem som växer upp i en missbruksmiljö jämfört med jämnåriga elever som inte växer upp i en missbruksmiljö.

Av eleverna i årskurs 9 hade mer än dubbelt så många av dem som växer upp i en missbruksmiljö rökt cigaretter, 18 % jämfört med 9 % bland jämnåriga elever som inte växer upp i en missbruksmiljö. Andelen frekventa rökare, det vill säga dagligen eller nästan dagligen var också mer än dubbelt så stor bland elever som växer upp i en missbruksmiljö, 7 % jämfört med 3 % bland jämnåriga elever som inte växer upp i en missbruksmiljö. För elever i gymnasiet år 2 hade 33 % av dem som växer upp i en missbruksmiljö rökt cigaretter samt 12 % av dem var frekventa rökare jämfört med 22 % som rökt och 6 % frekventa rökare bland jämnåriga elever som inte växer upp i en missbruksmiljö. För definition av rökare och frekvent rökare, se Tobakskapitlet. Inga statistiskt säkerställda skillnader mellan elever som växer upp i en missbruksmiljö jämfört med jämnåriga elever som inte växer upp i en missbruksmiljö kunde urskiljas när det gäller användning av snus.

Tabell G. Skillnader mellan elever som växer upp i s.k. missbruksmiljö jämfört med jämnåriga som inte växer upp i s.k. missbruksmiljö gällande användning av alkohol, narkotika och tobak. Årskurs 9 och gymnasiets år 2. Procent. 2017.

Årskurs 9	Missbruksmiljö (n=847)	Ej missbruksmiljö (n=5 277)
Alkohol		
Druckit alkohol de senaste 12 månaderna	57	37
Konsumtion i <u>antal liter</u> (medelvärde)	2,2	1,0
Intensivkonsumtion	12	7
Högkonsumtion	8	3
Narkotika		
Använt någon typ av narkotika	13	5
Använt cannabis	11	5
Använt andra droger	4	2
Rökning		
Rökare	18	9
Frekventa rökare	7	3
Snusning		
Snusare	8	5
Frekventa snusare	4	3
Gymnasiets år 2	Missbruksmiljö (n=720)	Ej missbruksmiljö (n=4 058)
Alkohol		
Druckit alkohol de senaste 12 månaderna	82	73
Konsumtion i <u>antal liter</u> (medelvärde)	3,9	3,0
Intensivkonsumtion	29	24
Högkonsumtion	14	8
Narkotika		
Använt någon typ av narkotika	26	16
Använt cannabis	24	15
Använt andra droger	8	5
Rökning		
Rökare	33	22
Frekventa rökare	12	6
Snusning		
Snusare	16	14
Frekventa snusare	9	9

Fet stil innebär statistisk säkerhetsställd skillnad mellan elever som växt upp i missbruksmiljö och jämnåriga som inte växt upp i missbruksmiljö (p<0.05).

Diskussion

Mätinstrumentet CAST-6 mäter i vilken utsträckning individer upplever negativa konsekvenser av föräldrars alkoholkonsumtion och är inget objektiva mått på den faktiska konsumtionen som föräldrarna har eller om de uppfyller kriterierna för en alkoholrelaterad diagnos. Således kan det vara något problematiskt att definiera de elever som upplevt tre eller fler negativa konsekvenser som att de växer upp i en missbruksmiljö utan att föräldrarnas faktiska alkoholanvändning undersökts. Trots detta används begreppet missbruksmiljö i detta kapitel eftersom barn i missbruksmiljöer (BiM) är ett sådant etablerat begrepp, men det ska dock påpekas att missbruksmiljön i detta fall endast grundas på skolelevs upplevelser av att någon av föräldrarna har en sådan alkoholanvändning att det leder till problematiska konsekvenser inom familjen.

Fjorton respektive 15 % av eleverna i årskurs 9 samt i gymnasiet år 2 växer upp i missbruksmiljö, det vill säga där eleverna rapporterat tre eller fler negativa konsekvenser av deras föräldrars alkoholkonsumtion. Andelen elever som rapporterar att de växer upp i missbruksmiljö från årets drogvaneundersökning är något lägre än vad som rapporterades från den enda tidigare studien där 20 % av 16–19-åriga ungdomar rapporterade att de växte upp i en missbruksmiljö. Denna studie använde också CAST-6 för att identifiera ungdomar som växer upp i en missbruksmiljö. Dock hade denna studie ett bortfall på 75 % och författarna själva rekommenderade därför att denna andel på 20 % borde replikeras i någon nationell skolundersökning (Elgán & Leifman 2013).

Att betydligt fler flickor än pojkar både i årskurs 9 och gymnasiet år 2 rapporterat att de växer upp i en missbruksmiljö är svårt att tolka. En möjlig förklaring kan vara att flickor under tonåren har föreslagits vara mer inriktade på aktiviteter som premierar nära relationer med kamrater medan pojkar ägnar sig mer åt grupprelaterade aktiviteter (Perry & Pauletti 2011). Således kan det vara så att flickor under tonåren i större utsträckning uppmärksammar och försöker påverka deras föräldrars alkoholkonsumtion än vad pojkar gör. Därför rapporterar de också mer negativa konsekvenser av deras föräldrars alkoholkonsumtion i större utsträckning än vad pojkar gör.

Att fler elever i årskurs 9 och gymnasiet år 2 som växer upp i missbruksmiljö dricker alkohol och mer alkohol i antal liter än jämnåriga elever som inte växer upp i en missbruksmiljö indikerar att denna grupp även i Sverige är sårbar för att utveckla egna alkoholproblem vilket internationell forskning visar (Rossow m.fl. 2016). Men resultatet från årets drogvaneundersökning visar också att elever i årskurs 9 och gymnasiet år 2 som växer upp i en missbruksmiljö inte bara i större utsträckning använder alkohol än jämnåriga elever som inte växer upp i en missbruksmiljö, de använder också olika typer av narkotiska preparat och cigaretter i större utsträckning.

Andelen elever som uppger att de växer upp i en missbruksmiljö motsvarar två elever i en skolklass om 30. Givet att dessa elever i högstadiet och i gymnasiet i större utsträckning använder alkohol, narkotika och cigaretter än jämnåriga elever borde stödande åtgärder kunna erbjudas. Den vanligaste stödinsatsen som erbjuds barn och unga som växer upp i en missbruksmiljö är någon form av stödgrupp (för en översikt se Larm 2012). Dock är det väldigt få av dem som erbjuds någon stödinsats (Junis 2017). Behovet av stöd för denna grupp är således stort.

Undersökningen

I det här kapitlet beskrivs hur undersökningen har genomförts, vidare ges en beskrivning av bortfallet samt möjliga faktorer som kan ha haft betydelse för svarsfrekvensen. Även vissa större förändringar av formuläret beskrivs. För den som vill läsa mer om skolundersökningarnas genomförande hänvisas till *Så görs CAN:s skolundersökning* (Gripe 2013).

Numera dras 350 skolor i vardera årskurs, antalet skolor utökades 2017 för att möjliggöra länsredovisningar. Från och med i år är urvalet stratifierat utifrån Sveriges 21 län. Förfarandet med stratifieringen görs för att ha möjlighet att översampla län med få invånare, i syfte att erhålla tillräckligt stora elevunderlag för att kunna redovisa resultat även från mindre län. Varje år är det ett fåtal skolor som kommer med i urvalsramen som inte skulle ha varit med, exempelvis för att skolan lagts ned eller liknande. Av den anledningen korrigeras urvalsramen i efterhand och antalet skolor blir något färre. I år utgick fyra skolor i årskurs 9 och fem i gymnasiets år 2.

Tabell H. Antal skolor i respektive län och årskurs. 2017.

Län	2017
Stockholms län	50
Västra Götalands län	50
Skåne län	50
Jönköpings län	15
Kronobergs län	10
Kalmar län	10
Gotlands län	3
Blekinge län	10
Hallands län	12
Uppsala län	11
Södermanlands län	10
Östergötlands län	11
Värmlands län	10
Örebro län	10
Västmanlands län	10
Dalarnas län	10
Gävleborgs län	10
Västernorrlands län	16
Jämtlands län	10
Västerbottens län	16
Norrbottnens län	16

Liksom tidigare år genomfördes 2017 års datainsamling mellan elevernas sport- och påsklov. För årets undersökning innebar detta att enkäten företrädesvis skulle besvaras under veckorna 11–13. De gymnasieklasser som meddelat att de var på praktik under dessa veckor fick fram till 30 april på sig att besvara enkäten. Innan formulären skickades ut informerades rektorerna på de skolor som valts ut att delta, om undersökningens syfte och genomförande.

Enligt CAN:s instruktioner ska formulären besvaras i klassrummen under skrivningsliknande förhållanden. För att elevernas anonymitet ska vara skyddad ska eleverna själva stoppa formuläret i ett kuvert som de sedan klistrar igen. Eleverna ska även informeras om att deras svar endast används för statistiska bearbetningar och att inga resultat från enskilda klasser redovisas, liksom att medverkan inte är obligatorisk. Eleverna ska informeras om att de kan avstå medverkan genom att lägga enkäten ofylld i svarskuvertet, detta framgår även av introduktionstexten på formulärets förstasida.

Bortfall

Ett problem i samband med surveyundersökningar utgörs av bortfallet, det vill säga de personer som skulle ha besvarat formuläret men som av olika skäl inte gjorde det. I skolundersökningar finns i regel två huvudtyper av bortfall. Den ena utgörs av eleverna i de klasser som inte deltog i undersökningen (här även kallat klassbortfall) och den andra av de elever som var frånvarande i samband med datainsamlingen.

Bortfallet av hela klasser har ökat något sedan 1990-talet. Detta beror förmodligen på att skolor belastas med allt fler undersökningar. I ett försök att reducera bortfallet läggs numera extra tid på att kontakta och påminna de skolor som inte inkommit med svar mot slutet av insamlingsperioden. I den sammanfattande tabell I redovisas detta bortfall (alltså klassbortfallet), ihop med elevbortfallet samt bastalen (dvs. antal elever som ligger till grund för redovisningarna) för år 2017. Redovisning av bortfallet över tid finns tillgängligt i tabeller publicerade på CAN:s hemsida (www.can.se). I årskurs 9 var klassbortfallet 13 %, det lägsta på flera år. I gymnasiet låg det på 18 %, vilket var ungefär samma som förra året. Elevbortfallet uppgick 2017 till 17 % i årskurs 9 och 18 % i gymnasiets år 2. Dessa nivåer ligger i linje med tidigare år. Antalet formulär som låg till grund för analyserna 2017 uppgick till 6 124 i årskurs 9 och 4 778 i gymnasiets år 2.

Tabell I. Antal elever, andel ej deltagande elever i de medverkande klasserna samt klassbortfallet i procent. 2017.

	Antal elever ^{a)}			Ej deltagande elever ^{b)}	Ej deltagande klasser ^{c)}
	Pojkar	Flickor	Alla		
Årskurs 9	3 029	2 943	6 124	17 %	13 %
Gymnasiets år 2	2 322	2 376	4 778	18 %	18 %

a) Antal elever som ligger till grund för redovisningarna.

b) Frånvarande elever i medverkande klasser, elever som avstått från att delta samt tekniskt bortfall (enskilda formulär som inkommit utan svarskuvert).

c) Klasser som ej deltagit samt tekniskt bortfall (t.ex. hel klass utan individuella svarskuvert eller för sent inkommen).

Årets bortfall på klassnivå beskrivs även mer ingående i tabell J. En del av de klasser som ingår i klassbortfallet är så kallat tekniskt bortfall, dessa klasser har genomfört undersökningen men inte följt CAN:s anvisningar, exempelvis genom att de inte använt individuella svarskuvert eller att de besvarat enkäten efter att svarsperioden gått ut. I år gällde det en klass i årskurs 9 och två i gymnasiet.

Klassbortfallet i gymnasiet har sannolikt större betydelse för resultaten än i årskurs 9 eftersom sammansättningen av elever i gymnasieklasserna i högre grad sker utifrån elevernas intressen och egenskaper. Vilket är en anledning till att gymnasieklasserna på senare år fått en utökad svarsperiod. Om de klasser som inte svarade på enkäten utmärker sig på något särskilt sätt kan detta ha betydelse för resultatens representativitet. I 2014 års rapport gjordes en ingående analys av bortfallet på klassnivå och resultatet visade att det i gymnasiets år 2 var färre skolor med enskild huvudman som deltog och att det i årskurs 9 var högre bortfall i skolor med färre elever i årskursen. Analysen visade också att undersökningens täckning gav representativa resultat trots att inte alla klasser deltog (Englund (red.) 2014).

Tabell J. Antal klasser i urvalet, antal klasser som ej deltagit samt tekniskt bortfall. Bortfall på klassnivå i procent. Årskurs 9 och gymnasiets år 2. 2017.

	Årskurs 9	Gymnasiets år 2
Antal klasser i urvalet	346	345
Antal klasser som ej deltagit	45	61
Tekniskt bortfall, antal	1	2
Bortfall på klassnivå	13 %	18 %

Elevbortfallet på 17 respektive 18 % i årskurs 9 och i gymnasiet redovisas i detalj i tabell K. Elevbortfallet inkluderar både frånvarande elever, elever som avstått från att delta samt tekniskt bortfall dvs. enskilda formulär som inkommit utan svarskuvert (avsaknaden av individuellt svarskuvert kan ha påverkat elevens känsla av anonymitet och därav svarens tillförlitlighet). Undersökningen är frivillig och det var 30 elever i årskurs 9 och 15 i gymnasiet som valde att inte delta i undersökningen. Detta motsvarade knappt en halv procent i respektive åldersgrupp.

Den mest förekommande anledningen till frånvaro är vanligen sjukdom, så också i årets undersökning med 8 % i årskurs 9 och 9 % i gymnasiet (tabell L). Näst vanligast var giltig frånvaro och minst vanligast ogiltig frånvaro.

Tabell K. Antal elever i urvalet, elever i deltagande klasser och elever som ligger till grund för redovisningen samt individbortfallet. Årskurs 9 och gymnasiets år 2. 2017.

	Årskurs 9		Gymnasiets år 2	
	Antal	Andel	Antal	Andel
Antal elever i urvalet	8 814		7 282	
Antal elever i deltagande klasser ^{a)}	7 483		5 912	
Antal elever som ligger till grund för redovisningen	6 124		4 778	
Frånvarande elever (rapporterat av lärarna) ^{b)}	1 232	16 %	1 063	18 %
Avstått från att delta	30	0 %	15	0 %
Enstaka enkäter utan individuellt svarskuvert	2	0 %	4	0 %
Bortsorterade enkäter	95	1 %	52	1 %

a) Antal elever i deltagande klasser har beräknats genom antal inkomna enkäter samt lärarnas rapportering av frånvarande elever. En del lärare rapporterar inte frånvarande elever, därför har antalet elever räknats upp för att motsvara antal deltagande klasser.

b) Gäller som ovan; en del lärare rapporterar inte frånvarande elever, därför har antalet elever räknats upp för att motsvara antal deltagande klasser.

Tabell L. Frånvarande elever, rapporterat av lärarna. Årskurs 9 och gymnasiets år 2. 2017.

	Årskurs 9	Gymnasiets år 2
Sjuk	8 %	9 %
Annan giltig frånvaro	6 %	5 %
Ogiltig frånvaro	3 %	4 %

I anslutning till 1993 års nationella undersökning gjordes en särskild studie i årskurs 9 i Stockholms skolor. Då gjordes även en uppföljning av bortfallet genom att de elever som var frånvarande vid undersökningstillfället fick besvara formuläret när de återvände till skolan. Som väntat redovisade eleverna i bortfallsuppföljningen en större konsumtion av alkohol, narkotika och tobak än i undersökningsmaterialet. De ursprungliga resultaten påverkades emellertid inte med mer än enstaka procentenheter när dessa kompletterades med resultaten från bortfallsundersökningen (Andersson & Hibell 1993).

Hantering och tvättning av data

De inkomna enkäterna läses in med hjälp av en scanner. Därefter exkluderas de formulär som bedöms vara otillräckligt eller uppenbart oseriöst ifyllda. Bedömningen görs utifrån följande fasta kriterier uttryckt i fyra förprogrammerade filter:

Filter 1: Ej svarat på fem eller fler av nio centrala frågor (fr 5, fr 11, fr 15, fr 28, fr 34, fr 35, fr 36, fr 40, fr 45).

Filter 2: Svarat ”Ja” på alla narkotiska preparat (fr 46) förutom alternativen ”Vet ej” och ”Annan typ”.

Filter 3: Svarat ”två gånger eller mer” på 16 eller fler av 18 frågor i frågebatteriet över problem i samband med att man druckit alkohol (fr 33).

Filter 4: Uppgett konsumtion om mer än 100 liter ren alkohol/år. Måttet skapas av de olika dryckernas kvantitet och frekvens (fr 18–27).

Efter filtreringen av datamaterialet sänks dessutom de elever vars alkoholkonsumtion uppgick till mellan 51–100 liter ren alkohol/år ned till 50 liter.

I årets undersökning exkluderades 1 % av formulären i årskurs 9 och 1 % i gymnasiet, enligt dessa kriterier (tabell K). Andelen exkluderade formulär har legat runt denna nivå de senaste fem åren.

Viktning

Datamaterialet har i årets undersökning viktats baserat på länstillhörighet (se tabell H). Från och med 1989 års undersökning görs vikten separat för pojkar respektive flickor. Det bör påpekas att även om viktning är nödvändig eftersom urvalet är icke-proportionellt och dessutom kompenserar för eventuellt snedvridet bortfall, så påverkar viktningsförfarandet i mycket liten utsträckning de redovisade resultaten.

Svarens tillförlitlighet

Vid flera studier av den vuxna befolkningen har man funnit en ovilja att redovisa känsliga förhållanden samt en tendens att medvetet eller omedvetet underskatta sin konsumtion, av bland annat alkohol. Det kan naturligtvis inte uteslutas att somliga elever i denna studie har rapporterat en för låg konsumtion (underrapportering). Det kan heller inte uteslutas att motsatsen förekommer, dvs. att elever uppger en högre konsumtion jämfört med den verkliga. En alltför högt redovisad konsumtion kan vara ett utslag av leklust eller att man upplever sin konsumtion som större än vad den faktiskt varit under en längre tidsperiod. Dessa respondenter befinner sig i en ålder då exempelvis alkoholvanor börjar etableras och kan tänkas rapportera en aktuell situation som var anorlunda för 12 månader sedan.

För att minska risken för att eleverna inte ska svara sanningsenligt genomförs undersökningen anonymt. Vid genomförandet av undersökningen ska en lärare vara närvarande för att motverka störande moment, se till att undersökningen genomförs enligt instruktionerna från CAN och att svarskuverten delas ut. Detta ger dock ingen fullständig garanti för att somliga inte angett en över- eller underkonsumtion av alkohol, narkotika eller andra droger. Denna problematik kan delvis hanteras med hjälp av de fyra filter som beskrivits ovan, åtminstone i de fall uppenbar överrapportering förekommit.

Förändringar av formuläret

Under åren som gått har enkätformulären genomgått olika revideringar. De större förändringar som genomförts omnämns i de olika kapitlen utifrån vilken betydelse de haft för det som ska beskrivas och analyseras. Mindre ändringar omnämns dock inte alltid, såsom smärre språkliga justeringar i frågor eller svarsalternativ. I analyserna som redovisas i de kapitel som följer, har dock ambitionen varit att alltid beakta de förändringar, som bedöms som relevanta för just den aktuella analysen, även om inte alla förändringar omnämns i texten. För mer detaljerad beskrivning av de allra flesta ändringar som gjorts i enkäten över tid hänvisas till tidigare rapporter, till exempel Henriksson & Leifman (2011).

För att kunna möta önskemål om fler bakgrundsvariabler gjordes en omfattande omarbetning av formuläret i samband med 2006 års undersökning. För att inte bryta tidsserier gjordes en så kallad ”split-half” och två formulär användes – den nya reviderade och den gamla enkäten. Varannan elev i varje klass fick besvara det gamla formuläret och varannan det nya. Det visade sig att den nya enkäten, framförallt utformningen av alkoholvanefrågorna, inte fungerade. Detta ledde till att 2007 års enkät inte blev en fortsättning på den nya reviderade enkäten 2006 utan en blandning av 2006 års gamla och nya

enkät. Detta innebar också att den nya enkäten 2006 inte kunde användas som länk mellan den gamla och den nya enkäten. Med anledning av detta har vi för år 2006 valt att endast redovisa resultaten baserat på den gamla enkäten vilket i praktiken innebär att brytpunkten mellan den gamla och den nya är 2007 års enkät.

Inför 2012 års undersökning genomfördes återigen en stor omarbetning av formuläret. Syftet var denna gång att förkorta och förenkla formuläret samt att anpassa formuläret till att innefatta de kärndikatorer som fastställts i regeringens ANDT-strategi (Socialdepartementet 2013). Även denna gång gjordes en ”split-half” för att kunna följa effekten av det nya formuläret. Den här gången föll formulärbytet väl ut och i de flesta fall uppmättes små eller inga skillnader mellan det nya och gamla formuläret.

I de fall signifikanta skillnader kunde uppmätas fanns också oftast rimliga förklaringar. För en närmare beskrivning av 2012 års formulärrevidering se *Reviderad enkät. En analys av resultatkillnaderna* (Raninen & Nyström 2013). I föreliggande rapport redovisas resultaten från den nya enkäten fullt ut. I de fall inga signifikanta skillnader uppmätts mellan det nya och gamla formuläret 2012 redovisas inte svaren från det gamla formuläret i diagrammen. I tabellbilagan redovisas dock alltid resultaten från båda formulärens (2012A och 2012B). I de fall signifikanta skillnader uppmätts mellan det nya och gamla formuläret markeras detta i tabellen.

Sammanfattningsvis bör de representativitets- och tillförlitlighetsproblem som behandlats alltid beaktas såväl vid jämförelser av grupper av individer som vid jämförelser över tid. Det förefaller emellertid troligt att bortfallets och andra faktorerers inverkan på möjligheterna att göra jämförelser över tid är begränsad. Betydelsen av enstaka värden från enskilda år ska dock inte överdrivas.

Årets datainsamling har genomförts utan några kända avvikelser, andelen bortsorterade formulär, det individuella bortfallet och klassbortfallet låg på ungefär samma nivåer som tidigare år. Sammantaget pekar detta på en väl genomförd datainsamling som resulterat i data av god kvalitet.

Referenser

Agardh E m.fl. (2014). *Hur stor del av Sveriges sjukdomsbörda orsakas av alkohol, narkotika och tobaksrökning? – Kartläggning utifrån ”DALY-metoden” 1990–2010*. Institutionen för folkhälsovetenskap. Stockholm: Karolinska Institutet.

Andersson B & Hibell B (1993). *Skolelevers drogvapor 1993*. Rapport 36. Stockholm: Centralförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning.

Blinn-Pike L, Worthy SL & Jonkman JN (2010). *Adolescent gambling: a review of an emerging field of research*. Journal of Adolescent Health 47, 223–236.

CAN (2017). *Drogutvecklingen i Sverige 2017*. Rapport 164. Stockholm: Centralförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning.

Dir 2015:102 (2015). *Klassificering av nya psykoaktiva substanser*. Socialdepartementet.

Dir. 2016:64 (2016). *Tilläggsdirektiv till Utredningen om nätdroger m.m.* Socialdepartementet.

Elgán TH & Leifman H (2013). *Prevalence of adolescents who perceive their parents to have alcohol problems: A Swedish national survey using a web panel*. Scand J Public Health, 41, 680–83.

Englund A (red.) (2014). *Skolelevers drogvapor 2014*. Rapport 146. Stockholm: Centralförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning.

Englund A (red.) (2016). *Skolelevers drogvapor 2016*. Rapport 161. Stockholm: Centralförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning.

Gripe I & Nyström S (2013). Pilotstudie av den nya enkäten. I: *Skolelevers drogvapor 2012*. Rapport 133. Leifman H (red). Stockholm: Centralförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning.

Gripe I (2013). *Så görs CAN:s skolundersökning*. En genomgång av praktiskt genomförande och metodologi. Rapport 135. Stockholm: Centralförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning.

Guttormsson U (2014). Läkemedel. I: *Skolelevers drogvapor 2014*. Rapport 146. Englund A (red.). Stockholm: Centralförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning.

Hajek P, Etter J-F, Benowitz N, Eissenberg T & McRobbie H (2014). *Electronic cigarettes: review of use, content, safety, effects on smokers and potential for harm and benefit*. Addiction, add.12659.

Henriksson C & Leifman H (2011). *Skolelevers drogvapor 2011*. Rapport 129. Stockholm: Centralförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning.

Henriksson C (2015). Tobak I: *Skolelevers drogvanor 2015*. Rapport 154. Gripe I (red). Stockholm: Centralförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning.

Hildebrandt T m.fl. (2012). Fitness Supplements as a Gateway Substance for Anabolic Androgenic Steroid Use. *Psychology of Addicted Behaviours*. Vol 26. Sid 955–962. Hildebrandt Tom; Harty, Seth; Langenbucher, James W.

Hjern A & Adelino Manhica H (2013). *Barn till anhöriga till patienter i vården – hur många är de?* Rapport 1 från projektet ”Barn som anhöriga” – en kartläggning. Nationellt kompetenscentrum Anhöriga. Webbversion tryckeri.

Hodgins DC & Shimp L (1995). *Identifying adult children of alcoholics: Methodological review and a comparison of the CAST-6 with other methods*. *Addiction*, 90, 255–67.

Hox J (2002). *Multilevel analysis: techniques and applications*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Publishers.

Johansson K & Finn Wallhed S (2012). Läkemedelsberoende – uppkomst och behandling. I: Fahlke C (red). *Handbok i missbrukspsykologi – teori och tillämpning*. Malmö: Liber. Sid. 98–113.

Johnston LD m.fl. (2017). *Monitoring the Future national survey results on drug use: 1975–2016: Overview, Key Findings on Adolescent Drug Use*. University of Michigan Ann Arbor: Institute for Social Research, The University of Michigan.

Junis (2017). *Med barnets perspektiv. Om kommunernas stöd till barn som växer upp i familjer med missbruk*. Rapport 2017. IOGT-NTOs Juniorförbund.

Kraus L m.fl./The ESPAD Group (2016). *ESPAD Report 2015. Results from the European School Survey Project on Alcohol and other drugs*. Lisbon: European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction.

Larm P (2012). *Internetbaserade stödgrupper för barn som växer upp i familjer med missbruk – vad säger forskningen?* Rapport 131. Stockholm: Centralförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning.

Leifman H m.fl. (2011). Anabolic Androgenic Steroids – Use and Correlates among Gym users – An assessment Study Using Questionnaires and Observations at Gyms in the Stockholm Region. *International Journal of Environmental Research and Health* 2011, Vol 8, s. 2656–2674.

Leifman H (2014). Alkohol. I: *Skolelevers drogvanor 2014*. Rapport 146. Englund A (red). Stockholm: Centralförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning.

Messerlian C & Derevensky JL (2005). *Youth gambling: A public health perspective*. *Journal of Gambling Issues*. 14 doi: 10.4309/jgi.2005.14.9.

Nilsson M & Stjerna H (2016). *Skydda barn och unga mot riskerna med e-cigaretterna*. Dagens Nyheter, 6 januari, DN Debatt.

Perry DG & Pauletti RE (2011). *Gender and adolescent development*. *J Res Adoles*, 21, 61–74.

Ramstedt M m.fl. (2014). *ANDT-bruket och dess negativa konsekvenser i den svenska befolkningen 2013 – en studie med fokus på missbruk och beroende samt problem för andra än brukaren relaterat till alkohol, narkotika, dopning och tobak*. Rapport nr 55. Stockholm: STAD.

Raninen J & Nyström S (2013). *Reviderad enkät 2012. En analys av resultat skillnaderna*. Rapport 134. Stockholm: Centralförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning.

Raninen J, Elgán TH, Sundin E & Ramstedt M (2016). *Prevalence of children whose parents have a substance use disorder: Findings from a Swedish general population survey*. Scand J Public Health, 44, 14–17.

Rossow I, Keating P, Felix L & McCambridge J (2016). *Does parental drinking influence children's drinking? A systematic review of prospective cohort studies*. Addiction, 111, 204–17.

SFS 1991:1969. *Lag om förbud mot vissa dopningsmedel*. Svensk författningssamling. Stockholm: Socialdepartementet.

SFS 1993:581. *Tobakslagen*. Stockholm: Socialdepartementet.

SFS 2017:425. *Lag om elektroniska cigaretter och påfyllningsbehållare*. Stockholm: Socialdepartementet.

Socialdepartementet (2013). *Uppföljning av regeringens alkohol-, narkotika-, dopnings- och tobaksstrategi – Förslag på indikatorer och styrning*. Nr 2. Stockholm: Regeringskansliet.

Socialstyrelsen (2016). *Narkotikarelaterade dödsfall – En analys av 2014 års dödsfall och utveckling av den officiella statistiken*. <https://www.socialstyrelsen.se/Lists/Artikelkatalog/Attachments/20091/2016-2-32.pdf> (hämtad: 2016-11-23).

SOU 2016:14 (2016). *Tobaksdirektivsutredningen. En översyn av tobakslagen Nya steg mot ett minskat tobaksbruk*. Slutbetänkande av Tobaksdirektivsutredningen.

SOU 2016:93 (2016). *Klassificering av nya psykoaktiva substanser*. Betänkande av utredningen om nättdroger m.m.

Statens Folkhälsoinstitut (2008). *Barn i familjer med alkohol- och narkotikaproblem: Omfattning och analys*. Stockholm: Strömberg Tryck.

Stjerna H (2016). *Så lockas unga in i nikotinberoende*. Svenska Dagbladet, 12 december, SvD Debatt.

Stjerna H (2017). *E-cigaretter bör ses som tobak och inget annat*. Svenska Dagbladet, 27 maj, SvD Debatt.

Strihagen U (2016). *E-cigaretter är en väg bort från tobak*. Svenska Dagbladet, 13 december, SvD Debatt.

Sumnall H m.fl., under arbete (2018). *Arbetsnamn: New psychoactive substance use in young polysubstance users in Europe*. Public Health Institute, Liverpool John Moores University.

Svensson J (2014). Spel om pengar. I: Englund A (red.). *Skolelevers drogvanor 2014*. Rapport 146. Stockholm: Centralförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning.

Sveriges Riksdag (2016). *En samlad strategi för alkohol-, narkotika-, dopnings- och tobakspolitiken 2016–2020*. Regeringens skrivelse 2015/16:86.

Taylor B, Irving HM, Kanteres F, Room R, Borges G, Cherpitel C m.fl. (2010). *The more you drink, the harder you fall: A systematic review and meta-analysis of how acute alcohol consumption and injury or collision risk increase together*. Drug and Alcohol Dependence. 110:108–16.

Thor S, Raninen J & Landberg J (2017). *More drinking, more problems – Stable association between alcohol consumption and harm among Swedish youth 1995–2012*. Alcohol and Alcoholism, 1;52(3):358–364.

Tobaksdirektivutredningen (2016). Promemoria: *Genomförande av tobaksproduktdirektivets bestämmelser om e-cigaretter*.

Trolldal B & Leifman H (2017). *Alkoholkonsumtionen i Sverige 2016*. Rapport 167. Stockholm: Centralförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning.

Vardavas C, Filippidis F & Agaku I (2013). *Determinants and prevalence of e-cigarette use throughout the European Union: a secondary analysis of 26 566 youth and adults from 27 Countries*. Tobacco Control 2013-05-13.

Elektroniska källor:

1177 Vårdguiden (2016). www.1177.se. Läkemedel och alkohol, Hämtat 2016-11-25. Senast uppdaterat 2015-08-10. <http://www.1177.se/Fakta-och-rad/Rad-om-lakemedel/Lakemedel-och-alkohol/>

FASS (2017). www.fass.se. Läkemedel och hälsa – Alkohol och läkemedel.

Folkhälsomyndigheten (2017). <http://www.andtuppfoljning.se/indikatorlabbet/> (alkohol, mål 1).

Livsmedelsverket (2017a). Risker med kosttillskott. Hämtat 2017-10-02 Senast granskad 2017-02-07. <http://www.livsmedelsverket.se/livsmedel-och-innehall/kosttillskott/risker-med-kosttillskott/>.

Livsmedelsverket (2017b). Efedrin och synefrin. Hämtat 2017-10-02 Senast granskad 2016-10-31. <http://www.livsmedelsverket.se/livsmedel-och-innehall/kosttillskott/amnen-i-kosttillskott/efedrin/>.

Läkemedelsverket (2015c). www.lakemedelsverket.se. *Frågor och svar om e-cigaretter*. Hämtat: 2015-11-04. www.lakemedelsverket.se/malgrupp/Allmanhet/Att-kopa-lakemedel/Om-e-cigaretter/Fragor-och-svar-om-e-cigaretter/.

Läkemedelsverket (2017a). Narkotiska läkemedel. Hämtat 2017-10-02 Senast granskad 2015-07-03. <https://lakemedelsverket.se/malgrupp/Halso---sjukvard/Forskrivning/Narkotikaklassade-lakemedel/>.

Läkemedelsverket (2017b). Om bantningsmedel. Hämtat 2017-10-02 Senast granskad 2007-05-31. <https://www.lakemedelsverket.se/Alla-nyheter/NYHETER-2007/Farliga-amnen-i-flera-bantningsmedel-pa-Internet/Om-bantningsmedel/>.

Special Eurobarometer 458 (2017). Attitudes of Europeans towards tobacco and electronic cigarettes. European Commission. Rapport och tillhörande faktablad om e-cigaretter: <http://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinion/index.cfm/Survey/getSurveyDetail/instruments/SPECIAL/surveyKy/2146>, nedladdat 2017-11-02.

Statistiska centralbyrån (2017). Undersökningarna av levnadsförhållanden i Statistikdatabasen: http://www.statistikdatabasen.scb.se/pxweb/sv/ssd/START_LE_LE0101_LE0101H/LE0101H25/?rxid=f45f90b6-7345-4877-ba25-9b43e6c6e299, nedladdat 2017-11-13.

Surgeon general, Factsheet (2017). <https://www.surgeongeneral.gov/library/reports/preventing-youth-tobacco-use/factsheet.html>, nedladdat 2017-11-02.

Sveriges television (2017). www.svt.se. *E-cigaretter regleras i sommar*, Svt nyheter/vetenskap nedladdat 2017-11-13.

Tobaksfakta (2017). www.tobaksfakta.se. *Unga extra sårbara för risker med e-cigaretter*, nedladdat 2017-11-13.

Gymnasiet år 2, 2017

Syftet med denna undersökning är att öka kunskapen om ungas erfarenheter av bland annat alkohol, tobak och narkotika. Genom att svara på frågorna hjälper du oss att få reda på mer om hur unga människor har det idag. Undersökningen är anonym, det betyder att ingen vet vem du är och vad du har svarat.

Besvara frågorna genom att sätta kryss för det alternativ som stämmer bäst för dig. Markera bara ett svarsalternativ per fråga om inget annat anges. Om det är någon enskild fråga som du inte kan eller vill besvara kan du hoppa över den. När du fyllt i formuläret stoppar du det i kuvertet och klistrar igen det. Det är viktigt att du har ett eget kuvert för ditt formulär. Vi använder bara formulär som ligger i separata kuvert. Vill du inte delta lägger du formuläret obesvarat i kuvertet. Kuverten samlas in av din lärare som skickar dem öppnade till CAN för att bevara din anonymitet.

Stort tack för din medverkan!

1 Är du...?

- Man
 Kvinna
 Annan könsidentitet

2 Har du fyllt 18 år?

- Ja
 Nej

3 Har dina föräldrar/vårdnadshavare studerat på universitet eller högskola?

Markera en ruta på varje delfråga.

	Ja	Nej	Vet ej
a) Pappa/annan vårdnadshavare	☐	☐	☐
b) Mamma/annan vårdnadshavare	☐	☐	☐

4 Hur nöjd är du vanligtvis med...

Markera en ruta på varje delfråga.

	Mycket nöjd	Nöjd	Varken nöjd eller missnöjd	Missnöjd	Mycket missnöjd
a) ...din familjs ekonomiska situation?	☐	☐	☐	☐	☐
b) ...din hälsa?	☐	☐	☐	☐	☐
c) ...dig själv?	☐	☐	☐	☐	☐

Följande frågor handlar om tobak

5 Har du rökt cigaretter någon gång?

Markera med ett eller flera kryss.

- Nej
- Ja, under de senaste 30 dagarna
- Ja, under de senaste 12 månaderna
- Ja, för mer än 12 månader sedan

Fortsätt med fråga 8

6 Röker du fortfarande?

- Nej, har bara provat
- Nej, har slutat
- Ja, varje dag
- Ja, nästan varje dag
- Ja, men bara när jag festar
- Ja, men bara ibland

Fortsätt med fråga 8

Vill du sluta röka?

- Ja
- Ja, men i framtiden
- Nej

7 Hur får du vanligen tag på cigaretter?

Markera med ett eller flera kryss.

- Köper själv
- Från kompisar
- Från föräldrar/vårdnadshavare
- Från försäljare av smuggelcigaretter
- Från annan person

Var har du köpt cigaretter?

Markera med ett eller flera kryss.

- Mataffär/Närbutik
- Kiosk/Tobaksaffär/Jourbutik
- Bensinstation
- Restaurang
- Internet
- Annat ställe

8 Är det någon av följande i din familj som röker?

Markera med ett eller flera kryss.

- Mamma
- Pappa
- Annan vårdnadshavare
- Syskon
- Annan person
- Nej
- Vet ej

9 Har du rökt vattenpipa någon gång?

Markera med ett eller flera kryss.

- Nej
- Ja, under de senaste 30 dagarna
- Ja, under de senaste 12 månaderna
- Ja, för mer än 12 månader sedan

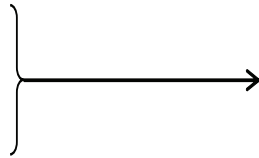
Var det med eller utan tobak?

- Bara med tobak
- Bara utan tobak
- Både med och utan tobak
- Vet ej

10 Har du använt e-cigarett någon gång (elektronisk cigarett som omvandlar vätska till vattenånga)?

Markera med ett eller flera kryss.

- Nej
- Ja, under de senaste 30 dagarna
- Ja, under de senaste 12 månaderna
- Ja, för mer än 12 månader sedan

Var det med eller utan nikotin?

- Bara med nikotin
- Bara utan nikotin
- Både med och utan nikotin
- Vet ej

11 Har du snusat någon gång?

Markera med ett eller flera kryss.

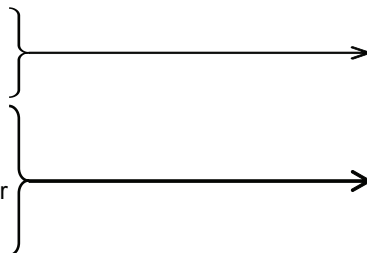
- Nej
- Ja, under de senaste 30 dagarna
- Ja, under de senaste 12 månaderna
- Ja, för mer än 12 månader sedan

Fortsätt med fråga 14

12 Snusar du fortfarande?

- Nej, har bara provat
- Nej, har slutat
- Ja, varje dag
- Ja, nästan varje dag
- Ja, men bara när jag festar
- Ja, men bara ibland

Fortsätt med fråga 14

Vill du sluta snusa?

- Ja
- Ja, men i framtiden
- Nej

13 Hur får du vanligen tag på snus?

Markera med ett eller flera kryss.

- Köper själv
- Från kompisar
- Från föräldrar
- Från annan person

Var har du köpt snus?

Markera med ett eller flera kryss.

- Mataffär/Närbutik
- Kiosk/Tobaksaffär/Jourbutik
- Bensinstation
- Restaurang
- Internet
- Annat ställe

14 Är det någon av följande i din familj som snusar?

Markera med ett eller flera kryss.

- Mamma
- Pappa
- Annan vårdnadshavare
- Syskon
- Annan person
- Nej
- Vet ej

Följande frågor handlar om alkohol

15 Har du någon gång druckit alkohol?

Räkna inte med drycker under 2,26% t ex lättöl eller svag cider. Markera med ett eller flera kryss.

- Nej
- Ja, under de senaste 30 dagarna
- Ja, under de senaste 12 månaderna
- Ja, för mer än 12 månader sedan

16 Tänk på den senaste gången du drack alkohol, var kom den ifrån från början (oberoende av om du köpte den själv eller fick den via någon annan)?

Räkna inte med drycker under 2,26% t ex lättöl eller svag cider. Markera med ett eller flera kryss.

- Dricker inte alkohol
- Från affär eller liknande (folköl)
- Från Systembolaget
- Från person som säljer insmugglad alkohol
- Från person som tillverkar alkohol själv (t ex hembränt)
- Från internet
- Införd från utlandet av t ex föräldrarna eller annan vuxen
- Införd från utlandet av mig själv
- Från restaurang
- Vet ej

17 Tänk tillbaka på de senaste 12 månaderna. Hur ofta har du druckit så mycket alkohol att du känt dig berusad?

- Dricker inte alkohol
- Någon gång i veckan eller oftare
- 2-3 gånger i månaden
- 1 gång i månaden
- 2-6 gånger de senaste 12 månaderna
- 1 gång de senaste 12 månaderna
- Ingen gång de senaste 12 månaderna

18 Ungefär hur ofta har du druckit folköl (2,8 - 3,5 %) under de senaste 12

- Dricker inte folköl
- 3 gånger i veckan eller oftare
- 2 gånger i veckan
- 1 gång i veckan
- 2-3 gånger i månaden
- 1 gång i månaden
- 2-6 gånger de senaste 12 månaderna
- 1 gång de senaste 12 månaderna
- Har ej druckit folköl de senaste 12 månaderna

19 Tänk tillbaka på de senaste 12 månaderna. Ungefär hur mycket folköl har du druckit vid varje tillfälle?

- Dricker inte folköl
- 1 glas eller mindre
- 1 liten burk/flaska (33 cl)
- 1 stor burk/flaska (2 små burkar/flaskor)
- 2 stora burkar/flaskor (3 små burkar/flaskor)
- 3-4 stora burkar/flaskor (4-6 små burkar/flaskor)
- 5-7 stora burkar/flaskor (7-11 små burkar/flaskor)
- 8-10 stora burkar/flaskor (12-15 små burkar/flaskor)
- 11 stora burkar/flaskor eller mer (16 små burkar/flaskor eller mer)
- Har ej druckit folköl de senaste 12 månaderna

20 Ungefär hur ofta har du druckit starköl (mer än 3,5 %) under de senaste 12

- Dricker inte starköl
- 3 gånger i veckan eller oftare
- 2 gånger i veckan
- 1 gång i veckan
- 2-3 gånger i månaden
- 1 gång i månaden
- 2-6 gånger de senaste 12 månaderna
- 1 gång de senaste 12 månaderna
- Har ej druckit starköl de senaste 12 månaderna

21 Tänk tillbaka på de senaste 12 månaderna. Ungefär hur mycket starköl har du druckit vid varje tillfälle?

- Dricker inte starköl
- 1 glas eller mindre
- 1 liten burk/flaska (33 cl)
- 1 stor burk/flaska (2 små burkar/flaskor)
- 2 stora burkar/flaskor (3 små burkar/flaskor)
- 3-4 stora burkar/flaskor (4-6 små burkar/flaskor)
- 5-7 stora burkar/flaskor (7-11 små burkar/flaskor)
- 8 stora burkar/flaskor eller mer (12 små burkar/flaskor eller mer)
- Har ej druckit starköl de senaste 12 månaderna

22 Ungefär hur ofta har du druckit starkcider, alkoholisk eller liknande under de senaste 12 månaderna?

- Dricker inte starkcider, alkoholisk eller liknande
- 3 gånger i veckan eller oftare
- 2 gånger i veckan
- 1 gång i veckan
- 2-3 gånger i månaden
- 1 gång i månaden
- 2-6 gånger de senaste 12 månaderna
- 1 gång de senaste 12 månaderna
- Har ej druckit starkcider, alkoholisk eller liknande de senaste 12 månaderna

23 Tänk tillbaka på de senaste 12 månaderna. Ungefär hur mycket starkcider, alkoholisk eller liknande har du druckit vid varje tillfälle?

- Dricker inte starkcider, alkoholisk eller liknande
- 1 glas eller mindre
- 1 liten burk/flaska (33 cl)
- 1 stor burk/flaska (2 små burkar/flaskor)
- 2 stora burkar/flaskor (3 små burkar/flaskor)
- 3-4 stora burkar/flaskor (4-6 små burkar/flaskor)
- 5-7 stora burkar/flaskor (7-11 små burkar/flaskor)
- 8 stora burkar/flaskor eller mer (12 små burkar/flaskor eller mer)
- Har ej druckit starkcider, alkoholisk eller liknande de senaste 12 månaderna

24 Ungefär hur ofta har du druckit vin under de senaste 12 månaderna?

- Dricker inte vin
- 3 gånger i veckan eller oftare
- 2 gånger i veckan
- 1 gång i veckan
- 2-3 gånger i månaden
- 1 gång i månaden
- 2-6 gånger de senaste 12 månaderna
- 1 gång de senaste 12 månaderna
- Har ej druckit vin de senaste 12 månaderna

25 Tänk tillbaka på de senaste 12 månaderna. Ungefär hur mycket vin har du druckit vid varje tillfälle?

- Dricker inte vin
- Mindre än 1 vinglas
- 1 vinglas (15 cl)
- 2 vinglas (30 cl)
- En halv vinflaska (37 cl)
- 3-4 vinglas (45-60 cl)
- 1 hel vinflaska/5 vinglas (75 cl)
- En och en halv vinflaska
- 2 vinflaskor eller mer
- Har ej druckit vin de senaste 12 månaderna

26 Ungefär hur ofta har du druckit sprit under de senaste 12 månaderna?

Med sprit menas t ex vodka, gin, rom, whisky och liknande. Räkna även med sprit utblandat i drinkar, shots samt hembränt och smuggelsprit.

- Dricker inte sprit
- 3 gånger i veckan eller oftare
- 2 gånger i veckan
- 1 gång i veckan
- 2-3 gånger i månaden
- 1 gång i månaden
- 2-6 gånger de senaste 12 månaderna
- 1 gång de senaste 12 månaderna
- Har ej druckit sprit de senaste 12 månaderna

27 Tänk tillbaka på de senaste 12 månaderna. Ungefär hur mycket sprit har du druckit vid varje tillfälle?

- Dricker inte sprit
- Mindre än 1 snaps/shot (mindre än 4 cl)
- 1 shot/snaps (4 cl)
- 2 shots/snapsar (8 cl)
- 3 shots/snapsar (12 cl)
- En halv "kvartering" (18 cl)
- 1 "kvartering" (35 cl)
- 50 cl eller mer
- Har ej druckit sprit de senaste 12 månaderna

28 Tänk tillbaka på de senaste 12 månaderna. Hur ofta har du, vid ett och samma tillfälle, druckit alkohol motsvarande minst fyra stora burkar starköl/starkcider eller 25 cl sprit eller en hel flaska vin eller sex stora burkar folköl?

- Dricker inte alkohol
- Någon gång i veckan eller oftare
- 2-3 gånger i månaden
- 1 gång i månaden
- 2-6 gånger de senaste 12 månaderna
- 1 gång de senaste 12 månaderna
- Ingen gång de senaste 12 månaderna

29 Tänk tillbaka på de senaste 12 månaderna. Hur många gånger har du druckit...

Markera en ruta på varje delfråga.

	Dricker inte	Någon gång i veckan el. oftare	2-3 gånger i månaden	1 gång i månaden	2-6 gånger de senaste 12 mån.	1 gång de senaste 12 mån.	Ingen gång de senaste 12 mån.
a) ...smugglad starköl (mer än 3,5 %)?	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
b) ...smugglad starkcider & alkoholisk (mer än 3,5%)?	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
c) ...smugglat vin?	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
d) ...smugglad sprit?	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
e) ...hemtillverkad sprit (hembränt)?	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

30 Senaste gången du drack följande, hur fick du då tag på det?

Markera med ett eller flera kryss för a) b) och c).

	a) Folköl	b) Alkohol från Systembolaget	c) Smugglad alkohol
Dricker inte	☐	☐	☐
Köpte själv på Systembolaget/i butik	☐	☐	☐
Från syskon	☐	☐	☐
Från pojk-/flickvän, kompis eller kompis syskon	☐	☐	☐
Från egna föräldrar/vårdnadshavare <i>med</i> lov	☐	☐	☐
Från egna föräldrar/vårdnadshavare <i>utan</i> lov	☐	☐	☐
Från annan vuxen som bjöd	☐	☐	☐
Från annan vuxen (langare) som köpte ut/sålde till mig	☐	☐	☐
Tog in själv från utlandet	☐	☐	☐
Annat sätt	☐	☐	☐
Vet ej	☐	☐	☐

31 Har du under de senaste 12 månaderna köpt alkohol via internet?

- Nej
- Ja, 1-2 gånger
- Ja, 3 gånger eller fler

32a Har du under de senaste 12 månaderna blivit bjuden på alkohol av dina föräldrar/vårdnadshavare?

Räkna inte med drycker under 2,26% t ex lättöl eller svag cider.

- Nej
- Ja, fått smaka ur deras glas
- Ja, enstaka glas
- Ja, mer än enstaka glas

32b Har du någon gång före din 18-årsdag serverats alkohol på restaurang, pub eller liknande i Sverige?

Räkna inte med drycker under 2,26% t ex lättöl eller svag cider.

- Nej
- Ja, 1-2 gånger
- Ja, 3 gånger eller fler

33 Har något av följande hänt dig i samband med att du druckit alkohol under de senaste 12 månaderna?

Markera en ruta på varje delfråga.

- Har ej druckit alkohol de senaste 12 månaderna →

Fortsätt med fråga 34

	Nej	En gång	Två gånger eller mer
a) Råkat i gräl	☐	☐	☐
b) Råkat i slagsmål	☐	☐	☐
c) Råkat ut för olycka eller skadats	☐	☐	☐
d) Medvetet skadat dig själv	☐	☐	☐
e) Medvetet skadat någon annan	☐	☐	☐
f) Blivit utsatt för våld	☐	☐	☐
g) Tappat pengar eller andra värdesaker	☐	☐	☐
h) Förstört saker eller kläder	☐	☐	☐
i) Fått problem med förhållandet till föräldrar	☐	☐	☐
j) Fått problem med förhållandet till vänner	☐	☐	☐
k) Haft sex du ångrat dagen efter	☐	☐	☐
l) Blivit bestulen eller rånad	☐	☐	☐
m) Råkat i bråk med polisen	☐	☐	☐
n) Behövt uppsöka sjukhus eller akutmottagning	☐	☐	☐
o) Kört moped, bil eller annat motorfordon	☐	☐	☐
p) Åkt moped, bil eller annat motorfordon med berusad förare	☐	☐	☐
q) Badat på djupt vatten	☐	☐	☐
r) Blivit fotad/filmad i en pinsam eller kränkande situation	☐	☐	☐

Följande frågor handlar bland annat om sniffning och narkotika

34 Har du sniffat/boffat någon gång (t ex lim, spray)?

Markera med ett eller flera kryss.

- Nej
- Ja, under de senaste 30 dagarna
- Ja, under de senaste 12 månaderna
- Ja, för mer än 12 månader sedan

Skriv här vad du använt:

_____

35 Har du någon gång använt anabola steroider utan läkarordination?

Markera med ett eller flera kryss.

- Nej
- Ja, under de senaste 30 dagarna
- Ja, under de senaste 12 månaderna
- Ja, för mer än 12 månader sedan

36 Har du någon gång använt receptbelagda sömnmedel eller lugnande läkemedel utan läkarordination (t ex Stilnoct, Stesolid, Imovane, Oxascand)?

Markera med ett eller flera kryss.

- Nej
- Ja, under de senaste 30 dagarna
- Ja, under de senaste 12 månaderna
- Ja, för mer än 12 månader sedan

37 Har du någon gång använt receptbelagda smärtstillande medel utan läkarordination (t ex Tramadol, Citodon, Oxycodone)?

Markera med ett eller flera kryss.

- Nej
- Ja, under de senaste 30 dagarna
- Ja, under de senaste 12 månaderna
- Ja, för mer än 12 månader sedan

38 Har du någon gång använt något viktminskningspreparat utan läkarordination (t ex bantningspiller, fettförbränningstabletter)?

Markera med ett eller flera kryss.

- Nej
- Ja, under de senaste 30 dagarna
- Ja, under de senaste 12 månaderna
- Ja, för mer än 12 månader sedan

Fortsätt med fråga 40

Var preparatet lagligt när du använde det?

- Ja
- Nej
- Både och
- Vet ej

39 Vad har du använt för viktminskningspreparat?

Skriv här vad du använt: _____

40 Har du någon gång använt läkemedel tillsammans med alkohol i berusningssyfte?

Markera med ett eller flera kryss.

- Nej
- Ja, under de senaste 30 dagarna
- Ja, under de senaste 12 månaderna
- Ja, för mer än 12 månader sedan

Skriv här vad du använt: _____

41 Har du någon gång köpt så kallade nätdroger via internet? Även kallat designerdroger, RC-droger och nya syntetiska droger.

Markera med ett eller flera kryss.

- Nej
- Ja, spice eller liknande rökmixar
- Ja, mefedron, metedron eller liknande
- Ja, annan nätdrog nämligen:

Var preparatet lagligt när du köpte det?

- Ja Nej Både och Vet ej

Skriv här vad du köpt: _____

42 Har du någon gång använt någon så kallad nätdrog?

Markera med ett eller flera kryss.

- Nej
- Ja, spice eller liknande rökmixar
- Ja, mefedron, metedron eller liknande
- Ja, annan nätdrog nämligen:

Var preparatet lagligt när du använde det?

- Ja Nej Både och Vet ej

Skriv här vad du använt: _____

43 Har du någon gång under de senaste 12 månaderna blivit erbjuden att prova eller köpa narkotika?

Med narkotika avses t ex hasch, marijuana, amfetamin, kokain, heroin.

- Ja
- Nej

44 Har du någon gång haft lust att prova narkotika?

Med narkotika avses t ex hasch, marijuana, amfetamin, kokain, heroin.

- Ja
- Tveksam
- Nej

45 Har du någon gång använt narkotika?

Med narkotika avses t ex hasch, marijuana, amfetamin, kokain, heroin. Markera med ett eller flera kryss.

- Nej
- Ja, under de senaste 30 dagarna
- Ja, under de senaste 12 månaderna
- Ja, för mer än 12 månader sedan

Fortsätt med fråga 49

46 Vilket eller vilka slag av narkotika har du använt?

Markera med ett eller flera kryss.

- Hasch
- Marijuana
- Spice (eller liknande rökmixar)
- Amfetamin
- Kokain
- Receptbelagda sömn-/lugnande medel utan läkarordination (t ex Stilnoct, Stesolid, Imovane, Oxascand)
- Receptbelagda smärtstillande medel utan läkarordination (t ex Tramadol, Citodon, Oxycodone)
- Ecstasy
- LSD, psykedeliska svampar eller andra hallucinogener
- Heroin
- Annan typ: _____
- Vet ej

47 Från vem/vilka har du fått tag på narkotika?

Markera med ett eller flera kryss.

- Syskon
- Kompis eller pojk-/flickvän
- Bekant
- Läkare
- Internet
- Annan, t ex langare

48 Hur många gånger har du använt...

Markera en ruta på varje delfråga.

	Ingen gång	1 gång	2-4 gånger	5-10 gånger	11-20 gånger	21-50 gånger	Mer än 50 gånger
a) ...hasch och/eller marijuana	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
b) ...annan narkotika än hasch/marijuana	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

Följande frågor handlar om flera olika droger

49 Hur gammal var du när du (om någonsin) gjorde följande saker första gången?

Markera en ruta på varje delfråga.

	Aldrig	11 år eller yngre	12 år	13 år	14 år	15 år	16 år	17 år	18 år eller äldre
a) Drack minst ett glas alkohol	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
b) Blev berusad av alkohol	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
c) Rökte en cigarett	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
d) Snusade	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
e) Använde marijuana eller hasch	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
f) Sniffade/boffade	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

50 Hur stor risk tror du det är att människor skadar sig själva, fysiskt eller på annat sätt, om de...

Markera en ruta på varje delfråga.

	Ingen risk	Liten risk	Måttlig risk	Stor risk	Vet ej
a) ...röker 10 cigaretter eller mer per dag	☐	☐	☐	☐	☐
b) ...snusar 3 dosor (ca 75 prillor) per vecka	☐	☐	☐	☐	☐
c) ...berusar sig på alkohol varje helg	☐	☐	☐	☐	☐
d) ...provar marijuana eller hasch 1-2 gånger	☐	☐	☐	☐	☐
e) ...använder marijuana eller hasch varje helg	☐	☐	☐	☐	☐
f) ...provar heroin 1-2 gånger	☐	☐	☐	☐	☐
g) ...provar att sniffa/boffa 1-2 gånger	☐	☐	☐	☐	☐

51 Kan du få tag på något av följande inom 24 timmar (från och med nu)?

Markera med ett eller flera kryss.

- Ja, folköl
- Ja, alkohol från Systembolaget
- Ja, smugglad alkohol
- Ja, cigaretter
- Ja, hasch/marijuana
- Ja, anabola steroider
- Nej, inget av ovanstående

Följande frågor handlar om spel om pengar

52 Har du någon gång spelat om pengar?

Markera med ett eller flera kryss.

- Nej —————>
- Ja, under de senaste 30 dagarna
- Ja, under de senaste 12 månaderna
- Ja, för mer än 12 månader sedan —————>

Fortsätt med fråga 57

Fortsätt med fråga 55

53 Vilka spel eller lotterier om pengar har du deltagit i under de senaste 12 månaderna?

Markera en ruta på varje delfråga.

	Flera gånger i veckan	Flera gånger i månaden	En gång i månaden eller mer sällan	Inte de senaste 12 månaderna
a) Spelautomater	☐	☐	☐	☐
b) Lotter (t ex skraplotter, bingolotter mm)	☐	☐	☐	☐
c) Nummerspel (t ex Lotto, Keno mm)	☐	☐	☐	☐
d) Sportspel (t ex tips, hästar mm)	☐	☐	☐	☐
e) Poker på internet	☐	☐	☐	☐
f) Bingo på internet	☐	☐	☐	☐
g) Andra spel via internetbolag	☐	☐	☐	☐
h) Poker	☐	☐	☐	☐
i) Övriga spel	☐	☐	☐	☐

54 Hur mycket har du spelat för de senaste 30 dagarna?

☐ Har inte spelat de senaste 30 dagarna	☐ 100-300 kronor
☐ Mindre än 50 kronor	☐ Mer än 300 kronor
☐ 50-99 kronor	

55 Har du känt att du måste spela för mer och mer pengar?

- Ja
- Nej

56 Har du ljugit om hur mycket du spelar för människor som är viktiga för dig?

- Ja
- Nej

Följande frågor handlar om skola, fritid och familj

57 Hur nöjd är du vanligtvis med ditt förhållande till din familj?

- Mycket nöjd
- Nöjd
- Varken nöjd eller missnöjd
- Missnöjd
- Mycket missnöjd

58 Hur trivs du i skolan?

- Mycket bra
- Ganska bra
- Varken bra eller dåligt
- Ganska dåligt
- Mycket dåligt

59 Brukar du skolka?

- Nej
- Ja, någon gång per termin
- Ja, en gång i månaden
- Ja, 2-3 gånger i månaden
- Ja, en gång i veckan
- Ja, flera gånger i veckan

60 Har du blivit mobbad de senaste 12 månaderna?

- Nej
- Ja, någon enstaka gång
- Ja, 2-3 gånger i månaden
- Ja, ungefär en gång i veckan
- Ja, flera gånger i veckan

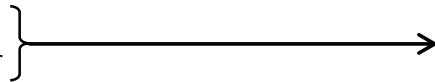
61 Har du varit med och mobbat någon de senaste 12 månaderna?

- Nej
- Ja, någon enstaka gång
- Ja, 2-3 gånger i månaden
- Ja, ungefär en gång i veckan
- Ja, flera gånger i veckan

62 Har någon med avsikt slagit, sparkat eller utsatt dig för annat våld vid något tillfälle under de senaste 12 månaderna, så att du skadades så mycket att du fick besöka sjuksyster, läkare eller tandläkare?

- Nej
- Ja, en gång
- Ja, flera gånger

Har det gjorts en polisanmälan?

- Nej
- Ja, åtminstone en gång
- Ja, flera gånger
- Vet ej

63 Hur många av dina vänner (inom och utom skolan)...

Markera en ruta på varje delfråga.

	Ingen	Någon enstaka	En del	De flesta	Vet ej
a) ...röker	☐	☐	☐	☐	☐
b) ...snusar	☐	☐	☐	☐	☐
c) ...är duktiga i skolan	☐	☐	☐	☐	☐
d) ...dricker sig berusade	☐	☐	☐	☐	☐
e) ...har provat narkotika	☐	☐	☐	☐	☐

64 Vet dina föräldrar/vårdnadshavare vilka kompisar du umgås med?

Svara för den/de du bor mest hos.

- Ja, alla
- Ja, de flesta
- Ja, några
- Nej, ingen
- Vet ej

65 Vet dina föräldrar/vårdnadshavare var du är på fredags- och lördagskvällar?

Svara för den/de du bor mest hos.

- Alltid
- För det mesta
- Ibland
- För det mesta inte

66 Hur väl stämmer följande påståenden in på dig och dina föräldrar/vårdnadshavare?

Svara för den/de du bor mest hos.

Markera en ruta på varje delfråga.

	Stämmer mycket dåligt	Stämmer ganska dåligt	Stämmer ganska bra	Stämmer mycket bra
a) För mina föräldrar är det okej om jag dricker alkohol	☐	☐	☐	☐
b) För mina föräldrar är det okej om jag röker hasch/marijuana	☐	☐	☐	☐
c) För mina föräldrar är det okej om jag röker cigaretter	☐	☐	☐	☐
d) För mina föräldrar är det okej om jag snusar	☐	☐	☐	☐
e) För mina föräldrar är det okej om jag dricker mig berusad	☐	☐	☐	☐

67 Tänk tillbaka på de senaste 12 månaderna. Har det hänt att du inte kunnat följa med dina kompisar på något för att du inte haft råd?

- Ja, flera gånger
- Ja, en gång
- Nej
- Jag umgås inte med kompisar

68 Tänk tillbaka på de senaste 12 månaderna. Har det hänt att du inte kunnat köpa något som du velat ha och som andra i din ålder har, för att du inte haft råd?

- Ja, flera gånger
 Ja, en gång
 Nej

69 Har du under de senaste 12 månaderna gjort någon semesterresa som varade minst en vecka?

- Ja, inom Sverige
 Ja, utomlands
 Ja, både inom Sverige och utomlands
 Nej

70 Hur väl stämmer följande in på ditt bostadsområde?

Markera en ruta på varje delfråga.

	Stämmer mycket dåligt	Stämmer ganska dåligt	Stämmer ganska bra	Stämmer mycket bra
a) Skadegörelse (klotter, olaglig grafitti, förstörelse) är vanligt där jag bor	☐	☐	☐	☐
b) Så fort jag kan vill jag flytta till ett annat område	☐	☐	☐	☐
c) Jag trivs i området där jag bor	☐	☐	☐	☐
d) Om en vuxen såg mig göra något olagligt i området där jag bor skulle mina föräldrar få reda på det	☐	☐	☐	☐

71 Nedan följer några frågor om dina föräldrar och alkohol

	Ja	Nej
a) Har det hänt att du tyckt att någon av dina föräldrar dricker för mycket alkohol?	☐	☐
b) Har du någonsin bett någon av dina föräldrar att sluta dricka alkohol?	☐	☐
c) Har du någonsin grälat eller bråkat med någon av dina föräldrar när någon av dem har druckit alkohol?	☐	☐
d) Har du någonsin hört dina föräldrar bråka med varandra när någon av dem varit berusade?	☐	☐
e) Har du någonsin velat gömma eller hälla ut en flaska med alkohol som tillhört någon av dina föräldrar?	☐	☐
f) Har du någonsin önskat att någon av dina föräldrar skall sluta dricka alkohol?	☐	☐

Här är formuläret slut. Om det är något du vill tillägga kan du använda utrymmet nedan. Om du har frågor om alkohol och andra droger kan du hitta information på; www.drugsmart.com, www.bris.se och www.umo.se. Mer om CAN hittar du på www.can.se.

Tack för din medverkan!
